

QUAN SOLS TRES HOMES FEIEN I DESFEIEN AL SEU GUST: EL CACIQUISME A SANT CUGAT DURANT EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX (1897-1931)

JOSÉ FERNANDO MOTA MUÑOZ

Llicenciat en Història per la UAB

RESUM

El caciquisme i el frau electoral seran les bases del sistema polític de la Restauració. A Sant Cugat del Vallès destaca la pervivència del caciquisme en el temps. El poder local es mantindrà en mans de les mateixes famílies, un grup cohesionat de comerciants, propietaris urbans i propietaris agrícoles mitjans, des de començaments de segle fins 1931. El control dels càrrecs municipals els permetrà utilitzar els ressorts administratius per controlar les eleccions i el poder. És un sistema que exclou la majoria de la població: rabassaires, obrers i dones. Només els rabassaires, lligats al republicanisme federal, exerciran una oposició real, però les tupinades electorals els deixaran fora del consistori. La divisió es traslladarà al món associatiu, amb entitats desdoblades segons la classe social o l'orientació política dels socis, dibuixant una societat dual. No serà fins als anys vint, amb l'entrada dels republicans federals al consistori per acord amb els cacics, que als plens municipals es faci una veritable fiscalització. Però quan major era la pressió, el cop d'estat de Primo de Rivera tornarà al caciquisme, ara lligat al salisme, tota la força perduda. Fins i tot la candidatura caciquil s'imposarà, per poc, a les eleccions municipals del 1931. No serà fins a la proclamació de la República, quan són apartats de l'administració local, que els cacics desapareixeran de la política local, almenys fins 1939.

RESUMEN

El caciquismo y el fraude electoral serán las bases del sistema político de la Restauración. En Sant Cugat del Vallès destaca la pervivencia del caciquismo en el tiempo. El poder local se mantendrá en manos de las mismas familias, un grupo cohesionado de comerciantes, propietarios urbanos y propietarios agrícolas medianos, desde principios de siglo hasta 1931. El control de los cargos municipales les permitirá utilizar los resortes administrativos para controlar las elecciones y el poder. Es un sistema que excluye a la mayoría de la población: rabassaires, obreros y mujeres. Solo los rabassaires, ligados al republicanismo federal, ejercerán una oposición real, pero los pucherazos electorales los dejarán fuera del consistorio. La división se trasladará al mundo asociativo, con entidades desdobladas según la clase social o la orientación política de los socios, dibujando una sociedad dual. Hasta los años veinte, con la entrada de los republicanos federales en el consistorio por acuerdo con los caciques, no se realizará en los plenos municipales una verdadera fiscalización. Pero cuando mayor era la presión, el golpe de estado de Primo de Rivera devolverá al caciquismo, ahora ligado al salismo, toda la fuerza perdida. La candidatura caciquil se impondrá incluso, aunque por poco, en las elecciones municipales de 1931. Habrá que esperar hasta la proclamación de la República, cuando son apartados de la administración local, para que los caciques desaparezcan de la política local, al menos hasta 1939.

SUMMARY

The political system of the Restoration was based on caciquismo (local party boss' power) and electoral fraud. What is remarkable in Sant Cugat del Vallès is the persistence of caciquismo. Local power has remained in the hands of the same families, a cohesive group of merchants, urban owners, and agricultural landowners, from the beginning of the century to 1931. The control of municipal offices will allow them to use administrative resources to control elections and power. It is a system that excludes the majority of the population: rabassaires (vine growers), workers and women. Only the rabassaires, linked to federal republicanism, had exercise a real opposition, but electoral fiddles leave them out of the city council. The division had move to the associative world, with entities divided according to the social class or political orientation of the partners, drawing a dual society. In the municipal plenary sessions, a real control will not be carried out until the entry of the federal republicans into the city council by agreement with local party bosses, well into the 1920s. But when the pressure was greater, the coup d'état of Primo de Rivera returned to the chiefdom, now linked to Salismo, all the lost strength. The cacique candidacy even wins, albeit narrowly, the municipal elections of 1931. It will be necessary to wait until the proclamation of the Republic, when they are removed from the local administration, for the caciques to disappear from local politics, at least until 1939.

Trenta anys de caciquisme secular havien fet d'aquest poble una vila sense homes, sense esperit i sense esperances. La gent vivia amb aquell convenciment de que sempre tenia de creurer, de creurer [sic] sempre sense pensar, sols seguir a aquells que eren els seus amos i senyors. [...]

Sant Cugat del Vallès, molts els anomenen i no saben on és, deia l'adagi com una acusació a aquest poble espiritualment mort, miserablement mort a mans dels seus botxins, aquí entre les dos fogueres de l'ideal republicà, com són Sabadell i Rubí.¹

1. LES POLÈMIQUES ELECCIONS DEL 1895

El maig del 1895 estan convocades eleccions municipals. Com cada dos anys els electors estan cridats a les urnes per renovar la meitat del Consistori, cinc regidors dels deu que el componen, que tindran un mandat de quatre anys. Aquest cop es tracta de substituir els escollits el 1891, que va ser la primera vegada que es va votar amb el reintroduït sufragi universal per a homes majors de 25 anys amb dos anys de residència al municipi. El cens electoral de Sant Cugat passa de menys d'un centenar d'electors que podien votar amb el sistema censatari, a més de sis-cents possibles votants. Ara poden votar bona part dels rabassaires i els artesans, abans exclosos. D'un 5% de la població a un 30%.

Dels electors presents al cens només eren elegibles els que arribessin a una determinada quota de pagament de la contribució. A Sant Cugat representaven només un terç del total del cens. La major part dels exclosos de la possibilitat de ser escollits regidors eren rabassaires.

Si mirem els censos electorals de l'època, al voltant del 80% dels electors estaven registrats com a «labrador», una categoria que incloïa des de rabassaires fins a propietaris mitjans. Els designats com a propietaris, tant agrícoles com urbans i industrials, no arriben al 2,5% del cens. Un altre 2% del cens són professionals liberals i al voltant d'un 5% comerciants i botiguers del ram de l'alimentació. A més, com a poble pagès que era, «hi havia ferrers, basters, carrossers i esparters, menestrals tots lligats a la pagesia», artesans que representen un altre 5% del cens. Són grups en creixement, ja que, segons escrivia el metge Bonfill Garriga el 1905, «ha aumentado algo el número de industriales, habiéndose establecido en poco tiempo nuevas tiendas de comestibles, hojalatería, talabartería, sastrería, taller de modista, corsetería y mercería, que antes no existían».

Trobem alguns paletes i manobres, però crida l'atenció l'absència d'obrers. Al poble pocs en queden després del tancament del Vapor Camarasa el 1901, que «determinó el traslado de parte del perso-

nal más asalariado (mayordomos, contra maestres, etc.) a otras poblaciones, obligando a las obreras a ir diariamente a Rubí para ayudar con su jornal a la subsistencia de sus respectivas familias», però aquestes no figuren al cens electoral.²

El municipi està dividit en dos districtes electorals. La divisòria entre un i altre són l'actual carrer Francesc Moragas i el de Rius i Taulet. En un districte es triaven tres regidors, dos per majories i un per minories, el que volia dir que els electors només podien votar dos dels candidats presentats. A l'altre districte s'elegien dos regidors, un per majoria i un per minoria. En aquest districte els electors només podien votar un nom. Ja fos per tupinada o per bona organització electoral, moltes vegades els candidats afins al caciquisme guanyaven per majories i minories, és el que es deia fer el «copo». Els districtes s'anaven alternant, un bienni un districte escollia dos regidors i en l'altre tres i a les següents eleccions a l'inrevés. A partir del 1899, com que el districte segon, que votava a la casa escola que hi havia al carrer Independència –avui Viñolas–, tenia ja clarament més electors que el primer, serà aquest el que escollirà tres regidors d'ara endavant, passant el districte primer, que votava a la Casa Consistorial situada als claustres, a elegir-ne dos.

El 12 de maig de 1895 són 642 els santcugatencs cridats a votar. Les eleccions es presenten disputades, els contendents mobilitzen els seus; la participació arriba a prop del 60%. La jornada electoral es desenvolupa amb tranquil·litat fins que arriba l'hora del recompte al districte segon. A la sala estan presents interventors i alguns electors que esperen els resultats. Quan el president del col·legi, el tinent d'alcalde Benito Isidro Juliana Buscallà, llegeix els resultats, comença la cridòria.

L'exregidor Pere Vilaseca Tortosa i el regidor Pere San Nonell protesten, afirmen que els 82 vots que s'han atorgat al conservador Josep Vilaró Rodó en realitat són els que ha rebut el liberal Baldiri Rodó Pila, al qual només li'n reconeixen set. Demanen el certificat de l'escrutini a Juliana que, davant del rebombori, ordena desallotjar la sala a tots els que no

siguin interventors. Alguns electors presents es resisteixen, «entonces siete u ochos forasteros armados con palos los amenazaron con ellos si no se retiraban y a empujones les hicieron despejar completamente el local del colegio».

L'alcalde Josep Borrell prescindeix de les reclamacions i proclama regidor a Josep Vilaró, que ja havia estat al Consistori entre 1885 i 1893. Es presenten instàncies a la Comissió Provincial denunciant la tupinada. Fins i tot s'adjunta un llistat de 72 electors que reconeixen haver votat a Baldiri Rodó, al qual, recordem, només n'havien adjudicat set. Segons explicaven els denunciants, al llistat no són tots els votants de Rodó perquè no tothom «tiene el desprendimiento de hacerlo público y menos en localidades como San Cugat del Vallés en que el caciquismo imperante no repara en hacer pesar sobre los que no se sugetan a su capricho todo el peso de su influencia gubernamental para mortificarles». El caciquisme al qual es refereixen és el dels conservadors.

Josep Vilaró es defensa. Afirma que al primer districte no hi ha hagut cap protesta perquè els dos escollits:

Figuran en la misma agrupación de alborotadores que desean a toda costa obtener otra vez la administración de este desdichado pueblo, a fin de que en esta aspirada segunda etapa hacer buena la primera, de tan amarga memoria por las vejaciones sin cuento que hicieron sentir a este vecindario y por el abrumador déficit en que dejaron el erario municipal.

També denuncia que «se compraron votos, se hicieron imposiciones [...] se ofrecieron destinos, rebajas arbitrarias de los impuestos».³ Es referia a les èpoques de mandat dels liberals.

En resum, estem davant d'un frau electoral que enfronta Pere Vilaseca, que tres anys més tard presidirà el comitè local conservador, amb Benito Isidro Juliana, exalcalde i ara tinent d'alcalde, i el propi alcalde Josep Borrell Boldú, fill i net d'alcaldes, tots dos també conservadors. Vilaseca rep el suport del seu cunyat, el regidor Pere San Nonell, afí als liberals, germà de l'exalcalde liberal Miquel San i pare de Joan San Vilaseca, qui serà secretari municipal. Tot en defensa de Baldiri Rodó Pila, de cal Genís, important comerciant de vins i propietari urbà, jutge municipal des del 1893 i pare de Martí Rodó, futur alcalde.

En el mateix districte ningú va posar en qüestió els vots obtinguts pel conservador Esteve Estapé Tortosa, tractant de llenya, que ja havia estat regidor en diferents ocasions entre 1874 i 1893. Era el pare

del futur alcalde Pere Estapé Franquesa, que es casaria amb una filla de Baldiri Rodó. El juny del 1895 la Comissió Provincial anul·la inicialment les eleccions del districte segon.⁴

Frau electoral, caciquisme, nepotisme, endogàmia, indefinició política són termes amb què ens retrobarem al llarg d'aquest article. I Rodó, San i Estapé, tres cognoms que també ens acompanyaran. Els fills de tres dels implicats en les polèmiques eleccions del 1895 seran protagonistes de la vida política local després de la desaparició de Borrell. Com va escriure el rabassaire Ramon Mas, serà l'època en què «sols tres homes feien i desfeien al seu gust, tot els que'ls [sic] venia bé. Aquests homes eren també catòlics i practicants i es nomenaven Martí Rodó, Pere Estapé i Joan San Vilaseca».⁵

2. TURNISME I CACIQUISME

Corrupció electoral i caciquisme seran les bases d'un sistema que permetrà el control polític del país a una oligarquia econòmica formada en bona part per alta burgesia i noblesa, període que coneixem com la Restauració. Els dos grans partits monàrquics, el Partido Liberal-Conservador (conservadors) i el Partido Liberal Fusionista (liberals), van acordar alternar-se en el poder de forma pacífica, garantint l'estabilitat política, evitant els «pronunciamientos» militars i marginant les classes populars. El pacte deixava fora la resta de forces polítiques a dreta i esquerra, encara que permetia la presència a les Corts de comptats diputats opositors per donar una imatge de tolerància.

Per funcionar, el torn polític necessitava falsejar sistemàticament els processos electorals. Les eleccions es convertien en una farsa i per mantenir-la es recorria a la influència de personalitats notables amb poder social, econòmic i polític, els cacics. Quan el líder d'un dels dos partits era cridat pel rei per formar govern, el primer que feia el nou govern era convocar eleccions que, degudament preparades, els donarien una majoria àmplia a les Corts. Per ajustar els resultats a l'esperat es feia servir l'aparell administratiu de l'Estat, fortament centralitzat, i la xarxa «caciquil». Des del Ministerio de Gobernación s'enviava als governadors civils de cada província el llistat de candidats, els anomenats «encasillados», que havien de guanyar a cada districte electoral, la majoria uninominals. El governador contactava amb els cacics locals i els alcaldes i aquests s'encarregaven d'organitzar la tupinada electoral al seu poble que garantís el resultat previst.

Per aconseguir els resultats «correctes» es recorre a tot tipus d'ardits: compra de vots amb diners o favors, falsejament d'actes, manipulacions del cens electoral, coaccions econòmiques o físiques. A més, quan és necessari, el governador civil intervé cessant alcaldes i consistoris rebels a les ordres. Així va passar a Sant Cugat el 1884, quan va ser destituït l'alcalde liberal Miquel San i tot el Consistori per preparar les eleccions que va guanyar al districte el conservador Pau Turull, a Sant Cugat amb un 95% dels vots.⁶

El frau electoral era també possible per la desmobilització de l'electorat. Les raons per abstenir-se eren variades i difícils de valorar amb uns resultats que acostumaven a estar manipulats. Part de la població no sentia cap motivació per apropar-se a les urnes, uns per desinterès per la política, altres perquè veien que estava tot amanit i altres per la poca relació que trobaven entre allò que es discutia a les campanyes electorals i les seves preocupacions diàries. A més, l'alta freqüència amb què els electors eren cridats a les urnes produïa cert cansament electoral. No a totes les eleccions se'ls donava el mateix valor, només quan hi havia competència real i pluralitat d'opcions la participació augmentava.⁷

A Sant Cugat les primeres municipals amb sufragi universal, les del 1891, només van tenir una participació del 26,6%; en canvi a les del 1893 i 1895, disputades entre conservadors i liberals, la participació pujà al 50% i 59,5% respectivament. Després del 1897, amb eleccions sense competició, la participació cau al voltant del 30-40%. En canvi, les del 1903 amb un 49% i les del 1905 amb un 62,5% de participació, unes eleccions en què es presenten candidats republicans, demostren que quan hi ha competència la participació augmenta. Ho veurem sobretot a partir del 1919. El mateix passa amb les generals. Després dels clars falsejaments del 1891 i 1893, amb suposades participacions de més del 95% dels electors, la participació se situarà entre el 40 i el 70%.

També les altes taxes d'analfabetisme afavorien l'abstencionisme. I Sant Cugat n'era un exemple negatiu. Segons Bonfill Garriga, «a pesar de hallarse a poca distancia de Barcelona, ostenta un grado de cultura inferior a otras poblaciones de la misma comarca, pues la ignorancia que allí domina llama la atención a todo forastero».⁸

3. UN CONSISTORI DIVIDIT

El clima enterbolit a la política local continua amb la constitució del Consistori el juliol del 1895, sense els dos regidors escollits al districte segon, ja que de moment la seva elecció ha estat anul·lada. El liberal Ramon Sagalés Ratés, colliter de vins, és escollit alcalde i com a síndic, el negociant i propietari Pere San Nonell. L'entrada d'un nou equip municipal –surten els conservadors i entren els liberals– suposa, com era habitual, una renovació del personal. És llavors que Joan San, fill del síndic, és nomenat auxiliar de secretaria i el seu oncle Pere Vilaseca, dipositari.

L'antic alcalde Borrell i els germans i comerciants Josep i Pere Farrés Batista, de militància republicana possibilista, però aliats del «borrellisme», boicotegen el ple i no es presenten a les sessions. El setembre el governador revoca la decisió de la Comissió Provincial Electoral i declara vàlida l'elecció de Josep Vilaró i Esteve Estapé. Els nous regidors, després d'alguns estires i arronses, prenen possessió del càrrec. El 25 de setembre es torna votar l'alcalde i es produeix un empat a cinc. No hi ha manera de desfer-lo.

Finalment, el governador ha d'enviar un delegat per presidir una sessió extraordinària del ple l'1 d'octubre per resoldre el tema. Ara són els cinc regidors afins a Sagalés els que marxen. Josep Borrell és escollit de nou alcalde. Ara són els liberals els que boicotegen el ple. De nou canvia el personal. Joan San i Pere Vilaseca dimiteixen els seus càrrecs. Els liberals acaben tornant, però per fer obstruccions. L'ambient al Ple és irrespirable, amb acusacions creuades sobre el repartiment injust de l'impost de consums o sobre assumptes tèrbols a l'escorxador, temes polèmics que retrobarem.

El novembre del 1895 la història fa una altra volta quan el governador accepta el recurs que havia presentat Sagalés i ordena constituir l'Ajuntament tal com estava el juliol del 1895. El 16 de desembre Ramon Sagalés torna a l'alcaldia i Pere San a la sindicatura. També tornen els empleats afins, Pere Vilaseca com a dipositari i Joan San com a escriptor, encara que aviat puja en l'escalafó. Entre 1894 i 1896 s'havien succeït a l'Ajuntament diferents secretaris municipals, uns havien dimitit denunciant impagaments, altres havien estat cessats. L'agost del 1896 es nomena Joan San nou secretari municipal provisional.

Les baralles baixen de to, però continuen. La situació d'empat entre partidaris de Sagalés i Borrell dificulta prendre acords. Finalment, el governador tira pel dret. El 21 de desembre de 1896 suspèn com a regidors Ramon Sagalés, Pere San, Josep Borrell, Jaume Rodó i Josep Vilaró i nomena cinc nous regi-

dors per substituir-los.⁹ Amb el canvi hi ha majoria conservadora. El 25 de desembre és escollit alcalde Antoni Serra Varoy, que havia estat síndic entre 1876 i 1881, durant les alcaldies de Borrell pare, i era germà del major contribuent municipal, el catalanista i propietari de la fàbrica de cotó Ramon Serra Varoy.

De cara a les noves eleccions del 1897, Josep Borrell i Ramon Sagalés han après la lliçó. Arriben a un acord. Borrell està entre els signants de la candidatura de Sagalés i viceversa. Segurament el pacte inclou el relleu a l'alcaldia a partir del segon mandat: quan hi hagués govern liberal a Madrid, Borrell deixaria l'alcaldia en mans de Sagalés.

Així, a les eleccions locals de maig del 1897 tot està amanit i els electors ho saben, la participació no arriba al 40% del cens. Són escollits, segons el guió previst, Josep Borrell; Ramon Sagalés Ratés i el seu germà, el serraller Francesc Sagalés Ratés, que també havia passat pel Consistori entre 1881 i 1884; Joan Sangés Domènech, propietari de la popular fonda i cafè coneguda com cal Tadeo; i el terrisser Francesc Arpí Sangés, de cal Gerrer, que ja havia estat regidor durant el Sexenni i després entre 1879 i 1881. Aquest cop no hi ha protestes. Josep Borrell torna a l'alcaldia i Ramon Sagalés es converteix en el primer tinent d'alcalde. Però si la política semblava establitzar-se, no passava el mateix amb la situació social.

4. TENSIÓ SOCIAL

L'agost del 1887 havia arribat la fil·loxera al poble. El Sant Cugat de finals del XIX és un poble de poc més de 2.000 habitants en què la major part viu del camp, sobretot de la viticultura. La majoria són petits camperols que tenen unes poques terres en propietat i altres arrendades a rabassa morta, per les quals paguen un terç o més de la verema a una cinquantena de propietaris grans i mitjans, per això són coneguts com a rabassaires. Així, a Sant Cugat «la situació econòmica de la vila va esdevenir crítica a causa de la gran especialització agrària sobre un sol conreu i per manca d'alternatives en altres mercats de treball com podia ser l'industrial».

Els primers anys van ser difícils. Entre 1887 i 1900 seran quatre-cents els habitants que abandonen el poble, un 16% de la població. No són només pagesos, sinó també artesans lligats a la pagesia, com boters, ferrers, etc. La crisi afecta també els comerciants i el ram de la construcció. Molts veïns no poden fer front als impostos. La situació al poble és tensa. L'octubre del 1887 es va trobar a la Casa Consistorial un escrit que deia: «Senyor alcalde y secretari y cobrador, sabran que abans de Nadal volarà'l café de

dalt y servirà alguna pistola o escopeta pera matar al batlle. Aquí va la mostra» i al costat un cartutx de dinamita. Finalment «l'Ajuntament es va veure forçat a suspendre el cobrament d'impostos i es trobà sense ingressos per a fer front a les despeses ordinàries».¹⁰

Deu anys després s'ha iniciat una tímida recuperació econòmica deguda a la plantada de ceps americans, però aquesta represa es veu afectada per la crisi de sobreproducció al sector. Quan a Sant Cugat els nous ceps comencen a donar fruits els pagesos troben un mercat copat pels productors francesos, que havien passat primer la fil·loxera i s'havien recuperat abans.

Davant d'aquesta situació els propietaris s'organitzen. Neix el Centre Agrícola de Sant Cugat, on figuren grans propietaris de la vila, com els de Can Fatjó dels Urons, Can Volpelleres o Can Xandri, i que funciona també com a centre recreatiu. Aquest Centre s'adhereix a la Unió Agrícola de Catalunya, convertida el 1891 en Cambra Agrícola i impulsada per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), la patronal agrària. A més, el primer de febrer de 1890 s'havia constituït la Unió Agrícola de Sant Cugat, una societat mixta que reuneix una seixantena de propietaris agrícoles i alguns parcers.¹¹

Serà la Cambra Agrícola la que el 17 de febrer de 1895 organitzi un acte a Sant Cugat «ab l'objecte de demanar rebaixa de contribució del terrenos filloxerats» i de l'impost de consums. És un acte on intervenen representants de la Lliga de Productors i de l'IACSI i on estan presents «los principals propietaris de la comarca sens distinció de partits». Tot i que al míting intervé un rabassaire, es tracta bàsicament d'un acte en defensa de la propietat.¹²

Els interessos dels rabassaires no són els mateixos. Molts propietaris han aprofitat la mort de les vinyes per portar «als Tribunals als pagesos rabassaires per expulsar-los de les terres i desnonar-los i després els obligaven a signar uns nous pactes onerosos per tal d'explotar-los més i tenir-los sota el seu domini».¹³ A més, el cep americà plantat és de menys durada, cosa que deixa els rabassaires en condicions més desfavorables. Els propietaris pressionen per eliminar els contractes de «rabassa morta» i convertir-los en contractes de parceria.

Davant la reacció dels grans propietaris, els rabassaires estan realitzant el seu propi procés de reorganització. Des del 1893 els republicans federals impulsen la Federació d'Obrers Agrícoles de la Regió Espanyola (FOA). Els lligams entre federals i rabassaires es remunten als temps de la Primera República quan, sent president Francesc Pi i Margall, es va proclamar una llei que declarava redimible la rabas-

sa morta. Aquesta llei mai seria portada a la pràctica, ja que amb la caiguda de la República seria anul·lada a instàncies de l'IACSI. Però l'intent legislatiu de canviar les coses va crear un corrent de simpatia dels rabassaires vers els republicans federals.¹⁴

El 1894, rabassaires santcugatencs van enviar un telegrama a Pi i Margall adherint-se al programa del Partit Republicà Democràtic Federal, on es recollia la vella demanda de considerar la rabassa morta com a emfiteusi perpètua redimible a terminis. És en aquests moments d'apropament dels federals al món camperol quan els rabassaires santcugatencs es reorganitzen, agafant el testimoni dels internacionalistes que havien creat el 1873 la Secció d'Agricultura de Sant Cugat, adherida a la Federación de Trabajadores de la Región Española, secció espanyola de la Internacional.

Una delegació de Sant Cugat participa el febrer del 1895 en el segon congrés de la FOA, que es reafirma en els ideals socialistes, aprova l'expulsió de les societats mixtes on es barregin propietaris i rabassaires i adopta com a objectiu final la propietat comuna de la terra. Deu mesos després, el 22 de desembre, neix la Societat d'Agricultura de Sant Cugat, presidida per Joan Vilà Casals, amb una quarantena d'associats i vinculada a la FOA. Serà anomenada pels seus adversaris «tratando de ofender» com els «Rabassaires» i amb aquest nom va ser coneguda al poble, ja que, a diferència de la Unió Agrícola, estava formada només per rabassaires.¹⁵

La Societat està present en el tercer congrés de la FOA, el gener del 1896, on es decideix que «la Sección que se adhiera a las Cámaras agrícolas o a sus conclusiones hace traición a la Federación y debe ser expulsado de la misma», deixant clar el seu posicionament classista.

La Societat d'Agricultura, que farà servir també el nom de Federació d'Agricultors de Sant Cugat, tenia també una vocació política; com deien els seus estatuts, «podrá tomar parte en los actos políticos apoyando al partido que más le ayude». Així, el 2 de maig de 1897 són els organitzadors d'un míting amb oradors que defensen «la doctrina de D. Francisco Pi y Margall y la necesidad de tomar parte en todas las elecciones».¹⁶ Els rabassaires santcugatencs no ho faran fins a les eleccions locals del 1899.

La conflictivitat al camp santcugatenc ha augmentat amb uns rabassaires cada vegada millor organitzats i lligats al republicanisme federal. En canvi, el poder local està debilitat per la divisió. La situació d'inestabilitat política no era nova. Des de l'inici de la Restauració s'havien produït aferrissades lluites caïnites entre liberals i conservadors, i entre diferents sec-

tors i famílies de la població, encara que normalment es va respectar el torn polític. Van ser freqüents les denúncies creuades de caciquisme, corrupció o mala administració. També les destitucions. Ara Borrell i els «borrellians» veuen perillar el seu domini i no són els únics, sembla que ha arribat l'hora de pactar per controlar la situació política i social del poble.

5. LA UNIÓN SAGRADA

El 13 de juny de 1926 Francisco Cahís Juliana, president de la Unión Patriótica de Sant Cugat, pronuncia una conferència a l'Ajuntament. Segons recollia *La Vanguardia*:

El conferenciante puso de manifiesto la anterior actuación política, remontándose a más de treinta años atrás, poniendo de relieve las luchas intestinas llevadas con saña contra los enemigos políticos locales, de los que alternativamente y a medida que se sucedían los gobiernos de la nación, dirigían los destinos de esta villa: luchas que redundaban en perjuicio de los intereses de esta población, y, en consecuencia, de sus vecinos.

*Mas vino un momento en que cansados de tanto desbarajuste, se impuso la razón y pudo realizarse, en 1897, con gente joven, entre los cuales se encuentra el secretario de esta Corporación don Juan San Vilaseca, la unión sagrada de todos los elementos que hasta entonces estaban en pugna constante, y así se pudieron consagrar sólo al engrandecimiento y buena marcha administrativa de San Cugat y a la tranquilidad de sus vecinos».*¹⁷

Cahís posava de manifest, anys després, l'acord a què s'havia arribat el 1897 i no es referia al de Borrell i Sagalés. Una part de l'oligarquia que havia dominat l'Ajuntament des del 1874 s'ha conjurat per deixar enrere les seves baralles. La majoria dels grans propietaris agrícoles ja no viuen a Sant Cugat, amb la fil·loxera «algunos propietarios de casas de campo del término municipal han levantado el domicilio de San Cugat del Vallés para trasladarlo a otras poblaciones de mayor importancia».¹⁸ Així que ara seran comerciants, propietaris urbans i propietaris agrícoles mitjans els que accedeixin al poder local. Reaccionen a una nova situació en què han de fer front a nous desafiaments socials i a nous reptes polítics, amb uns rabassaires organitzats i unes eleccions amb sufragi universal.

Al pacte no estan tots els conservadors, ni tots els liberals de la vila, encara que sí alguns republicans, ni tampoc tots els grans contribuents, ni totes les famílies que han tingut un paper en la política local. El pacte

exclou, per exemple, els Sagalés, liberals, com descobriren aviat, o els seus aliats circumstancials, els Mussella, conservadors, i naturalment els rabassaires o els republicans federals. A partir de llavors la majoria de candidats afins al caciquisme, quan es presentin a les eleccions locals, no es definiran per la seva orientació política, es presentaran simplement com a «addictes».

Si entre 1875 i 1897 havien passat onze persones per l'alcaldia de Sant Cugat, a partir de llavors i fins 1930 Sant Cugat només tindrà quatre alcaldes: Josep Borrell Boldú fins 1905 i dos cunyats que s'intercanvien l'alcaldia, Pere Estapé Franquesa, alcalde entre 1906 i 1909 i després 1922-1923 i 1924-1930, i Martí Rodó Rabella, batlle entre 1909 i 1922. El quart alcalde és precisament el conferenciant Francesc Cahís Juliana, que ho serà uns mesos a l'inici de la Dictadura de Primo de Rivera, entre octubre del 1923 i abril del 1924.

Els dos protagonistes principals de l'acord són Josep Borrell, que amb el pacte assegurava la seva alcaldia, que ja no deixarà fins pràcticament la seva mort el 1906, i Joan San, que es refermava com a secretari municipal, càrrec en el qual romandrà fins a la seva jubilació el 1926. Al pacte s'afegeixen propietaris urbans i els grans comerciants del poble, famílies amb presència al Consistori com els Rodó o els Estapé i altres que ho estaran aviat com els Alegret, els Cahís, els Pahissa o els Pila, molts emparentats entre ells.

6. PEPET SASTRE, ALCALDE

Josep Borrell Boldú, conegut com Pepet Sastre, havia nascut el 1847 i era membre d'una nissaga de propietaris agrícoles amb presència a l'Ajuntament des de principis del segle XIX. Provenia dels Borrell de Can Revella, però estava emparentat amb els Borrell de Ca n'Alzamora, Can Gener, Can Barba i Can Borrell. El seu avi patern ja havia estat alcalde el 1842 i el seu avi matern, Andreu Boldú, masover de la propietat, regidor. També havia estat alcalde el seu tiet avi Josep Alzamora Borrell, propietari de Ca n'Alzamora, i regidor un altre tiet avi, Josep Majó Formosa, propietari de Can Majó. El seu pare, Francesc Borrell Serra, propietari de Can Revella i casat amb la filla del masover, havia estat tinent d'alcalde entre 1859 i 1863 i alcalde el 1874 i de nou entre 1876 i 1881.¹⁹

Durant l'alcaldia del seu pare, Josep Borrell, que tenia estudis de magisteri i havia exercit de mestre, va accedir a la secretaria municipal. Estava casat amb Maria Trabal Lluell, pubilla de Can Trabal, que a la mort del seu pare el 1892, el ric propietari Bartomeu Trabal Rabella, que havia estat tinent d'alcalde entre 1884 i 1885, va heretar la propietat. Josep

Borrell, per la seva banda, va heretar propietats urbanes i Can Revella, que va parcel·lar; va vendre els terrenys a pagesos santcugatencs i només li restaren 30 quarteres de domini directe del mas. Josep Borrell Boldú va ser alcalde entre gener del 1894 i juliol del 1895 i uns mesos el 1896. El 1897 tornava a l'alcaldia i ja no la deixaria, per malaltia, fins a finals del 1904, encara que continuarà sent alcalde oficial fins pràcticament la seva mort el gener del 1906.

A Sant Cugat, on la majoria dels electors són rabassaires i petits propietaris, el poder de l'alcalde no es basava, com passava a les zones latifundistes, en el seu ascendent econòmic o la possibilitat de repartir feina, sinó en el control dels ressorts del poder. És l'alcalde qui regula:

*A discreción el flujo de las relaciones entre el Estado y los ciudadanos, quien puede eximir del servicio militar, agilizar el trámite de una autorización, hacer más leve o más gravoso el peso de los impuestos [i qui pot oferir] empleos en el aparato burocrático, ocupaciones en los trabajos públicos, u ocasiones de enriquecimiento con el arriendo de los consumos, con las licencias de venta exclusiva, con los suministros a la administración pública, etc.*²⁰

A més, és l'autoritat que controla l'escorxador, el repartiment de taules del mercat o l'inspector de pesos i mesures. No és estrany, doncs, que la majoria d'alcaldes santcugatencs que coneixerem després de Borrell siguin comerciants a qui els interessa controlar el repartiment de la contribució, els arbitris de l'escorxador o l'atorgament de parades al mercat.

I també és qui controla els tràmits urbanístics. Josep Borrell va treure profit d'aquesta prerrogativa i a la casa que va construir a la cantonada del carrer Major amb la plaça Major no va seguir l'alineació del carrer i, per tal que resultés escairat, va construir sobre terreny públic. El tema va crear cert enrenou a la població, però res va passar.²¹

Les competències que tenen els alcaldes possibiliten aquestes irregularitats i també enriquir-se en el càrrec. Des del poder local és fàcil afavorir els propis negocis i malgrat que en la seva funció, dins un règim molt centralitzat, estan vigilats de prop pel governador civil, aquest, sempre que es comportin com s'espera d'ells quan es convoquen eleccions, els defensarà de les denúncies de l'oposició i farà la vista grossa en els casos de corrupció.

Perquè l'alcalde era la peça principal en l'organització del procés electoral, tenia un paper central en l'elecció dels interventors, la custòdia de les urnes o el recompte de vots i presidia la Junta Municipal del

Cens, on es podia, si calia, fer desaparèixer electors opositors i «ressuscitar» morts que després votaven.

Una altra peça clau en tot aquest engranatge «turnista caciquil» a escala local era el secretari municipal.

7. EL NOI DE L'ESTANC, SECRETARI

Joan San Vilaseca havia nascut a Sant Cugat el 1871 en el si d'una família benestant. Era fill de Pere San Nonell, al qual ja coneixem, i Benvinguda Vilaseca Tortosa. Del seu pare va heretar el negoci, l'estanc, i algunes propietats urbanes i rurals. Al poble era conegut com el Noi de l'Estanc. Regentava la Fonda del Comercio, que també era cerveseria i que havia estat seu del Teatre Clavé. També comerciava amb tabac, queviures, ceps i vins, a part de rebre el pagament dels lloguers de les seves cases i les parts dels rabassaires que conreaven les seves terres. Sembla que també tenia el títol de mestre, encara que mai va exercir. Joan San era casat des de principis de segle amb Dolors Mestres Feliu, amb la qual tindrà el seu únic fill, Pere, el 1903.

Tarjeta postal de la Fonda del Comercio. Col·lecció Ricard Mestre.

La família San havia entrat feia anys en política, alineant-se amb els liberals. El seu oncle Miquel San

Nonell, antic republicà i important propietari urbà, havia estat segon tinent d'alcalde al Consistori escollit el 1873, durant la Primera República, i alcalde de Sant Cugat entre 1881-1884 i de nou del 1887 al 1890. El seu pare Pere San Nonell també havia estat regidor entre 1881 i 1884 i havia tornat el 1894. Com hem vist, l'agost del 1896, en un Consistori amb el seu pare com a síndic, Joan San va ser nomenat secretari municipal provisional.

El nomenament de secretari municipal no va ser recolzat per tots els regidors. I no va ser Borrell qui es va queixar, sinó altres conservadors enfrontats a aquest, els consellers Ramon i Joan Musella Vilallonga, que havien estat aliats de Pere San i Ramon Sagalés. Denuncien la incompatibilitat que suposa un pare síndic municipal i un fill secretari i envien un escrit al governador civil on, entre altres coses, recriminen el nepotisme dins l'Ajuntament. Finalment, com hem vist, el governador civil destitueix l'alcalde Ramon Sagalés i quatre regidors, entre ells Pere San Nonell, però res diu de Joan San que, de fet, serà ratificat com a secretari municipal, càrrec que exercirà fins al 1926. Els Musella, malgrat la seva militància conservadora i la seva posició social –estaven entre els majors contribuents– seran bandejats del poder local i importunats amb multes i impostos. Cap dels dos tornarà al Consistori, encara que Joan Musella no deixarà la política.

San va tenir un paper clau en la pacificació de les lluites entre sectors liberals i conservadors i entre les pròpies famílies. El seu càrrec municipal el va permetre jugar un paper d'àrbitre entre els Borrell i els San, enfrontats políticament durant la primera part de la Restauració, i entre les dues faccions monàrquiques, la liberal de la seva banda paterna i la conservadora, on també tenia família. El seu oncle Pere Vilaseca Tortosa, al qual ja coneixem, era llavors president de la junta local del Partido Liberal Conservador. A més, Joan San, malgrat la diferència d'edat, es deuria entendre bé amb l'alcalde Josep Borrell, que també havia estat secretari municipal.

Darrere dels alcaldes de l'època, entre bambolines, el veritable factòtum del caciquisme a Sant Cugat seria el secretari municipal Joan San Vilaseca. Va aprofitar a fons les possibilitats polítiques del seu càrrec i, segons els republicans, també les econòmiques. El 1933, *L'Avenir* deia que a Sant Cugat «viven la gent convençuts de que'ls secretaris municipals tenien de fer-se milionaris, car el que fins llavors havien conegut, durant els 25 anys de servei va adquirir una quantiosa fortuna».²²

La figura moderna del secretari municipal havia nascut amb la Constitució de Cadis, esdevenint el

punt d'encontre entre l'autoritat central, com a responsable de molts dels actes de relleu estatal confiats a l'ajuntament, i l'autonomia dels municipis, ja que li eren atribuïdes competències de legitimació de l'ordenament municipal. La llei del 1877 disposava les seves funcions: assistir als plens per informar de la correspondència i dels expedients, sense veu i sense vot –encara que Joan San, com veurem, no s'està de vegades de replicar a l'oposició–, redactar l'acta del ple, preparar la documentació per a les comissions de l'Ajuntament, estendre les minutes i anotar les resolucions, certificar tots els actes oficials municipals i auxiliar en la confecció d'amillaraments i repartiments. El secretari es converteix en una figura essencial en l'engranatge burocràtic municipal i en garant dels seus acords.²³

A més, es convertia en assessor legal, sobretot per a la redacció de documents complexos com pressupostos o amillaraments. Aquesta faceta es reforça en municipis amb altes taxes d'analfabetisme, també entre els seus regidors. Aquest era el cas de Sant Cugat a principi de segle. *La Veu de Catalunya* afirmava que al Consistori santcugatenc conformat el gener del 1902, dels deu regidors «quatre no saben de lletra y dels sis restants, tres sols saben firmar» i explicava que «a la darrera sessió, un va tenir quatre vots y l'altre sis papeletas en blanch, per no haver qui s'ofereís a escriure'l nom que desitjaven als votants, ja que'l secretari està malalt».²⁴ Joan San fins i tot escrivia i signava en nom dels regidors que no en sabien.

Als pobles rurals com Sant Cugat, acostumaven a exercir el càrrec professionals liberals, negociants o hisendats, o bé mestres –com va ser el cas de Josep Borrell i segurament el de Joan San. Era freqüent que un individu passés de regidor a secretari o a l'inrevés i tampoc eren infreqüents les relacions familiars entre regidors i secretaris. A Sant Cugat en tenim dos exemples: Josep Borrell, que havia entrat de secretari amb el seu pare d'alcalde i ell mateix serà alcalde, i Joan San, escollit quan el seu pare era síndic.

A la seva xarxa de relacions familiars, socials i polítiques Joan San afegeix les possibilitats que l'ofereix el seu càrrec per dominar la política de la vila. Pot influir en alcaldes i regidors, per la proximitat al poder local, i té la possibilitat d'influir en els veïns, ja que des de la seva secretaria i la del jutjat, que també va exercir durant un temps, podia resoldre o complicar els tràmits burocràtics que es veien obligats a fer. També era clau per organitzar el repartiment dels impostos i els processos electorals. Atrinxerat a la secretaria municipal entre 1896 i 1926, Joan San farà i desfarà al poble, junt amb els alcaldes de torn.

8. L'OPOSICIÓ «DE CONTRATA»

El pacte del 1897 feia front a nous desafiaments: les eleccions amb sufragi universal, tema de moment controlat, i la tensió social, sobretot uns rabassaires organitzats que seran la base del republicanisme federal, a una vila sense pràcticament obrers, i que eren el pilar republicà a pobles de la comarca com Sabadell, Terrassa o Rubí.

Però no tots els republicans de la vila són federals. Precisament el febrer del 1897 altres republicans santcugatencs havien participat en l'Assemblea Popular Republicana de Reus, en què es troben possibilistes, centralistes i federals orgànics o històrics. És el primer pas cap a la creació el juny del 1897 de Fusión Republicana, partit que agrupa tots els republicans al marge dels federals pimargallistes. A Sant Cugat es crea aquell mateix estiu una Junta Municipal de Fusión Republicana, que presideix Jaume Castañé Sobregrau, alcalde durant la Primera República, i on figura com a secretari l'antic republicà orgànic Joan Català Fàbregas, que havia estat regidor entre 1891 i 1895.²⁵

Aquests republicans conservadors participen del pacte amb el caciquisme. La majoria provenien del consistori de la Primera República i alguns ja havien estat en ajuntaments de la Restauració. Com hem vist, Borrell ja comptava entre els seus suports amb els germans Farrés Batista, republicans possibilistes. Ara, també com una forma de dividir el republicanisme local, aquests republicans fusionistes són cooptats pel caciquisme local com a oposició «oficial» –oposició de «contrata» els dirà la premsa federal–, més decorativa que efectiva. El caciquisme els garanteix l'elecció d'un regidor en cada convocatòria electoral. Entre 1899 i 1905 sempre trobarem regidors d'aquesta tendència republicana conservadora al Consistori.

9. UN AJUNTAMENT «DEJADO DE LA POLÍTICA» I UNA POLÍTICA DESIDEOLOGITZADA

A les primeres eleccions municipals que es van fer després del pacte, les de maig del 1899, sembla que l'acord rutlla. Els escollits al districte segon són Jaume Rodó Vilardell, un petit propietari agrícola que ja havia estat regidor del 1883 al 1884, seguit del comerciant i forner Pere Farrés Batista, que porta al Ple des del 1895, republicà però sempre fidel a Borrell. Al districte primer la victòria és per a Joan Estapé Tortosa, colliter de vins, que compartirà ple amb el seu germà Esteve, seguit del fariner i propietari Josep Massana Fàbregas i de Miquel Pila Ribatallada, comerciant i forner. Tots són addictes.

Josep Massana, un antic liberal que havia estat jutge suplent, és ell tot sol un compendi de l'endogàmia del Consistori. És nebot de l'exalcalde Tomàs Fàbregas Pons, cunyat de Baldiri Rodó, que l'acompanyarà al Ple el 1902 i, per tant, oncle del futur alcalde Martí Rodó, a més de tiet del futur regidor Josep Pahissa i cosí de Francesc Fàbregas Malla, que també serà regidor.

La participació electoral és baixa, malgrat que aquest cop es presenten candidats opositors, concretament membres de la Societat d'Agricultura. Al districte segon només vota el 23% dels electors. Els candidats rabassaires, Joan Fàbregas Artigas i Joan Canudas Marcet, arriben a prop del 20% del vot. El resultat està més disputat al districte primer, amb una participació del 43% i on, per només tres vots, queda fora Josep Martí Valls, candidat de la Societat d'Agricultura, que havia arribat al 30% dels vots.

El recompte és mogut, alguns interventors de la Societat d'Agricultura, en conèixer els resultats, expressen a crits el seu desacord. La presidència desallotja la sala. L'endemà es presenta un escrit en què es demana la nul·litat de les eleccions denunciant que no s'ha permès exercir la vigilància durant el recompte i que «el Alcalde constitucional, que no presidió mesas, recorría los colegios y dirigía las elecciones a pesar de estar esto último vedado asimismo por la ley». Electors afins al poder local presenten una «contraprotesta» on afirmen que una comissió de la Societat «conocida por Rabassaires [...] lo que hacían era cohibir la libertad de los electores porque en varias bocacalles pusieron una patrulla que cuidaba de amenazar a los electores que no votaban por ellos y cuando llegaban al colegio, la comisión que vigilaba la urna les daba aquella mirada escrutadora». Les protestes, com era habitual, van quedar en res.²⁶

Durant les queixes al districte primer, el president de la sala, Ramon Sagalés, es va enfrontar als rabassaires i els va dir que les seves protestes no eren més que una rebequeria de mal perdedors. Poc imaginava que tres anys després estaria compartint projecte polític amb ells.

Aviat s'evidencia que no tots els regidors afins al vell liberalisme estaven al cas de la «sagrada unió». Al Ple del 17 de març de 1901 el regidor Francesc Arpí demana que «habiendo entrado en el poder el partido liberal debería la presidencia ceder la vara de alcalde al primer Teniente, en cumplimiento de compromisos adquiridos». El primer tinent d'alcalde era Ramon Sagalés. Feia pocs dies que el liberal Mateo Sagasta havia estat nomenat president del Consell de Ministres. L'alcalde contesta, podem intuir que en toc irònic:

[Que] *estrañaba [sic] la petición del Sr. Arpí por cuanto este Ayuntamiento está dejado de la política y desea solamente hacer administración y que si algunos elementos de dentro y fuera de la Corporación hay condiciones a cumplir, no es este el puesto que se han de dilucidar, ni permitía más discusión sobre este asunto y levantaba la sesión.*

La sessió acaba a crits. Segons recollia l'acta, Sagalés «a grandes voces movió un escándalo gritando que daría parte al Sr. Gobernador» del tancament en fals de la sessió. Evidentment, ni el governador, ni la Diputació, on els regidors van enviar la seva renúncia al càrrec, van fer res per modificar la situació.²⁷ Sagalés veia traït el seu acord de maig del 1897 i aviat s'assabentaria que estava fora de la «unió sagrada».

Arran d'aquesta actuació, quatre regidors presenten la dimissió i deixen d'assistir als plens. Són els germans Francesc i Ramon Sagalés Ratés, Francesc Arpí i Joan Sangés. Segons explicaria més tard la premsa regionalista, el regidor Francesc Arpí «junt ab tres companys, també catalanistes, va dimitir, per no servir de joguina als cacichs».²⁸

No sembla que fossin catalanistes. De fet, Joan Sangés havia ingressat a la Societat d'Agricultors. Moltes vegades és difícil ubicar políticament els regidors; com ja hem vist, les divisions es donen fins i tot entre membres del mateix partit, que en el cas de conservadors i liberals és més un grup d'afinitat entre notables amb una militància laxa. Acostuma a passar, i no només a municipis rurals com Sant Cugat, que pesen més rivalitats personals o qüestions familiars i velles rancúnies, que les discrepàncies ideològiques. Per exemple, Borrell, conservador, està enfrontat al també conservador Joan Musella, i Ramon Sagalés, liberal, s'ha distanciat dels San, també liberals. Hem vist republicans disposats a compartir el poder amb els monàrquics i veurem regidors que entren com a oposició al Ple i es passen a la majoria. Temps després escrigué un republicà que «siempre, en Sant Cugat, los que ejercieron los cargos de alcalde o concejal, fueron generalmente personas sin convicciones políticas, adaptadas a cualquier situación». A més, les seves «clienteles» eren generalment indiferents a ideologies o partits. Estem davant d'una desideologització de la política.²⁹

Com ja hem vist en el cas dels germans Musella, ara seran els germans Sagalés els que siguin marginats del poder local, com també la resta de regidors dimissionaris. A Francesc Arpí, Joan Sangés i Ramon Sagalés els trobarem el 1903 formant part de Fraternitat Republicana, però mai més al Consistori.

De cara a les noves municipals la premsa regionalista mostra poca confiança que res canviï. Expliquen que «pels treballs qu'està fent el caciquisme en aquest poble, y donada la fredor que regna entre la gent de bé, aquest any com els passats, tornarem a caure a las grapas d'aquets quatre cacichs, indignes de dur el nom de catalans».³⁰

Efectivament, a les eleccions de novembre del 1901 són escollits un conservador, tres addictes i un republicà. El conservador és Josep Borrell i els addictes Esteve Estapé, que renova el càrrec, el pagès Joan Tortosa Ribatallada, que el 1895 havia quedat fora en el desempat, i Baldiri Rodó que, com hem vist, el 1895 havia estat exclòs del Consistori, generant una forta polèmica. Ara ningú protesta, el tema s'ha solucionat amb la «sagrada unió». El republicà és el fusionista de torn, aquest cop el boter Joan Català Fàbregas, que ja havia estat regidor a la Primera República i entre 1891 i 1895.³¹

Quan el gener del 1902 es constitueix el nou Ajuntament, el conservador Josep Borrell serà ratificat en l'alcaldia, malgrat que al govern central manen els liberals. El diari conservador *La Dinastia*, al qual estava subscript l'Ajuntament, deia de Josep Borrell que era «persona que por su especial talento, méritos, y las grandes simpatías de que goza en todo el vecindario, ha merecido la alta honra de ser reelegido en su cargo aun cuando han turnado los partidos gobernantes».³² Res deia del pacte.

Mentrestant, les autoritats locals han complert amb allò que el governador civil espera d'elles a les eleccions generals. Han posat en marxa la seva xarxa «caciquil» i a Sant Cugat sempre ha guanyat el candidat governamental.

10. COMPLINT AMB L'«ENCASILLADO»: LES ELECCIONS GENERALS DEL 1891 AL 1902

El 1887 la circumscripció electoral de Terrassa va ser dividida. Sant Cugat va ser adscrita al districte de Sabadell d'on llavors depenia judicialment. Així «el districte de Sabadell, ultra el major pes demogràfic de la ciutat, el componien pobles de la plana, de clar predomini rabassaire: Sant Cugat del Vallès, Barberà, Ripollet, Sant Quirze de Terrassa, Polinyà, Cerdanyola, Santa Perpètua de la Mogoda i Palau-Solità».³³ Vots rurals per compensar els de la ciutat de Sabadell, cada vegada més obrera i republicana. Així serà, veurem triomfs republicans a Sabadell ciutat neutralitzats per la victòria del candidat governamental a la resta de la circumscripció.

El banquer sabadellenc Pau Turull era qui havia controlat el districte de Terrassa, aprofitant la xarxa d'interdependències econòmiques i polítiques entre diferents industrials que havia creat el seu pare. Era el líder dels conservadors. Poques són les diferències ideològiques amb els liberals del districte, es tractava més aviat de divergències personals i de diferents interessos particulars. Turull defensarà la divisió del districte i s'imposarà, com estava previst, a les primeres eleccions legislatives al nou districte de Sabadell de febrer del 1891. La victòria de Turull és gràcies al vot rural del districte, ja que a Sabadell s'imposa el candidat republicà, Francesc Pi i Margall. Olorava a tupinada electoral.

A Sant Cugat, amb una més que sospitosa participació del 95% del cens, Pau Turull obté el 90% dels vots, deixant l'expresident de la Primera República en seixanta vots. I això malgrat que per defensar la candidatura de Pi i Margall han fet pinya tots els republicans del poble i fins i tot alguns liberals. Han mobilitzat interventors, que es neguen a signar les actes. A les portes dels col·legis hi ha protestes i problemes d'ordre públic. De res servirà. El governador i Turull poden estar contents amb els dirigents santcugatencs.³⁴

El panorama comença a canviar amb la mort de Turull el 1892. A les eleccions del 5 de març de 1893, Sabadell escull per primera vegada des del Sexenni Democràtic un diputat republicà, aquest cop Francesc Pi i Margall sí que guanya les eleccions. La desaparició de Turull i el comportament de Sabadell ciutat, amb altes taxes de participació i una hegemonia política dels republicans federals, van minvar els fonaments del clientelisme. Els federals, que ja havien guanyat les eleccions locals, es mostren cada cop més vigilants en les legislatives, seguint tot el procés electoral i dificultant així la possibilitat de frau electoral a la ciutat. El frau es concentrarà de nou a les poblacions rurals del districte com Sant Cugat, on malgrat que els vots republicans s'han triplicat, el vencedor és el candidat conservador Josep Grieria Dulcet amb el 70,8% i de nou amb una molt sospitosa participació electoral del 96,6% dels electors.³⁵

Però aquesta victòria republicana serà només un breu parèntesi. Pi i Margall també havia estat escollit diputat per Madrid i va renunciar a l'escó per Sabadell. El 1894 es van fer eleccions complementàries. Aquest cop conservadors i liberals es presenten units. Els dos candidats eren «cuneros», de fora del districte: el liberal madrileny Timoteo Bustillo López, que va guanyar clarament a l'escriptor i republicà Vicente Blasco Ibáñez. Els republicans van tornar a triomfar a Sabadell ciutat però, decebut per la renúncia de Pi, amb menys vots. Bustillo, ric negoci-

ant de Madrid amb molts clients entre els fabricants sabadellencs, alguns dels quals tenien amb ell una relació de dependència comercial, va saber moure els seus agents electorals pel territori comprant vots i coaccionant quan calia. Es convertirà en el diputat per Sabadell fins 1903.³⁶

Timoteo Bustillo és l'«encasillado» i com a tal es converteix en el candidat del caciquisme santcugatenc. Sempre guanyarà al poble i amb percentatges creixents. Bustillo no oblida cada any per Nadal d'enviar unes pessetes a l'Ajuntament de Sant Cugat perquè les reparteixi entre els pobres de la vila i de vegades aporta diners per a obres públiques.

A les eleccions generals del 12 d'abril de 1896 es torna a imposar Bustillo. Aquest cop els conservadors han presentat candidat, Joan Sallarés Pla, que representa una important fracció de la burgesia industrial. Els federals criden al retraïment electoral. A Sant Cugat la victòria és de Bustillo amb el 58% dels vots, Sallarés es queda en un 28% dels vots i Pi en un 14%. La participació baixa a un 46%, ja mai més s'assoliran participacions superiors al 90%, clarament fraudulentos. Aquest cop van ser els conservadors que van protestar per «las artimañas de dádivas, ofrecimientos y remuneraciones por un lado y de coacciones y atropellos por otro» a localitats rurals del districte, entre les quals citaven Sant Cugat.³⁷

Les eleccions del 27 de març de 1898 són un passeig per a Bustillo, que s'imposa davant Francesc Pi i Margall, que havia retirat la candidatura, ja que continuava el retraïment dels federals. A les del 16 d'abril de 1899 tornen a participar els federals, que criden a votar el candidat Josep M. Vallès i Ribot. Nova victòria de Timoteo Bustillo. A Sant Cugat, amb una participació del 54,6 %, es va imposar amb un 69,2 % dels vots davant del 30 % de Josep M. Vallès i Ribot.

A les eleccions del 19 de maig de 1901 torna a vèncer Bustillo, aquest cop davant de Francesc Pi i Arsuaga, fill de Pi i Margall. A Sant Cugat s'arriba al 58% de participació i el vot a Bustillo creix fins a un 86,4%. Hi ha hagut més mobilització republicana, però el frau electoral continua als pobles del districte. Sembla que a Sant Cugat es van oferir diners per a obres públiques. *La Campana de Gràcia* demanava un any després: «¿Y'ls 100 duros que va donar el diputat Sr. Bustillo per dipòsit d'ayguas, que s'han fet? ¿Es qu'els van fondre las mateixas ayguas?».³⁸

Aquesta mobilització republicana creix de cara a les eleccions del 26 de maig de 1903. Els republicans del districte van tots units, intensifiquen l'activitat propagandística i es mostren més atents contra el

frau. Aquest cop Francesc Pi i Arsuaga s'imposa. És la fi del cacicat de Bustillo, en uns moments en què el torn dinàstic ha entrat en crisi a les ciutats catalanes. Però aquesta victòria republicana al districte no és gràcies a Sant Cugat, on Bustillo va arribar a un 75,8% de vot, deixant el candidat republicà en un 24,2%.

Malgrat la vigilància republicana, a Sant Cugat les eleccions continuen sense ser netes. *La Campana de Gràcia* denunciava que:

*Son en gran número las coacciones y porquerías que's varen fer en aquest poble en favor de la candidatura de'n Bustillo. La garrafa del ayguardent, els puros, fins els billets de banchs anavan a doxo per comprar conciencias. Degut a aquest modo de obrar per part dels cacichs i dels seus representants no varen poguer obtenir majoría en aquesta població els republicans.*³⁹

11. L'OPOSICIÓ DE PAPER DELS REGIONALISTES

Aquests anys de principi de segle, el caciquisme local, a més dels rabassaires i els republicans federals, també trobarà l'oposició dels regionalistes, que es mostren molt bel·ligerants a la seva premsa. El regionalista *La Veu de Catalunya* afirmava que l'alcalde «ab sols parlarli de catalanistas, ja peta de dents. Es llástima que'ls catalanistas d'aquí no prenguessin la cosa un xich mes en sério, que ben aviat no's cantaria ni gall ni gallina de la farsa caciquista».⁴⁰

Sembla que ho van intentar, però sense gaire èxit. El catalanisme polític a Sant Cugat havia estat, i continuarà sent, un tema d'individualitats. El primer signe d'aquesta manifestació política que trobem al poble és la signatura del missatge a la reina del 1888 per la firma Serra, Camarasa y Cía., una fàbrica de cotó, propietat de Ramon Serra Varoy i del seu gendre Esteve Camarasa Viñamata, promotor d'aquesta signatura.⁴¹

Un altre impulsor del catalanisme polític a la vila va ser el secretari municipal de l'època, Enric Castañé Quingles, que presideix la Comissió creada a Sant Cugat per convocar un acte contra l'article 15 del Codi Civil, que consideraven que atemptava contra el dret civil català. En la Comissió figuren també Bartomeu Trabal Rabella, propietari de Can Trabal i sogre de l'alcalde Josep Borrell, i Joan Majó Borrell. El 20 de juny de 1889 se celebra l'acte anunciat en defensa de «la dignitat y'l patriotisme, l'amor a la nostra terra, la veneració a sas lleys, las llibertats catalanas, la justa defensa dels interessos regionals». Al poble es concentra «una numerosa gentada de la població y pobles circunvehins» que recorren els carrers «ostentant infinitat de banderas catalanas».

L'acte polític se celebra als claustres. Tanca les intervencions Enric Castañé que anuncia la fundació de la Lliga Catalanista de Sant Cugat.⁴²

L'anunciada Lliga Catalanista de Sant Cugat envià tres representants al congrés de la Lliga de Catalunya, escissió conservadora del Centre Català, d'aquell mateix juny del 1889, «la iniciativa, però, fou precipitada i no tingué continuïtat, la Lliga ja no figura entre les entitats adherides al document La Lliga de Catalunya als seus compatricis d'abril de 1890».⁴³

Així les coses, l'oposició regionalista vindrà de la premsa. *La Veu de Catalunya* inicia una campanya, esporàdica però molt contundent, contra l'Ajuntament, denunciant la corrupció i la mala gestió. El gener rep el nou Consistori amb dures crítiques sobre el funcionament de l'escorxador i la higiene de la vila, que «a vegades semblan canyets, de tantas bestias mortas com hi han», i afirmant que al Ple hi ha «regidors que no saben llegir ni escriure. Però no son tontos, perquè dels deu, n'hi ha set que son industrials y no pagan contribució. ¿Qué'ls en sembla?».⁴⁴

L'any següent insistia que el poble patia una «desastrosa administració municipal» per part de «l'alcalde senyor Borrell, que fa molts anys està aferat a la menjadora, desde que el seu pare Borrell I li llegà la herència». Parla de «regidors complertament sumisos a l'alcalde», critica que «l'alcalde es molt bó pera cobrar, però no pera pagar, ni pera beneficiar a la població ab lo que recauda». Segons escrivia, «la població en pes està indignada», tant veïns com estiuejants, «per aixó el poble es prepara pera las vinentas eleccions a l'objecte d'enderrocar aqueix pudrimener que se'n diu Ajuntament, posant enfront de la candidatura de l'alcalde una altra».⁴⁵

Però els regionalistes no acaben de fer el pas del paper a la política. El 1902 funciona a Sant Cugat una Comissió Organitzadora de la Lliga Regionalista, nascuda l'any anterior i que pretén agrupar els catalanistes conservadors, però el partit no arriba a quallar, més enllà d'adhesions individuals com les d'Esteve Camarasa i l'advocat Joaquim Margenat Tobella, propietari de Can Perbell i Can Planes.⁴⁶ El catalanisme polític a Sant Cugat és, de moment, cosa de quatre propietaris agrícoles i industrials.

Tampoc ajuda la situació al districte electoral de Sabadell on, a diferència de Barcelona, el regionalisme no troba espai polític entre els candidats dinàstics, recolzats en la xarxa caciquil, i els republicans federals. Tampoc troba el seu espai a Sant Cugat.

12. FRATERNITAT REPUBLICANA, EL FRONT ANTICACIQUIL

El panorama polític català està canviant, «la intolerància envers l'abús de poder i les irregularitats administratives esdevingueren un implacable motor de politització i de competència electoral». Els partits dinàstics estan de capa caiguda. Després de les eleccions de maig del 1903 el propi partit conservador considerava desarticulada la seva influència a la província de Barcelona. Els grans beneficiats d'aquests canvis són els republicans, que es presentaven units, i la Lliga Regionalista, que s'està convertint en el partit que atrau el vot conservador.⁴⁷

A Sant Cugat les coses van anar diferent. És cert que va augmentar la politització, que aquella desídia dels electors de què es valien els cacics per imposar els seus candidats va minvar i que la majoria dels republicans de la vila van iniciar un procés d'unitat, que va anar més enllà del clàssic nucli de rabassaires i federalistes i va atraure altres opositors al caciquisme local fins a esdevenir un front anticaciquil. Però de res va servir, el caciquisme santcugatenc va saber resistir.

La Societat d'Agricultura, després de presentar candidats el 1899 sense èxit, entre denúncies de tupinada, ha donat un pas més en el seu vincle amb els federals. El 1900 són quasi una seixantena de socis, és llavors que s'adhereix oficialment al Partit Republicà Democràtic Federal.⁴⁸ Té obert el front polític, però també el social.

Al camp la situació econòmica estava millorant, però la tensió social continuava. Els propietaris locals s'han reorganitzat. La Unió Agrícola, pel seu tarannà més conservador i el caràcter mixt, havia estat abandonada per la majoria dels rabassaires i havia anat perdent socis. El 1900 s'havien reduït a vint-i-cinc els associats. Finalment l'entitat desapareix el 1902. En un camp polaritzat no hi ha espai per a entitats mixtes. Una part dels socis van passar a una nova entitat patronal local. El 24 d'agost de 1902 s'havia celebrat al poble un míting de propaganda de la Cambra Agrícola Oficial del Vallès, inaugurat per Borrell, on s'havia cridat els propietaris a associar-se. El 9 de juliol de 1903 es constituïa oficialment Foment Agrícola de Sant Cugat, amb 24 socis i Joaquim Prou Margenat, propietari de Can Volpelleres, com a president i delegat al poble de la Cambra Agrícola del Vallès. L'entitat no acabarà de quallar.⁴⁹

Els rabassaires necessiten aliats en el seva lluita contra els propietaris i contra el caciquisme. S'han embarcat en un nou projecte a la recerca d'eixamplar el seu espai polític. El gener del 1903 havia començat un procés de convergència republicana. Diferents figures

del republicanisme espanyol participen en un míting a Castelló cridant a la unitat. El març, republicans de diferents tendències –federals, unitaris, lerrouxistes, fusionistes– creen la Unió Republicana, que lidera l'històric Nicolás Salmerón. L'octubre se celebra un Congrés Regional de Societats Republicanes de Catalunya que serveix per posar les bases del nou partit republicà a la regió. En aquesta assemblea està present la Coalició Republicana de Sant Cugat del Vallès.⁵⁰

Seguint l'embat unitari, la Societat d'Agricultura havia impulsat aquesta Coalició Republicana, que el novembre donaria pas a Fraternitat Republicana de Sant Cugat del Vallès, adscrita a la nova Unió Republicana, i creada «con el objeto de agrupar a todos los republicanos de la población». En aquesta feina d'unificació dels republicans, a més dels dirigents rabassaires, ha destacat un antic possibilista, el farmacèutic Francesc Perpiñà García, que havia obert apotecaria a Sant Cugat el 1900 i era fundador i delegat de la Creu Roja local, a més de poeta i autor dramàtic.

Els fundadors visiten Eusebi Corominas, president de la Junta Provincial d'Unió Republicana, a més de director de *La Publicidad*, per presentar-se i exposar-li l'objectiu que s'han fixat: «Difundir los ideales democráticos y contribuir a la derrota del caciquismo y a la regeneración política y administrativa de San Cugat del Vallès».

La constitució oficial de Fraternitat Republicana es fa el 10 de desembre de 1903. L'alcalde Josep Borrell informa el governador civil que «la forman elementos de otra Sociedad designada en la localidad de “rabassaires” y algunos nuevos, pero lo han hecho cambiando el nombre para los fines que ellos ya se entienden». Efectivament, dels trenta-set socis fundadors vint-i-un són agricultors, i tant el president, el rabassaire Miquel Grau Ricart, com el vicepresident, el corredor de vins Pere Bigas Lluell, com la majoria dels socis provenen de la Societat d'Agricultura.⁵¹

Però l'agrupació va més enllà. Hi trobem paletes, comerciants, barbers, mestres o petits industrials com el secretari de l'entitat, Jaume Puig Macià. Ha atret també antics liberals i enemics dels cacics com els exregidors Ramon Sagalés, Joan Sangés o Francesc Arpí o l'antic dipositari Quirze Lluell, que havia estat acusat d'un descobert i havia vist embargades les seves propietats. Han creat un veritable front anticaciquil.

Fraternitat Republicana funcionava com un agrupament de republicans, alguns dels partits que en formaven part continuaran funcionant. És el cas de la Societat d'Agricultura, que encara subsisteix un temps, o del Comitè Federal de Sant Cugat, presidit

per l'exregidor Joan Sangés, que organitza actes de campanya durant les eleccions provincials i que participa, l'octubre del 1905, a l'assemblea convocada pel Comitè Federal Regionalista de Catalunya.

Els únics republicans locals que resten fora d'aquesta unió són els antics fusionistes capitanejats per l'exalcalde Jaume Castañé Sobregrau. El juny del 1903 s'havien reunit com a «comisión organizadora municipal del partido republicano de San Cugat del Vallès» per unir-se a Unió Republicana, designant una Junta municipal presidida pel propi Castañé. Es tractava d'un intent d'avançar-se com a representants del nou partit unitari republicà a Sant Cugat, però amb la fundació de Fraternitat Republicana no els va anar com esperaven. Malgrat això es constitueixen com a Centro de Unió Republicana de Sant Cugat.⁵²

Des de Fraternitat Republicana se'ls fa una crida a integrar-se, però la desestimen, prefereixen mantenir el seu pacte amb el caciquisme local que els assegura presència al Consistori. De fet, a les eleccions de novembre del 1903 havia estat escollit regidor el propi Jaume Castañé, que està acompanyat al Ple pel seu coreligionari Joan Català. Aquest grup de republicans conservadors, la majoria d'ells d'avançada edat, s'anirà diluint, encara que mantindran regidors al Consistori fins 1909. El febrer del 1908 aquest Comitè d'Unió Republicana de Sant Cugat estarà present a l'enterrament de l'històric republicà Palet de Rubí.

Les eleccions municipals de novembre del 1903 agafen Fraternitat Republicana en plena organització; malgrat això, es mobilitzen i presenten candidats. La participació puja fins a la meitat de l'electorat. Com sempre, les votacions han estat més disputades al districte primer, on han participat el 60% dels potencials votants. El vencedor ha estat Miquel Pila, que és al Consistori des del 1899, amb el 40% dels vots, seguit del pagès Josep Català Villadelprat, de cal Tartroner, que ha rebut el 33% dels vots i és fill i nebot d'antics regidors. El republicà Francesc Perpiñà, amb el 27%, ha quedat a onze vots d'entrar al Consistori. Al districte segon no hi ha hagut disputa, s'ha escollit de nou Josep Massana Fàbregas, regidor des del 1899, Pere Barquet Farrés, fidel seguidor de Borrell i antic administrador de consums, a més, com hem dit, del republicà fusionista Jaume Castañé. Els candidats de Fraternitat treuen dos vots. Quan es constitueix el nou Consistori, Josep Borrell és reelegit alcalde.⁵³

Fraternitat Republicana, constituïda oficialment poc després d'aquestes eleccions, es prepara per donar la batalla a les del 1905. No ho tindran fàcil. El caciquisme posa en marxa els seus ardits.

13. FENT SERVIR EL PODER

En el sistema tributari vigent durant la Restauració l'administració central assignava als municipis una quota a pagar en concepte de contribució territorial, subsidi industrial i consums, deixant als ajuntaments via lliure sobre com fer el repartiment i la recaptació entre els seus veïns. Era un sistema molt arbitrari, basat en estimacions, que facultava l'alcalde, i el secretari, per fer i desfer a la seva voluntat. Les disputes sobre com es feia aquest repartiment havien estat habituals entre conservadors i liberals. També hem vist denúncies a la premsa sobre regidors que no pagaven contribució o el que els tocava pagar. El repartiment era una prerrogativa que es feia servir per beneficiar els propers políticament o familiarment i castigar els opositors.

El gener del 1905 Francesc Perpiñà envia un escrit de protesta a la Junta Repartidora de Consums «en nombre propio y en el de muchos otros contribuyentes perjudicados en sus intereses y cansados de sufrir las disposiciones vejatorias de la camarilla que desgobierna la población». Denuncia que «desde algunos años a esta parte han venido formándose los repartos de consumos de esta población con manifiesta parcialidad, sin escrúpulos y siempre faltando a las prescripciones del vigente Reglamento de Consumos». Qualifica el repartiment fet per al 1905 com «una farsa denigrante» i denuncia «la injusticia de las cuotas con que a la mayoría de ellos se les hacía figurar en el reparto», beneficiant, en canvi, els cacics i els seus familiars.

Perpiñà posa noms i cognoms. Detalla que l'alcalde figura en una categoria inferior a la que li tocava, que Benvinguda Vilaseca, mare del secretari Joan San, que viu amb ella, «poseyendo un hermoso inmueble situado en el mejor punto de la población, poseyendo una fonda que le da muy buenas utilidades y en consecuencia haciendo un consumo superior al de todos los vecinos, poseyendo y usufructuando un café, un teatro, una sala de baile, un billar, una taberna, un estanco y aportando su referido hijo un sueldo anual», està catalogada en una categoria inferior, com el seu germà Pere Vilaseca, oncle del secretari, malgrat tenir propietats urbanes, censos i dedicar-se a la venda a la menuda de vi, o que el farmacèutic Ignacio Murillo, que a més és secretari del Jutjat i dipositari de fons comunals, està a la mateixa categoria que Cosme Masanella, un «desdichado maestro de escuela».

També denuncia que al repartiment no estan inclosos el rector de la parròquia, ni les religioses franciscanes dedicades a l'ensenyament o que el recàrrec fet a les farines s'ha repartit «en forma caprichosa según los grados de amistad personal con el confeccionador del reparto». I també posa nom al confec-

cionador. Explica que el repartiment no el va fer la Junta Municipal, com dicta la llei, sinó el secretari Joan San, que després el va enviar amb l'agutzil a les cases dels vocals de la Junta perquè el signessin. La Junta Repartidora va desestimar la protesta. L'escrit va ser enviat llavors al Govern Civil i a la delegació d'Hisenda. El plet, amb recursos i apel·lacions a instàncies superiors, s'allarga fins octubre del 1906, però res no aconsegueix.⁵⁴

També el 1905, l'agost, és *El Diluvio* qui denuncia que «por obra y gracia del exalcalde señor Borrell [...], o por mor del aventajado lazarillo Juan San, ha se formado y aprobado por el gobernador civil un presupuesto extraordinario por la suma del 10 por 100 de lo que se tributa de urbana, al solo objeto de sufragar los gastos que origine la confección del registro fiscal» i per això «pretenden recaudar de los contribuyentes por urbana [...] un 15 por 100 más de lo presupuestado». Segons recull l'article, al poble es comenta que el que impulsa San a «exigir dicha suma es debido a que deben emplearse determinados argumentos con el oficial del Negociado si quiere obtenerse la aprobación del registro».⁵⁵ Apunta a suborns i corrupció.

Aquell mateix mes, Joan Barnet, dirigent de Fraternalitat Republicana, denuncia que «por el solo hecho de revisarle las pesas y medidas de que hace uso en la carbonería [...] le hicieron pagar 575 pesetas, mientras que nada pagaron los demás industriales». Afirmar que aquest tracte diferent respon a «que no secunda la política del cacique del pueblo y por lo tanto es quien paga cuantas gabelas a aquel se le antoja establecer». Sembla que amb els comerciants afins no s'era tan estricte. Segons escrivia Bonfill Garriga sobre la venda d'aliments al poble, «los precios a que expenden son algo subidos, y, lo que es peor aún, se notan, como en todas partes, frecuentes defraudaciones en el peso, todo lo cual redundan en perjuicio de la clase jornalera».⁵⁶

Com explicava Ramon Mas, «el que no era bon minyó i no anava a votar per ells, ja sabia que el pagament dels impostos era doble carregat pel seu compte. I si mai queia a les mans del jutjat, ja sabia també que per més raó que tingués, sempre perdria el plet i totes les despeses serien a càrrec seu».⁵⁷ El caciquisme fa servir a fons les seves prerrogatives fiscals per castigar o premiar. Però això no dissuadeix els opositors.

14. LES ELECCIONS DEL 1905

El 10 de setembre de 1905 estan convocades eleccions generals. Francesc Pi i Arsuaga torna a ser escollit diputat per Sabadell, però de nou Sant Cugat vota en sentit contrari a la ciutat. Amb una participació que no arriba a la meitat, guanya clarament el candidat regionalista Lluís Ferrer-Vidal Soler, que va agrupar el vot conservador en no haver-hi candidat dinàstic, amb un 82,3% dels vots, deixant el candidat vencedor del districte amb uns tristos 54 vots.⁵⁸ No és un bon auguri per als militants de Fraternitat Republicana. Un mes després, el 12 de novembre, estan convocades eleccions municipals.

El 31 d'octubre de 1905 un fet ve a traspasar la campanya: un petard esclata a l'estanc de Joan San, a l'edifici on viu, a la plaça Major. Només produeix el trencament dels vidres. Segons informa l'alcalde al governador civil, «es creencia general de esta población que el móvil obedece a manejos electorales».⁵⁹

El fet tensa la campanya però no allunya els electors de les urnes. La participació augmenta vint punts respecte a les generals, s'arriba a un 62,5%. Els republicans quasi doblen els resultats de les generals, però és insuficient. Els candidats més votats són Pere Estapé Franquesa, al districte primer, amb un terç dels vots, i el seu cunyat Martí Rodó Rabella al segon, amb prop del 60%. Tots dos es presentaven com a addictes, igual que el segon regidor escollit al districte primer, el propietari agrícola Gabriel Boldú Cahís. En el segon eren escollits, acompanyant Rodó, un republicà fusionista, el paleta i pagès Miquel Auladell Farrés, i el fuster Joan Soler Aymerich, que es presenta com a independent, encara que aviat serà també «addicte».

Fraternitat Republicana denuncia irregularitats. Amb el 30% dels vots al districte primer, aquest cop Francesc Perpiñà es queda, sospitosament, a un vot de Gabriel Boldú. Perpiñà va presentar un recurs de protesta davant la Comissió Provincial demanant la nul·litat de les eleccions i denunciant les irregularitats que s'havien produït a la Junta Municipal del Cens amb el beneplàcit del secretari Joan San. Els regidors escollits afirmen que «es la pataleta del que pierde un lugar que se había prometido». El recurs va ser desestimada. Al districte segon els candidats republicans –Pere Bigas Lluñell i Joan Vilà Casals– només arriben als trenta vots, un 15%.⁶⁰

15. RELLEU GENERACIONAL I ENDOGÀMIA AL CONSISTORI

El gener del 1906 els nous regidors prenen possessió dels seus càrrecs. A les darreres eleccions ja no s'ha presentat l'alcalde Josep Borrell, que portava un temps malalt i havia deixat l'alcaldia en mans del primer tinent d'alcalde, Baldiri Rodó, des del novembre del 1904. Morirà el mateix gener, sis dies després de la constitució del nou Ajuntament. En una breu nota, el *Diario de Barcelona* es feia ressò de la seva defunció: «Perteneció siempre el finado al Partido Conservador, y así por su amable carácter como por el entusiasmo que sentía hacia la población y el afecto que demostraba a todos sus convecinos, se había captado entre éstos unánime respeto y generales simpatías».⁶¹ No sembla que aquest afecte fos tan unànime. Mor sense fills.

El nou alcalde és Pere Estapé Franquesa, que rep la vara del seu sogre Baldiri Rodó. Nascut a Sant Cugat el 1873, Pere Estapé es dedica llavors al negoci familiar de la fusta, la venda de llenya i l'explotació dels boscos. Pere Estapé és fill d'Esteve Estapé i nebot de Joan Estapé, que han estat regidors des del 1895 i 1899, respectivament, i que tampoc s'han presentat a les darreres eleccions. També és net de Bartomeu Estapé, que havia estat regidor al Consistori entre 1863 i 1866. Amb Pere Estapé, casat el 1898 amb Paula Rodó Rabella, ha entrat al Consistori el seu cunyat, el comerciant i propietari Martí Rodó Rabella, de cal Genís, nascut a Sant Cugat el 1875, que serà escollit síndic. És fill del fins llavors primer tinent d'alcalde, que exercia de batlle des del novembre del 1904, Baldiri Rodó i de Gumersinda Ribatallada, filla de Can Domènech, rica propietat del Papiol. També és nebot del regidor Josep Massana Fàbregas, que compartirà Consistori amb ell. Com hem vist, era una família que feia temps que estava en política; ja el seu besavi havia figurat com a síndic a començament del segle XIX. En el passat, Baldiri Rodó i Esteve Estapé han fet negocis conjunts, com la compra de terrenys a Badalona; aviat els faran els seus fills.

El primer tinent d'alcalde és Josep Català Villadelprat, de cal Tartroner, que havia entrat al Consistori en les anteriors eleccions. El seu pare havia estat regidor en diferents ocasions entre 1869 i 1893 i el seu oncle entre 1877 i 1881. Un altre dels nous regidors era Gabriel Boldú, cosí del difunt Josep Borrell i d'un cunyat de Pere Estapé.

Desapareix Borrell i amb ell el domini directe de l'Ajuntament per part d'una oligarquia agrària. També deixen el Consistori bona part dels protagonistes de la seva etapa. Cap dels nous regidors escollits hi havia estat abans. Hi ha un traspàs familiar del poder i una renovació generacional amb joves de les mateixes famílies. Pere Estapé i Martí Rodó estan en

la trentena, com el secretari Joan San. L'endogàmia al poder local és més que evident. Hem vist alcaldes fills d'alcalde, com Josep Borrell; secretaris fills de síndics, com Joan San, i casos, com els Estapé o els Rodó, on el càrrec de regidor va passant d'avis a pares i fills. Hem calculat que més d'un terç dels seixanta regidors que passen per l'Ajuntament entre 1897 i 1930 han tingut, tenen o tindran familiars al Consistori.

No és una situació nova a Sant Cugat,⁶² ni diferent del que passa a altres pobles i fins i tot ciutats, com Terrassa, on «l'endogàmia de la classe dirigent terrassenca tenia poques excepcions i tendia a dibuixar uns centres concèntrics gairebé geomètrics. Aquesta endogàmia reforçava el caràcter exclusivista i restringit de la burgesia local [...] afavorint la xarxa social i institucional amb la qual el salisme mantenia el control de la ciutat».⁶³ Paraules semblants podem utilitzar per descriure la situació a Sant Cugat.

Aquesta endogàmia estava també present a diferents organismes municipals, com la Junta de Primer Ensenyament, on trobem sempre familiars dels regidors, o al Jutjat Municipal. Com explicava Ramon Mas, els cacics rurals «eren tots una mateixa família: dos germans o dos cunyats o bé dos cosins germans, i cada tres o quatre anys, quan es canviaven els càrrecs als Jutjats o als Ajuntaments, eren sempre les mateixes persones, que una vegada feien d'alcalde i l'altra de jutge».⁶⁴

El nou caciquisme, el resultat del pacte del 1897, demostra que està plenament assentat a Sant Cugat. S'ha fet el canvi a l'alcaldia i un relleu generacional. L'oposició republicana no té forma d'accedir al Consistori. Alguns, desesperats, només troben el camí de l'acció directa.

16. ATEMPTAT CONTRA SAN

La nit del 3 al 4 de setembre de 1908 una potent explosió desperta els veïns de Sant Cugat. Així ho explicava *La Publicidad*, amb un to un xic afectat:

*Cuando la quietud más completa se había cernido sobre la pintoresca población de San Cugat del Vallés, deliciosa estación veraniega de infinidad de barceloneses; cuando el rocío de la madrugada empezaba a saturar el ambiente de salutíferos efluvios, hacia la una y media, el estallido de una máquina infernal, segadora de vidas repercutió por todo el pueblo, llevando el desasosiego y zozobra a los ánimos.*⁶⁵

La deflagració ha posat en peu bona part dels 2.120 veïns del poble que, espantats, surten al carrer. Alguns es dirigeixen cap a la plaça Major, d'on provenia el soroll. Els primers curiosos observen que

l'explosió ha produït greus desperfectes al mur de la Fonda del Comercio. L'explosió, com la del 1905, ha estat a la part baixa del negoci i residència de la família San. El propi Joan San explica com ha viscut els fets:

Entre una y una y cuarto de la madrugada una detonación intensísima, como jamás habíamos oído nos despertó. Creímos que la casa se había venido a tierra. Yo bajé la escalera y al llegar a la cervecería me encontré con un espectáculo que no podría describir. La ventana que da a la plaza había saltado hecha añicos, no quedando ni un trozo de más de medio metro [...]. La fuerza expansiva del petardo fue tal que quedaron además rotas varias sillas y mesas y la anaquelaría del mostrador del café. También resultaron rotos por la trepidación todos los cristales de las casas de la plaza.

Preguntat pel mòbil de l'atemptat, Joan San afirma no poder precisar-lo «porque en catorce años que lleva al frente de la Secretaría del Ayuntamiento no ha perjudicado a nadie y, en cambio, ha hecho muchos favores». *Excusatio non petita, accusatio manifesta*. Afirma no saber el perquè de l'atemptat, però immediatament el lliga al seu càrrec. Sap que, malgrat el que declara, no tothom al poble està content amb la seva gestió. Així ho recollia *El Poble Català*: «Segons sembla, se tracta d'una venjança purament personal, puig el secretari de Sant Cugat és molt mal vist per la majoria dels seus conveïns».

De fet, *El Diluvio* explica que al poble havien aparegut pasquins enganxats a les parets on es podia llegir: «Volem taulas de carn, plassa d'Isabel, volem taulas de carn luego ó si no més foc» i un encara més directe: «Lo secretari és un lladre». L'emplaçament de les taules dels venedors del mercat a la plaça Major, precisament davant del negoci de Joan San, en lloc de la plaça de Isabel II –avui plaça Barcelona– i el repartiment de les parades eren una font de conflictes, i de corrupció, i ho continuaran sent.

També recorda la premsa que no és el primer cop que atempten contra Joan San. Com ell mateix explicava, el 1905 «estalló otro petardo en el mismo sitio que el actual, pero los daños causados por aquel fueron de menor importancia». Mai es va trobar el culpable.

El jutge municipal, l'exalcalde Antoni Serra Varoy, comença a actuar aquella mateixa nit. L'acompanya en les primeres indagacions el subcaporal dels Mossos d'Esquadra. Ja de dia arriba al poble un tinent de la Guàrdia Civil de Terrassa que pren declaració a Joan San i a alguns veïns.⁶⁶

Barcelona viu des del 1904 una onada d'atemptats terroristes, amb explosió de bombes imputades als anarquistes, encara que no sempre són llibertaris

els culpables, com demostrarà el cas de Joan Rull, un confident que, per generar demanda dels seus serveis, s'encarregava ell mateix de posar bombes. Aquesta paranoia fa que el governador civil envii a Sant Cugat un agent especial, el caporal Ramon Mas Guitart, destinat a l'Oficina d'Investigació Criminal, encarregada de fer front a l'onada de terrorisme. Es dona la circumstància que fins al febrer Ramon Mas havia exercit de caporal dels Mossos a Sant Cugat. Coneix, per tant, el terreny que trepitja.

En el seu informe al cap superior dona compte dels pasquins trobats demanant taules de venda de carn i «en que s'insultava al secretari». Tot apunta a temes relacionats amb la gestió del municipi i no a terrorisme social i afirma que «ha observat que'l poble no's mostra gaire propici a ajudar a les investigacions y més aviat sembla que hi hagi interès en taparho». Només mostren certa inquietud alguns propietaris i regidors. Es parla d'anònims amenaçant l'alcalde. El Ple de l'Ajuntament aprova «la creació de una plaza de guarda municipal de noche».⁶⁷

Molts sancugatencs tenen altres prioritats. El dia 8 comença la Fira de Setembre, la festa grossa de la població. El programa és l'habitual: òpera, sarsuela, sardanes i balls de nit. Segurament l'atemptat és un dels temes estrella de conversa. Més tenint en compte que aquell any sembla que només s'instal·la l'envelat de la plaça Major, just davant el negoci de Joan San. Habitualment s'emplaçava un altre a la plaça de Barcelona, davant cal Ventura, per la veterana societat de ball La Estrella. Les influències del caciquisme també estaven presents. Més d'una vegada va haver-hi queixes de favoritismes. Per exemple, anys després s'explicava que «los empresarios del entoldado de abajo se desacreditan con los de arriba y están que trinan con el alcalde y secretario porque murmuran que se valen de su caciquismo en restarles socios a su empresa».⁶⁸

Aviat el poble està immers en la verema i l'Ajuntament entretingut a ordenar construir un arc triomfal floral a la carretera per on el 2 de novembre ha de passar el rei d'Espanya durant la seva visita a Catalunya. Com explicava *La Comarca del Vallés*, els fets «habían quedado desgraciadamente en el misterio. Creyéndose que obedecían a móviles políticos, aquellas explosiones sembraron en San Cugat odios profundos».⁶⁹

Però el 16 de desembre de 1908 una nova explosió trasbalsa el poble. Aquest cop no és tan forta. Els mossos corren cap al lloc de la deflagració, el carrer Independència número 10 (actual carrer Viñolas), la casa escola on viu i fa classes el mestre Cosme Massanella Soler. El troben ferit, amb dos dits de la mà dreta destrossats. Sembla que l'han enxampat *in fraganti* quan preparava un explosiu. Interrogat,

el mestre confessa que és l'autor dels dos atemptats contra Joan San. L'endemà és traslladat a la presó del partit a Terrassa, on arriba «agitado, tembloroso, en estado verdaderamente excitado».⁷⁰

17. EL MESTRE COSME MASSANELLA, UN HOME SENSE SORT

Segons explicava *La Comarca del Vallés*, Cosme Massanella és «un sujeto de 50 años de edad, viudo, padre de siete hijos, que viven lejos de su hogar paterno, debido a su carácter extraño e irascible. [...] tenía la constante idea de la persecución y se cree, según nos dicen, que tiene desequilibradas las facultades intelectuales». La premsa abunda els dies següents en els seus problemes mentals, però n'apunta d'altres: «Mucho contribuyó al estado neurasténico del mencionado sujeto, la miseria en que vivía, pues su sueldo se reducía a nueve reales diarios».⁷¹

Cosme Massanella Soler havia nascut el 1857 a Beget (Girona). Sabem que va fer els seus estudis de batxillerat a Sant Feliu de Guíxols i després magisteri a l'Escola Normal Superior de Mestres de Girona.⁷² El 1886 fa de mestre a Oix, on coneix la també mestra Mercè Ramonet Concustell i es casen. El 1901 llegeixen que hi ha places vacants de mestre de nois i de noies a Sant Cugat. És l'oportunitat d'anar tots dos junts a una escola un xic millor remunerada. El novembre del 1901 prenen possessió com a mestres a Sant Cugat.

La situació escolar que troben a Sant Cugat és molt deficient: instal·lacions precàries i absentisme escolar. El gener del 1902 Massanella eleva un escrit a l'Ajuntament proposant que es faci càrrec del pagament del seu sou, «para que la enseñanza resultase gratuita» de manera que els pares no puguin al·legar excuses per instruir els seus fills, posant fi així a la «ignorancia que reina en la población».⁷³

Quan sembla que aquest tema està encarrilat, Cosme rep un cop dur. L'agost del 1902 mor Mercè Ramonet. En una dramàtica carta publicada a *La Vanguardia* s'exposa que la seva mort:

Ha dejado sumidos en el mayor desconsuelo y la mayor indigencia a su esposo [...] y a sus ocho hijos [...]. Habiendo mermado el sueldo en la mitad con el fallecimiento de la señora Ramonet, la vida se hace imposible para aquella familia, que cuenta con el sueldo de «nueve reales» para mantener nueve personas. Al ocurrir el fallecimiento de la pobre madre no quedaba en la casa recurso alguno, y aquella atribulada familia no tenía un bocado de pan que llevar a la boca».⁷⁴

La carta afirmava que fins llavors havia estat ajudat gràcies a la caritat d'alguns veïns, res deia de l'Ajuntament. Segurament aquí comença el seu ressentiment contra el caciquisme. El desembre del 1903 trobem Cosme Massanella entre els fundadors de Fraternitat Republicana de Sant Cugat.

Massanella s'havia queixat reiteradament de l'estat del local on impartia classes i també vivia, una casa llogada per l'Ajuntament, del «frío glacial» a l'hivern i el «calor sofocante» a l'estiu. Afirmava que segons «uno de los Médicos que asistieron a mi difunta esposa Q.E.P.D. la enfermedad que la llevó al sepulcro bien podía tener por causa las malas condiciones de mis habitaciones».⁷⁵ En part feia culpable de la mort de la seva dona a l'Ajuntament. La desesperació per la seva situació econòmica deuria augmentar el seu rancor contra els cacics. Recordem que en la protesta pel repartiment dels impostos del 1905 Francesc Perpiñà havia posat Massanella com a exemple de les injustícies que es feien. I aquest repartiment l'havia confeccionat Joan San. Decideix passar a l'acció directa. L'octubre del 1905 realitza el primer atemptat. Res no canvia.

El juliol del 1908, en l'informe que envia a les autoritats escolars insisteix que el local de l'escola «carece de ventilación, es húmedo e incapaz y anti-higiénico» i afirma que «nada puede contrarrestar la falta de cultura de los padres y el deseo que tienen de servirse del trabajo de sus hijos en determinadas épocas del año, debido sin duda a que este es un pueblo principalmente agrícola». Sembla desesperat amb autoritats i pares. A més, els seus companys el deixen sol. Els altres mestres en els seus informes es queixen de l'actitud dels pares, però afirmen que les autoritats locals «se preocupan mucho» i que pel seu recolzament «les guardarán eterno agradecimiento».⁷⁶ Cosme decideix passar de nou a l'acció. El 3 de desembre col·loca el segon explosiu.

Segurament Cosme Massanella patia algun desequilibri mental però, com hem vist, darrere dels seus atemptats contra Joan San també hi havia unes motivacions socials, econòmiques i polítiques. *La Veu de Catalunya* deia que es tractava d'«un desequilibrat exacerbado potser, per vexacions y persecucions». Cosme tindrà un final tràgic. El 22 de gener de 1909 el troben mort al seu calabós de la infermeria de la presó de Terrassa; l'autòpsia decreta la causa: «ataque de asistolia consecutiva a una apendicitis».⁷⁷

El caciquisme treu profit de l'atemptat; com denunciava la premsa, «hi ha qui s'aprofita de tot, en contra dels qui li fan nosa». Guàrdia Civil i Mossos van rebre «denúncies de complicitat en aquell criminal fet y s'han vist obligats a practicar registres y citar persones davant del jutge d'instrucció, que [...]

han hagut de passar per l'afront d'ésser acusats de complicitat en un fet criminal». El jutge es va queixar que «sols li feyen perdre'l temps y molestaven a pacífichs y honrats ciutadans. Això era la finalitat d'aqueixes escurrialles del caciquisme».⁷⁸

Finalment, els més perjudicats per l'atemptat van ser el victimari i alguns enemics polítics dels cacics. Hi havia qui, davant la impossibilitat de la via electoral, havia passat a l'acció directa: pintades, pasquins, anònims i, fins i tot, petards. Però el caciquisme continuava i amb Joan San com a director d'orquestra.

18. CONTROLANT EL CAMP I COOPTANT SOLIDARIS

El 25 de juliol de 1906 es reuneixen a l'Ajuntament «gran número de contribuyentes y agricultores de todas clases, previa invitación del Sr. Alcalde». L'objecte de la trobada és la constitució del Sindicat Agrícola i Caixa Rural, que més tard afegirà Sant Pere al seu nom. Es tractava d'una entitat mutual agrària creada seguint la llei de sindicats agrícoles d'aquell mateix any, que venia a donar estabilitat a l'associacionisme agrari i buscava «frenar la creixent conflictivitat al camp, tot intentant d'una banda desbaratar la creixent influència del republicanisme federal entre rabassaires i parcers i d'una altra aconseguir atreure els propietaris en un projecte associatiu comú que permetés fer front als costos creixents de la producció agrària marcada per la progressiva introducció de tècniques capitalistes».

A la reunió fundacional van parlar l'alcalde, el rector de la parròquia, el propietari Joaquim Prou Margenat, impulsor en el seu dia de Foment Agrícola i jutge municipal a partir del novembre del 1907, i Joan San, secretari municipal, que van posar de manifest que l'entitat es fixava com a objectius «l'ensenyansa agrícola y el mutu aussili entre'ls socis en casos de malattia o de manca de recursos». A la seva Junta Directiva figuren Pere Estapé, que va ser el primer president, Martí Rodó i Joan San com a secretari, a més dels propietaris de Can Barba, Can Busquets o la Torre Negra. Aviat supera el centenar de socis. El sindicat estava afiliat a la Federació Agrícola Catalano-Balear.⁷⁹

La Societat d'Agricultura havia desaparegut i ara és el caciquisme, amb el suport dels grans propietaris, després del fracàs de Foment Agrícola, qui es posa al capdavant de l'associacionisme agrari local. El pas següent és debilitar l'oposició política.

El 1906 havia començat el moviment unitari de Solidaritat Catalana, davant els fets del *Cu-Cut* i la llei de jurisdiccions, que deixava en mans dels militars

jutjar tot allò que consideressin que atemptava contra la unitat de la pàtria. Precisament en l'acte de rebuda que es tributa el maig del 1906 als diputats i senadors que han votat contra aquesta llei trobem les últimes notícies de Fraternitat Republicana de Sant Cugat. En vrien adhesió a l'acte, signada per Joan Barnet, i vint-i-sis d'ells participen en la subscripció popular per pagar les despeses de la manifestació.⁸⁰ Sembla que la derrota electoral del 1905 ha deixat tocat el projecte.

Les eleccions generals del 21 d'abril de 1907 no tenen gaire història al districte de Sabadell, però per als republicans sancugatencs són històriques. Per primera vegada des del Sexenni Democràtic guanyen unes eleccions. Ho tenien fàcil, els dos candidats són republicans: Francesc Pi i Arsuaga, republicà solidari, i Alejandro Lerroux, republicà antisolidari. A Sant Cugat el 98,9% dels vots són per al fill de Pi i Margall. Lerroux només obté tres vots. La participació és baixa, un 41,5%, com va ser la tònica a tot el districte per la manca de competència i l'abstenció dels sectors burgesos davant dos candidats republicans.⁸¹

Aquesta divisió entre republicans porta al trencament. Els lerrouxistes, contraris a col·laborar en Solidaritat Catalana, se separen de la Unió Republicana per crear el 1908 el Partido Republicano Radical, que a Sant Cugat, fins a la Segona República, només tindrà un grapat de militants a títol individual, liderats pel paleta Anton Vilaseca Aymerich. Els republicans federals acaben deixant Solidaritat Catalana poc després per diferències amb la Lliga Regionalista i els carlins. Els sectors republicans més moderats, afins encara a una somorta Solidaritat Catalana, s'apropen al catalanisme. Fraternitat Republicana de Sant Cugat està desfeta.

L'alcalde Pere Estapé, davant la divisió del republicanisme, també s'havia apropiat al sector solidari i havia pacificat les relacions amb els catalanistes. Ja el 1905, davant la falta de candidat monàrquic, havia donat suport al candidat regionalista a les generals, enfrontat a Pi i Arsuaga, ara amb més raó.

Això malgrat que les dures crítiques al Consistori sancugatenc a la premsa regionalista encara continuaven. El gener *La Veu de Catalunya* tornava a insistir en la «mala administració municipal», afirmava que amb el nou Ajuntament «fet a mida del secretari, se paga no sols aquell repartiment, sinó que també paguen una porció d'impostos, com l'escorxador [...], el de gallines, etc. [...] se recauda molt, però molt més que abans» i preguntava: «¿Ahont son els diners que's recauden?». I afegia: «El poble no sols està queixós de l'administració econòmica, sinó de la intransigència moral que hi ha a causa de les rancunies y de les venjances que estan prenent aqueixes escur-

riales del caciquisme, que s'han d'aterrar, sino's vol que el poble de Sant Cugat sigui un infern».⁸²

Però aviat els regionalistes es van posar d'acord amb aquestes «escorrials del caciquisme». La divisió del republicanisme i la seva oposició al vot corporatiu que es volia introduir a la llei d'Administració Local va portar Pi i Arsuaga a dimitir com a diputat. Es van convocar noves eleccions. Una Solidaritat Catalana en procés de desaparició va triar com a candidat un republicà moderat, Jaume Cruells, membre del Centre Nacionalista Republicà, un candidat pràcticament alineat amb els regionalistes.

Serà el propi Pere Estapé qui presideixi el 12 de febrer de 1909 l'acte electoral en suport de Jaume Cruells a Sant Cugat on, a falta de regionalistes locals, rep el suport d'alguns republicans solidaris procedents de Fraternitat Republicana i el grup caciquil. Quatre sancugatencs havien signat el manifest en favor seu: l'alcalde Pere Estapé, el secretari Joan San, l'estanquer Ramon Sangés –antic republicà fusionista– i el comerciant Pere Sallés, antic membre de Fraternitat Republicana. Els oradors són membres de la Lliga Regionalista de Sabadell i Joaquim Margenat Raventós, propietari de Can Fatjó dels Urons.

A Sant Cugat, dos dies després del míting, amb una participació del 53%, Jaume Cruells obté el 93% dels vots emesos. Enfront tenia el candidat republicà radical Josep Puig d'Asprer, que només obté vint-i-cinc vots, malgrat que els lerrouxistes sancugatencs van organitzar un acte de suport, més aviat una trobada d'amics, a una cerveseria de Sant Cugat per recolzar la seva candidatura.⁸³

Aquest primer apropament entre el grup caciquil i els regionalistes va acabar amb les dures crítiques al caciquisme local que escrivia el corresponal de *La Veu de Catalunya*.

19. NOU RELLEU FAMILIAR A L'ALCALDIA, D'ESTAPÉ A RODÓ

Les eleccions municipals s'han anat endarrerint. Les darreres van ser el 1905. Estaven previstes per al novembre del 1907, però aquell any es proclama una nova llei electoral que, entre altres coses, fa obligatori el vot i decreta que s'han de fer amb un nou cens electoral controlat per l'Instituto Geográfico y Estadístico per evitar els fraus. La implementació dels canvis i l'elaboració del nou cens ha obligat les Corts a ajornar les eleccions diversos cops. Per això el 1909 hi haurà dues convocatòries electorals locals. Les primeres es convoquen per al maig.

A Sant Cugat no hi ha votacions. Els cinc regidors són escollits per l'article 29, una altra novetat introduïda a la nova llei electoral, que indicava que als districtes on els candidats presentats no tinguessin contrincants quedaven aquests proclamats diputats o regidors sense necessitat de fer eleccions. Sembla que hi ha hagut un acord amb els regionalistes i els sectors republicans més afins a Solidaritat.

Entre els nous regidors estan el comerciant Antoni Sallés Borrell, gendre de Ramon Sagalés Ratés, i l'industrial Jaume Puig Macià, tots dos antics membres de Fraternitat Republicana que ara es presenten com a regionalistes. Venen de participar el febrer amb els «governamentals» en la campanya a favor de Jaume Cruells. Com a independent accedeix al Consistori Tomàs Català Vilarrubí i renoven càrrec l'addicte Pere Barquet i Josep Català.⁸⁴

L'1 de juliol de 1909 es constitueix el nou Ajuntament. Hi ha canvi d'alcalde, però tot queda en família. Pere Estapé és substituït a l'alcaldia pel seu cunyat Martí Rodó Rabella, amb el qual, com hem vist, havia entrat al Consistori el 1906 i hi havia exercit de síndic.

Martí Rodó, a més de pròsper comerciant, ara és un ric propietari urbà. El 1908, a la mort del seu pare, com a hereu universal ha rebut, a més del casalot familiar del carrer Sant Domènec, dues cases més al mateix carrer. També hereta set cases a Barcelona, Badalona i Gavà, la majoria comprades pel seu pare el 1905, un terreny a Santa Oliva i sis peces de terra a Sant Cugat que sumaven més de deu quarteres, la majoria sembrades de blat. A això calia sumar el cobrament d'una seixantena de censos, entre ells el d'una fàbrica al carrer Reina Amàlia de Barcelona, i uns crèdits hipotecaris atorgats pel seu pare per valor de 57.600 pessetes.⁸⁵

Pocs dies després del seu nomenament Martí Rodó ha de fer front a la revolta popular coneguda com a Setmana Tràgica. Els aldarulls no arriben a Sant Cugat, on es concentren mossos d'Esquadra i es desplega el Sometent. L'Ajuntament promou un homenatge per agrair-los «que en esta villa se disfrutara en aquellos días de relativa tranquilidad y que no se registrara el menor desmán». El 24 de setembre de 1909, al Monestir, es fa entrega d'una bandera al Sometent local. En la seva organització va destacar la colònia de burgesos barcelonins que estiujava a torres del poble i que cada vegada s'impliquen més en els assumptes locals, sempre recolzant els cacics.⁸⁶

Dinar de les autoritats als claustres després de la cerimònia d'entrega de la bandera al Sometent de Sant Cugat. 24 de setembre de 1909. Martí Rodó és el cinquè per la dreta dels que miren de front. Fotògraf: Fabregat. Fons Família Rodó. AMSCV.

En aquest clima pacificat es convoquen noves eleccions municipals el 12 de desembre de 1909. S'ha creat una coalició per oposar-se als cacics. La formen «conservadores y liberales coaligados con los elementos neutros de la población, cansados del dominio de un Emperador». Desapareguda Fraternitat Republicana, cooptats els solidaris, han ressuscitat els vells partits dinàstics locals per crear un front anticaciquil. Al capdavant d'aquesta coalició trobem dos vells enemics dels cacics, Joan Musella, que ara presideix el Comitè Conservador, i Ramon Sagalés, que després de passar per Fraternitat Republicana torna a ser «jefe de los Liberales». Al pacte trobem també republicans com Pere Bigas o enemics de Joan San com Alfons Magrans, interrogat arran de l'atemptat del 1908. Després dels pactes del maig amb regionalistes, acusen els governamentals de «nacionalistas que ahora pretenden titularse monárquicos».⁸⁷

Malgrat tot, la victòria és clara per als de Rodó. Renoven càrrec el propi Martí Rodó i Joan Soler i entren nous dos addictes, Josep Pahissa Trabal, que morirà el 1912, i Josep Pahissa Massana, de cal Quitèria, propietari urbà i agrícola, dirigent del Sindicat Agrícola, que agafa el relleu del seu oncle Josep Massana, que havia deixat el càrrec el juliol després de deu anys de regidor. També deixa el Consistori Pere Estapé. L'oposició només aconsegueix un regidor per minories, el veterinari Francesc Vidal Rovira, que en el passat havia tingut enfrontaments amb l'Ajuntament. De nou hi ha protestes. La coalició opositora, representada pel paleta Jaume Vilaró Vilaró, demana invalidar les eleccions per coaccions de les autoritats i el republicà Pere Bigas presenta recurs contra la capacitat del regidor Josep Pahissa Trabal. Les reclamacions són desestimades pel governador civil.

Els canvis de regidors –en les convocatòries del 1909 n'han entrat sis de nous– no alteren la majoria, a la qual s'uneixen els ara regionalistes i aviat l'inicial opositor Francesc Vidal. L'1 de gener de 1910 es constitueix el Consistori i Martí Rodó és ratificat com a alcalde, com és habitual, amb nou vots a favor i una papereta en blanc, segurament la seva.⁸⁸

Des del poder municipal no obliden els opositors. L'agost del 1910 l'Ajuntament ordena la construcció de voreres davant les finques dels carrers Sant Medir, Balmes i Migdia. Els dos propietaris afectats són Joan Musella i Francesc Arpí, dos vells enemics polítics. S'hi van negar i va ser l'Ajuntament qui les va fer construir, passant després la factura. Segons el que Musella exposava als seus recursos, la factura estava inflada, el preu era quasi el doble del que es cobrava normalment. Musella sabia de què parlava, no debades era constructor. Els recursos van ser desestimats.

Joan Musella i altres opositors també van ser multats per llançar aigües brutes al carrer, per tancar

camins amb materials, per obres sense comunicar, etc., res que no fessin altres veïns. A Joan Musella, que havia exercit de jutge municipal, fins i tot li van obrir un expedient per injúries després que un regidor denunciés haver-lo sentit cridar en públic que tots els que componien l'Ajuntament eren «una colla de ninots, mossegues i pilletes».⁸⁹

20. EQUIPAMENTS AMB FORTOR DE SOCARRIM

El nou Consistori té un ambiciós programa de reformes. Segons va explicar San en una entrevista, «se proyectaron: Una escuela graduada. Un edificio escolar. Una plaza Mercado. El alumbrado eléctrico. La urbanización, aceras y pavimentos. Una red de caminos rurales. La traída de aguas. Parques y jardines. Patios para sport populares», per un Consistori format per «patriotas excelentes, jóvenes de grandes arrestos, de iniciativas generosas, gente que sabe luchar, que tiene fe en su pueblo» i on el seu paper, deia modestament, és «ayudar solamente; me sumo a sus esfuerzos. No hago más».⁹⁰

El primer equipament que es va impulsar va ser la construcció d'un mercat municipal, que també demanava la colònia estiuenca. Es busca solar. L'única oferta que es presenta és la d'Eduard Rodó Farrés, de cal Quel, veí paret per paret amb Joan San i parent llunyà de Martí Rodó. Ofereix per 9.000 pessetes un terreny a la plaça Major, el solar que havia quedat després de l'enderroc de la parròquia de Sant Pere. Eren uns terrenys que havien comprat en el passat dos exalcaldes, Josep Massana i Pere Rodó, i que se situaven davant la casa de Joan San. Com diu Joan Tortosa, «tot plegat, atenent les condicions, les característiques del lloc i la qualitat dels propietaris, fa una certa fortor de socarrim». El mercat serà inaugurat el 1911.⁹¹

Plaça Major (avui Sant Pere) amb l'edifici del mercat [ca. 1915]. Fotògraf: Anton Damians. Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya. (AFCEC_DAMIANS_C_1801)

També canvia de local la Casa Consistorial. Davant la demanda de la Junta de Primera Ensenyança de cercar un nou emplaçament per a les escoles, el ple decideix cedir a l'escola de nens el local que fins llavors ocupava al claustre del Monestir i «como esta reforma implica el traslado de las Casas Consistoriales que por otra parte también es conveniente que dicho edificio esté situado en sitio céntrico para mayor comodidad de todos los vecinos», s'acorda obrir concurs públic perquè els propietaris de finques urbanes ofereixin locals «para instalar Casas Consistoriales, oficinas municipales, juzgado municipal, local-escuela y habitaciones» per a la mestra.

El 13 de novembre de 1910 el ple accepta l'oferta «de la casa nº 8 de la Plaza Mayor de esta villa propiedad de Bienvenida Vilaseca Tortosa y Juan San Vilaseca, como así mismo las condiciones de arriendo que presentan dichos señores». El Consistori es fa càrrec de les despeses de reforma de l'edifici, del cost de les escriptures i de pagar als propietaris 750 pessetes anuals en concepte de lloguer. L'acord és vigent a partir del gener del 1911 i per cinc anys, però s'anirà prorrogant fins al 1932, quan ja es pagaven 2.000 pessetes. Joan San, potser arran de l'atemptat, havia tancat la fonda i la cerveseria, però aviat ha trobat com rendibilitzar el local. A partir de llavors el secretari municipal és també l'arrendatari de la seu de l'Ajuntament per al qual treballa. La pudor a socarrim en aquest cas també és intensa.⁹²

Un altre espai amb «males olors» era l'escorxadador. Sempre estarà a l'ull de l'huracà. Els arbitris que s'hi cobren són, amb diferència, la principal font d'ingressos municipals. El seu control per les autoritats locals és de la màxima importància per a les finances municipals, però també per raons personals. Recordem que bona part dels regidors de l'Ajuntament són comerciants amb botigues de queviures i cansaladeries i que alguns participen d'un negoci que prospera aquests anys, l'engreix de porcs.

A la premsa i els plens seran freqüents les denúncies de corrupció i d'irregularitats: sacrifici d'animals sense controls sanitaris, propietaris que no paguen els arbitris i consums, permisos per fer embotits amb animals morts fora de l'escorxadador, a més de crítiques del deplorable estat higiènic de les instal·lacions. *La Veu de Catalunya* denunciava el 1902 que a l'escorxadador, «ab tant diner com se fa l'Ajuntament encara no hagi pogut comprar un trist microscopi, ni una dotzena d'escombras pel servey d'aquell establiment qu'és un rau de brutícia. Més aviat sembla una fàbrica de guano». Trobarem també denúncies de connivències entre inspectors i regidors. Per exemple, *La Publicidad* el 1904 parlava de les «complacencias que el veterinario inspector guarda al gremio de tocneros».⁹³

El càrrec d'inspector de l'escorxadador i del mercat estarà sempre en qüestió. Bàsicament el van ocupar els dos veterinaris que exercien al poble i que estaven enfrontats entre ells. Tots dos, en algun moment, van ser cessats, tots dos van participar en política. Francesc Vidal, que havia estat destituït del càrrec el 1903, com hem vist, entrarà al Consistori com a oposició el 1910, passant-se després a la majoria. Poc després del canvi seria tornat a nomenar inspector interí. El 1914, una vegada deixa la regidoria, guanya la plaça en propietat. Una plaça a la qual també s'havia presentat Josep Benet Ametlló, que també havia exercit d'inspector i que havia estat sancionat per enfrontar-se a un regidor i va acabar sent cessat precisament el 1910. S'aproparà als republicans i passarà a escriure dures crítiques contra el caciquisme a *El Diluvio*, on també denunciarà Vidal i la gestió de l'escorxadador.

21. L'ATRACCIÓ SALISTA

El maig del 1910 va haver-hi eleccions generals. Aquest cop el caciquisme local no recolza Jaume Cruells, del Centre Nacionalista Republicà, que guanyarà les eleccions al districte; aquest cop hi ha un candidat dinàstic, el liberal Josep Griera Dulcet, que serà qui triomfi a Sant Cugat amb 315 vots enfront dels 174 de Cruells. Van tornar les acusacions de tupinada.⁹⁴

Pocs mesos després el Consistori es mostra favorable a un possible canvi de districte electoral. Ja el 1904, davant de la modificació dels districtes de Terrassa i Sabadell, on alguns pobles van canviar de circumscripció, el possible pas de Sant Cugat al districte de Terrassa va estar sobre la taula, encara que finalment es va acordar que només ho seria judicialment. Sant Cugat passava al partit judicial de Terrassa, però continuava al districte electoral de Sabadell. L'agost del 1910 arriben informacions que el Ministerio de Gobernación està estudiant possibles canvis en les divisions electorals, el ple s'afanya a comunicar que Sant Cugat preferiria figurar al districte de Terrassa, del qual ara depenia judicialment. Malgrat que la Junta Provincial del Cens es va mostrar favorable al canvi, aquest finalment no es va realitzar.⁹⁵

El caciquisme local havia vist la possibilitat d'abandonar un districte dominat pels republicans i passar a dependre del de Terrassa, controlat per Alfonso Sala. Al districte de Terrassa no calia recolzar regionalistes com a vot útil de la dreta, Alfonso Sala havia aconseguit un domini propi que els santcugatencs admiraven i del qual voldrien participar, l'anomenat salisme, un «moviment polític transversal, de naturalesa oligàrquica, però al mateix temps va ser capaç d'oferir respostes individuals i col·lectives», que controla amb homes de confiança les institucions

locals culturals, econòmiques i socials, contemporitza amb el moviment obrer i el catalanisme conservador, mantenint-lo al marge de la representació a Corts. Un exemple per al caciquisme santcugatenc.⁹⁶

Alfonso Sala havia visitat en diferents ocasions el municipi. Per exemple, l'octubre del 1904 s'apropa a Sant Cugat per demanar suport per a la construcció d'una via que allargués el ferrocarril funicular fins a Rubí i Sant Cugat. El republicà Enric Puigbonet, corresponsal de *La Publicidad*, se'n feia ressò, de forma irònica, afirmant que a l'Ajuntament només l'esperaven «veintiséis personas pertenecientes trece a vecinos de la villa y trece (horrible casualidad) empleados municipales, concejales y personal del Juzgado».⁹⁷

El Ple no va oblidar felicitar-lo per les seves gestions com a diputat, i després senador, quan aconseguia alguna fita important, com el 1912, quan es va aprovar el projecte de Mancomunitat. Però la proposta de canvi de districte no va reeixir i no serà fins a la dictadura de Primo de Rivera que el caciquisme santcugatenc es vinculi al salisme.

22. DEFENSA DE LA PROPIETAT AGRÀRIA I DESÍDIA POLÍTICA

De cara a les eleccions locals, convocades per al 12 de novembre de 1911, de nou es van presentar candidats opositors. Els dona suport el diputat Jaume Cruells, que el 1909 havia fet un míting amb l'alcalde Estapé, però en les darreres eleccions, davant d'un candidat dinàstic, no havia rebut suport caciquil. El dia 9 parla en un acte electoral a Sant Cugat. Un acte on està acompanyat per un incombustible de l'oposició, Joan Musella, que malgrat ser conservador ara està aliat amb nacionalistes republicans. Ha tornat a bastir una candidatura anticaciquil.

Les eleccions van ser un «triunfo completo de la candidatura patrocinada por el actual Ayuntamiento saliendo elegidos 4 adictos y un independiente».⁹⁸ Els addictes escollits són Jaume Puig Macià, que renova càrrec, i tres regidors nous: el pagès Miquel Pahisa Caldés, Joan Vilardell Vilallonga, nebot del propietari de Can Vilallonga, i un altre propietari, Sever Mas Vilaró, president del Sindicat Agrícola. També accedeix al Consistori, com a independent, el paleta Jaume Vilaró Vilaró, al qual havíem vist entre els impugnadors de les eleccions del 1909. Aviat notarà la pressió caciquil quan l'alcalde ordeni el «embargo a cinco ó seis adictos al concejal de minoría por estar en descubierto del pago de Consumos».⁹⁹ Aviat es passarà a la majoria. Queden fora els candidats auspiciats per Cruells.

El gener del 1912 es constitueix el nou Consistori. Martí Rodó és de nou escollit alcalde, novament amb nou vots a favor i un en blanc. És escollit primer tinent d'alcalde Sever Mas, que havia estat soci de la Unió Agrícola i ara, a més de president del Sindicat Agrícola, és el delegat local de la Unió de Vinyaters de Catalunya, una entitat impulsada per l'IACSI i que actua com a grup de pressió dels propietaris en defensa dels interessos econòmics dels viticultors. L'Ajuntament de Sant Cugat, amb un alcalde dedicat al comerç del vi, entre altres negocis, i regidors que són propietaris de vinyes, havia donat suport a l'entitat agrària des del moment de la seva creació.

El febrer del 1911 la Cambra Agrícola de Rubí havia convidat el Consistori santcugatenc a una reunió per constituir la Unió de Vinyaters. L'Ajuntament no va tenir dubtes i acordà assistir oficialment i «hacer público por medio de pregón la invitación a este vecindario». El 25 de maig l'acte és a Sant Cugat, on la Unió de Vinyaters organitza un gran míting. El Ple acorda de nou assistir-hi «e invitar a los señores representantes a Cortes y de la provincia a dicho acto, así como los ayuntamientos de los pueblos comarcanos». L'acte se celebra al local del Sindicat Agrícola i està presidit per l'alcalde Martí Rodó. Al seu costat, a la taula presidencial, entre d'altres, hi són Alfonso Sala, diputat a Corts, el president de la Unió de Vinyaters de Catalunya i Sever Mas. Els oradors demanen la persecució del frau, legislació favorable en matèria d'alcohol i reducció d'impostos al comerç i el consum de vi.¹⁰⁰

Es tractava bàsicament d'una organització de propietaris, vista amb desconfiança per rabassaires i parcers, ja que no parlaven res de temes socials i cap solució aportaven als seus problemes, que eren més aviat les condicions d'accés a la terra i el pagament de la renda en una situació de crisi, temes que els enfrontaven amb aquests propietaris.

Sever Mas es mantindrà en el càrrec de primer tinent d'alcalde durant vuit anys, fins al 1920, convertint-se en el representant dels propietaris agrícoles a l'equip de govern, en l'home de l'IACSI a l'Ajuntament.

El 9 de novembre de 1913 es tornen a renovar regidors mitjançant l'article 29. Repeteix càrrec Martí Rodó i entren com a nous: Francesc Pahisa Jané, Jaume Campmany Sitges, pagès i propietari d'una bòbila, soci del Sindicat Agrícola, i Francisco Cahís Juliana, de cal Tano, propietari de Can Revella (mas que havia estat dels Borrell), d'una botiga de queviures i d'un forn, a més de president de la important Germandat de Sant Isidre, una entitat de socors mutual creada el 1887 amb prop de quatre-cents associats. Un

altre regidor que s'estrena és el pagès Joan Canudas Marcet, un antic republicà que havia estat a la junta de la Unió Agrícola per passar després a la Societat d'Agricultura i figurar entre els fundadors de Fraternitat Republicana i al qual hem vist com a candidat el 1895 i el 1899. Sembla que ha entès que l'única via d'accedir al Consistori és canviant de bàndol.

El Diluvio comenta la desídia política en què viu població: «Aquí no hay apenas opinión política. Ha habido, sí, empeñadas luchas a favor de fulano o mengano, precisamente de los directores de los bandos que los encumbraron para medrar a costa de sus propios partidarios. De que este pueblo no se entusiasma por los de gorro frigio, ni por los de la boina, ni por los de en medio, han podido persuadirse cuantos han venido a conquistarle para sus fines políticos» i afirma que entre els veïns «casi todos dicen: millor que m'hagin estalviat la feina y els compromisos d'anar a votar».¹⁰¹

L'apatia política continua. A les eleccions del 14 de novembre de 1915 només hi ha votació al districte primer. Al segon districte es presenten Sever Mas i Miquel Pahisa, «actualmente concejales» i el jove pagès Martí Miquel, membre del Sindicat Agrícola,¹⁰² però al districte «no se tendrá la obligación o el gusto de votar, por ser los únicos propuestos y apoyados sin la menor contra por la magnífica Corporación municipal y los de su bando». S'aplica l'article 29. Al districte primer sí que hi ha votacions perquè als candidats oficials Joan Vilardell, que renova càrrec, i el pagès Manuel Rabella Pascual, «novicio también en la familia edilicia», s'enfronta el jove Ramon Sagalés Bartralot, fill d'un enemic històric dels cacics, Ramon Sagalés Ratés, i gendre d'un altre adversari d'aquests, Joan Musella. La participació al districte és alta i la victòria resulta clara per als addictes: Vilardell obté el 45% dels vots, Rabella el 34% i Sagalés queda fora amb un 20% dels vots.¹⁰³

El gener del 1916 s'escull l'alcalde i la resta de càrrecs. Josep Benet comentava que «la votación o simulacro de cargos, toda vez que la escasa concurrencia pudo persuadirse de que estaba de antemano amañadita, cual esquisito guisado», no té sorpreses. Martí Rodó és reelegit alcalde i Sever Mas continua de tinent d'alcalde. El corresponsal també explicava, en to irònic, la perpetuació en els càrrecs:

*Hay aquí ediles que no han reparado en prestar su resignado servicio en dos o más legislaturas consecutivas; nuestro mismo alcalde es uno de esos modelos de abnegación y laboriosidad. No teniendo bastante con el cuidado de sus tierras, tráfico de vinos, cría de cerdos, y otros varios de la escala zoológica, se desvía en el acaparamiento y desempeño de cabo de Somatén y alcalde por ocho o diez años.*¹⁰⁴

Amb la desaparició del republicanisme més combatiu, els tripijocs amb opositors que es passen a la majoria, amb antics republicans que claudiquen i amb eleccions per l'article 29, la desídia política s'ha instal·lat al poble. I a les eleccions generals el panorama no és millor. Tornen les tupinades.

23. CONTROL I TUPINADES A LES ELECCIONS A DIPUTATS

El 8 de març de 1914 hi ha convocades eleccions a diputats. Les autoritats locals no tenen dubte, torna a haver-hi candidat monàrquic: el banquer Enric Turull, conservador i germà de l'històric diputat Pau Turull. Serà el darrer diputat dinàstic del districte de Sabadell. La seva elecció va ser possible, de nou, per les tupinades als pobles agrícoles, com Sant Cugat, on amb un sospitós 70% de participació es faria amb el 77% dels vots, davant del 12,6% del republicà Joan Salas Anton, que havia fet campanya al poble, i el 10,4% de Martí Trias, de la Lliga Regionalista. Salas va denunciar la compra individual i col·lectiva de vots, «sobornándose y coaccionándose Ayuntamientos, repartiendo gratuitamente comidas, bebidas, licores y tabacos» i que en alguns pobles s'havia vist alguns alcaldes dirigint personalment les eleccions.¹⁰⁵

A més de la compra de vots, un altre recurs dels candidats per garantir-se el vot era la promesa d'obres públiques o de diners per realitzar-les, com havia fet Bustillo. Sembla que era també el cas de Turull. El corresponsal de *El Diluvio* es felicitava per la instal·lació d'una nova font pública a Sant Cugat entre el carrer de la Creu i la carretera de Cerdanyola, que afirmava que era «denominada por algunos "de los Tres Concejales", ya que en esta parte residen dos efectivos y otro aspirante», una font construïda segons «se murmura [amb] la ayuda metálica del señor Turull, de Sabadell, en recompensa de haberle elegido para diputado a Cortes».¹⁰⁶

El panorama electoral a Catalunya canviava. Un canvi polític vinculat a l'aparició d'unes noves classes industrials i comercials i al nou dinamisme de la vida social i cultural. Algunes capitals comarcals «entaven de ple en l'era de la política de mobilització de les masses, i la competitivitat pel vot».¹⁰⁷ Però no era el cas de Sant Cugat, on res canviava, on el control caciquil segueix sent ferri, també electoralment.

A les eleccions d'abril del 1916, els republicans locals es van mobilitzar i van organitzar un acte a cal Tadeo amb el candidat, de nou Joan Salas Anton, cooperativista recolzat per tots els republicans del districte. A més del candidat, parla Josep Zulueta, diputat per Vilafranca, presentat com a defensor dels

agricultors. Es tractava de mobilitzar el vot rabassaire. Joan Salas guanya les eleccions per poc, només un 1% el separa del rival. Sabadell torna a tenir un diputat republicà, però de nou no serà per Sant Cugat, on només va treure 39 vots, davant dels 385 (un 90,8%) del seu rival, el liberal Silvestre Romeu, antic alcalde de Sabadell. Els federals comentaven que a «Sant Cugat, un secuaç de l'adversari, agutzil de dit poble, per fer la feina que ja es pot suposar, fou advertit pels nostres amics d'una manera contundent».¹⁰⁸

Segons escrivia Josep Benet, arran d'aquestes darreres eleccions generals, la corrupció electoral ja no era tan evident:

No se ven, como en años anteriores, los escandalosos y denigrantes convites a vasos o copas de aguardiente, mistela, borregos, carquinyolis, conejos con arroz y otros fiambres que algunos, ya demasiado señalados como gorreros comilones, engullían en las mismas puertas de los colegios, tabernas o cafés contratados al efecto de este pauperismo espiritual por la simpleza de hacerse el importante en aquel momento de echar su voto en las urnas, sin detenerse ni un instante a examinar su conciencia sobre el transcendental acto jurídico plebiscitario que iban a ejecutar.

Encara que altres pràctiques seguien en peu: «Duran, sí, aunque tampoco con el abuso y descaró de antes, las dádivas de cigarros y de algunas pesetas en clase de caridad u otras formas picarescas, cambios de papeletas, presiones a débiles amedrentados, amenazas más o menos encubiertas e insidiosas y agresiones».

La corrupció electoral anava canviant de modalitat, «l'obtenció de favors d'un candidat [...] o les coaccions des dels càrrecs públics havien anat perdent presència a favor de la compra massiva de vots, mentre els casos de violència física continuaven sent limitats i les tupinades (adulteració del cens o d'actes) mantenien la seva importància», però «la corrupció electoral no va desaparèixer, sinó que es va readaptar».¹⁰⁹

24. UN SANT CUGAT EN CREIXEMENT

Si a Barcelona i bona part de Catalunya l'any 1917 és de crisi social, de vagues generals, de lluita aferrissada entre sindicalistes i patronal, a Sant Cugat és l'any de l'arribada del tren, que possibilitarà l'expansió econòmica i demogràfica de la vila. Seran anys també de recuperació de la vinya i la producció agrícola. Ara, gràcies al ferrocarril, la vila està millor connectada als mercats i tindrà més fàcil l'arribada de matèries primeres, per això aviat s'instal·len al poble algunes fàbriques.

La connexió amb la gran ciutat també fa que arribi més gent a viure a Sant Cugat, burgesos barcelonins que cerquen la pau d'un poble rural i obrers immigrants atrets per la feina, bona part d'ells procedents de Múrcia, de pedanies de la capital com Javalí Viejo o El Esparragal, i de zones mineres com Llorca. També hi arriben alacantins, aragonesos –bastants de la comarca del Cinca– i almeriencs. Venen a treballar a la construcció del ferrocarril, a l'Exposició Internacional o al camp. Molts d'aquests emigrants es quedaren a viure al poble. La població creixerà un 80%, ja que passa de 2.874 habitants el 1920 a 5.190 el 1930.¹¹⁰

A les eleccions del novembre del 1917 el caciquisme es torna a imposar. Són escollits regidors l'alcalde Martí Rodó, Francisco Cahís, Francesc Pahisa i Joan Canudas, tots renoven càrrec. Entra nou el pagès i barber Francesc Mas Casademunt. Resten fora els candidats opositors, com Francesc Castañé Casals, que es queda en un 15% al districte primer, i els republicans, que només treuen un vot al districte segon. Així, el nou Consistori constituït l'1 de gener de 1918 torna a escollir Martí Rodó com a alcalde.

25. ABRAÇANT LA SENYERA

Martí Rodó comença a cultivar les relacions amb els regionalistes a la comarca. Per a les eleccions del 1918 no hi ha candidat monàrquic, així que dona suport al catalanista Francesc Llonch, que va fer algun acte de campanya a Sant Cugat. Entre els signants del manifest de suport a la seva candidatura trobem la plana major del caciquisme local i els qui s'acaben d'incorporar a la majoria: Pere Estapé, Francesc Cahís, Francesc Mas, Joan Soler, Miquel Rabella, Miquel Pahisa, Joan Alegret Beumala i el seu fill Josep Alegret Estapé, Jaume Vilaró i Pere Sallés, que havia estat jutge municipal el 1912. Amb aquests suports no és estrany que *La Veu de Catalunya* escrigui que a Sant Cugat «especialment s'hi nota una efervescència grandiosa en pro de la candidatura Llonch».

Com era de preveure, la victòria va ser clara per al candidat regionalista a les eleccions del 24 de febrer. Es va imposar al candidat republicà, de nou Joan Salas, i clarament a Sant Cugat, que va ser el municipi on millor percentatge va obtenir. Salas va criticar «que al ser proclamado candidato el señor Llonch se celebró un opíparo banquete en Sabadell al que asistieron alcaldes, concejales y jueces del distrito y que entre los apoderados de aquel candidato figuraban el secretario de un pueblo, a lo que dijo se opone la ley».¹¹¹

Aquest nou apropament del caciquisme santcugatenc al creixent catalanisme conservador tindria continuïtat el 29 de juny de 1918 quan, aprofitant la

celebració patronal de sant Pere, s'inaugura el Parc Municipal, construït al voltant del Monestir. L'acte es converteix també en un acte patriòtic. La Lliga Regionalista s'ha convertit en el relleu conservador dels pràcticament desapareguts partits dinàstics, gràcies també a una forta mobilització catòlica, i ha esdevingut el nou partit d'ordre. Al districte de Sabadell, a diferència de Terrassa, on impera el salisme, la dreta es reorganitza darrere la Lliga Regionalista. Els mandataris santcugatencs no volen perdre aquest tren.

Segons explicava *La Veu de Catalunya*, «uns quants i decidits patriotes, joves d'aquella localitat», esperonats per la victòria de Francesc Llonch, són els organitzadors d'una festa «amb motiu d'hissar per primera vegada la bandera catalana a la Casa de la Vila» i per «compenetrar als seus compatriotes l'amor a la nostra amada Catalunya», ja que «Sant Cugat era un poble que malgrat d'ésser català, tenia quelcom de rutinari, semblant impossible infiltrar-los l'amor patri». Balls, misses i sardanes acompanyen la festivitat. A l'acte participen diferents casals de la Lliga. Després del discurs d'entrega de la bandera, l'alcalde Martí Rodó, sense cap rubor, abraça l'orador. S'hissa la senyera i es canta *Els Segadors*. L'ambient inflammat fa que es prengui «la resolució de crear un Casal Nacionalista en dit poble, cosa que aviat serà un fet». No tenim notícia que aquest Casal Nacionalista arribés a néixer.¹¹²

26. UN CACIQUISME MENYS PLÀCID

Però des de finals del 1918 el clima social i polític estava canviant. La tensió social de Barcelona s'està estenent a Sant Cugat. Primer serà una dura vaga a la construcció, entre desembre del 1918 i gener del 1919, en demanda d'un augment de sou i la jornada de vuit hores, convocada pel Sindicat de Paletes de Sant Cugat, que durant el conflicte es va adherir a la CNT com a secció local del Sindicat de la Construcció de Barcelona. La vaga va tenir moments de tensió, amb sabotatges, enfrontaments entre vaguistes i esquirols i detencions per part dels Mossos d'Esquadra. Finalment, el 15 de gener de 1919 la vaga va acabar, «accedint els patrons a les demandes obreres».¹¹³

A més, el conflicte rabassaire s'enardeix. Al mercat vitivinícola cauen els preus. El cep americà produeix més, però també exigeix més treball i fertilitzants, encarint el producte. Els rabassaires han d'acudir a ingressos complementaris com la cria d'aus i l'engreix de porcs, tant per a autoabastiment, com per a la venda, ja que és un producte que cada vegada té més sortida comercial.

A partir del 1918 l'IACSI promou un nou canvi en les relacions entre propietari i rabassaire, en lloc dels contractes de parceria ara proposa l'arrendament a parts de fruits. A Sant Cugat es convoca els rabassaires al claustre per presentar-los la proposta. Se'ls explica que amb aquest canvi «els propietaris serien obligats a pagar la mateixa part que cobraven de fruits, a contribuir en totes les aportacions d'adobs, de sofre i sulfat, i a donar el planter de ceps i fins i tot pagar els homes per a fer l'empeltada» però, com escriu Ramon Mas, «el que no explicaven era que, només firmar aquest contracte, per qualsevol motiu el podia desnonar en qualsevol moment i al seu gust». La majoria dels rabassaires es neguen al canvi. El rabassaire veia cada vegada més lluny el seu somni d'esdevenir propietari. Aviat els rabassaires s'agruparan per resistir l'ofensiva patronal i trobaran qui els defensi.¹¹⁴

27. UNA SOCIETAT DUAL

El clima de confrontació a pobles rabassaires com Sant Cugat impedia projectes col·lectius d'unitat i consens. La societat santcugatencs cada vegada estava més dividida. S'havien format dos blocs socials clarament diferenciats. Això es traduirà en el món associatiu, on es crearan dos mons paral·lels, cadascú amb les seves entitats. En la lluita contra el caciquisme les associacions «van ser la via d'expressió política d'unes tensions socials que anaven *in crescendo*», jugant un cert paper «d'enquadrament polític». Per associar-se era necessària certa afinitat ideològica o social, cosa que reforçava una identitat col·lectiva en situacions de conflicte.¹¹⁵

Des del 1900 existia La Unió Santcugatencs, que havia esdevingut el centre d'oci de les classes populars, freqüentat per rabassaires i obrers, i malgrat la pluralitat política dels seus associats, s'havia anat escorant cap a posicions properes als republicans federals. En canvi, l'oligarquia local estava en aquell moment sense una entitat recreativa afí.

En el passat havien existit entitats com La Aliança o La Il·lustración, desaparegudes cap al 1900, o Foment de Sant Cugat del Vallés, constituïda el gener del 1913 per una cinquantena de socis, que van escollir com a president Francisco Cahís i vicepresident el republicà Jaume Lluñell Piqué. Aquesta ambivalència política es mantindrà i per les juntes de Foment passen tant afins al caciquisme com republicans i molts regidors o futurs regidors. La majoria dels socis són comerciants, corredors de vins, industrials, no hi ha rabassaires o obrers. L'entitat funciona almenys fins 1916, quan és president Ramon Sagalés Ratés. Aquesta pluralitat política era difícil de mantenir a aquelles

alçades. Per als afins al caciquisme havia arribat el moment de dotar-se d'un centre d'oci propi, tant en el vessant social com en el polític.¹¹⁶

28. EL «PARQUE», DEMANDA BURGESA I NOVA CACICADA

La construcció del Parc Municipal s'havia iniciat el 1910 i no es va acabar, com hem vist, fins al 1918. Es va construir a la zona coneguda com l'Hort de l'Abat, que la desamortització havia entregat en usdefruit al municipi, un terreny que envoltava el Monestir per la seva part dreta i posterior, entre el cenobi, les muralles i el cementiri. Un mur separava la llotgeta dels jardins, dividint la part eclesiàstica de la municipal. Es van plantar arbres i plantes i es va posar un brollador.

El Parc Municipal va ser arrendat a l'exregidor Joan Soler Aymerich, que va guanyar la subhasta. Com hem vist, el Parc es va inaugurar el dia de sant Pere del 1918, però no seria fins a començaments del 1920 que s'edificaria un barracó al clos de la segona muralla, al darrere del Monestir i al costat de les tàpies del cementiri. Serà conegut com la Sala de Festes del Parc Municipal i més popularment com el *Parque*. El promotor va ser el propi Joan Soler. Per edificar la Sala es va crear una societat que va emetre

obligacions. Com que es feia a un terreny municipal, es van estalviar la compra del solar.

La demanda d'aquest espai havia partit de les famílies benestants del poble. Segons explicava anys després Pere San Mestres, fill de Joan San, amb un cert toc xenòfob:

El Parc Municipal va néixer arran de la construcció del ferrocarril elèctric. Era l'any 1917 [...] quan aquesta vila era envaïda per una allau d'obrers d'altres terres, empleats de la construcció de la via, la majoria dels quals, tenint la família al seu llunyà poble, malgastaven el dia de festa tot el que guanyaven durant la setmana. A Sant Cugat, cada cafè era un «music-hall»; cada taverna, una «timba». Les persones decents no tenien lloc on passar la festa; les famílies s'esbarriaven.

Va ser llavors que l'Ajuntament «acordà l'arrendament del Parc Municipal, per transformar-lo en un lloc d'esbarjo familiar i apartar el jovent del perill i llocs de corrupció».¹¹⁷

A la Sala de Festes s'organitzaran ballades, sessions de teatre, cinema i cant, i servirà d'auditori per a actes polítics i socials. Al costat, als antics horts es va instal·lar la pista de ball i patinatge i un quiosc de begudes amb la seva terrassa.

Vista del Monestir de Sant Cugat. A la dreta es pot veure l'edifici de la Sala de Festes del Parc Municipal. Col·lecció Ricard Mestre.

Per als republicans la construcció del *Parque* va ser una cacicada més. Ramon Mas explicava que van ser «Martí Rodó, Pere Estapé i Joan San Vilaseca [...] que sense donar compte a ningú van fer la Sala de Festes, amb concessions a particulars, sense intervenció de ningú del poble i protestant-ne aquest». Com escrivia, temps després, el corresponsal de *El Diluvio*: «Aquellos señores han construido unos barracones en las paredes del monumento, han puesto allí un pegado que representa un oso y convierte el edificio histórico en cosa de rechifla» i cridava l'atenció de la Junta de Monuments, «pues si esta no toma cartas en el asunto, es posible que el histórico monasterio vaya quedando convertido en una cuadra o un lupanar, pues capaces son de todo esos señores caciques».¹¹⁸

El 1922 es va ampliar l'espai del Parc i es va construir a l'altra banda del Monestir un camp d'esports, on disputarà els seus partits el Sant Cugat Sport FC. Segons de nou Ramon Mas, que havia jugat de defensa a l'equip, els cacics del poble «van fer el camp de futbol després d'haver expulsat a la joventut vilatana de 5 camps particulars i vista que la joventut, ardidada, no claudicava, van determinar absorber-los [sic] a la sala de Festes, abans no anessin la joventut a la Unió [...] [on] havia demanat construir el camp de futbol particular darrera la Unió». Es tractaria, doncs, d'una maniobra perquè el futbol, un esport cada vegada més popular, no caigués sota la influència de l'esquerrana Unió Santcugatena i quedés sota el paraigua del *Parque*. De fet, el club tindrà el seu estatge social al *Parque*.¹¹⁹

També fixaran al *Parque* la seva seu entitats afins al poder com el Sindicat Agrícola –que fins llavors havia estat a l'edifici de Joan San a la plaça Major–, la Coral La Lira o l'Orfeó Sant Medir, que va dirigir un temps el propi Joan San. I també naixeran de noves lligades a aquest espai, com l'Agrupació Santcugatena, un grup de teatre on participen els familiars dels cacics. Per exemple, el 1923 van representar una obra de Pitarra i els actors eren Santiago Rodó Enrich, fill de l'exalcalde, Joan Soler Julià, fill de l'exregidor i arrendador del Parc, Conrad Estapé Rodó, fill de l'alcalde, i Pere San Mestres, fill del secretari.¹²⁰

La Sala de Festes del Parc es convertirà en el centre d'oci i espai de sociabilitat de burgesos i propietaris, on faran vida social l'oligarquia local i els santcugatencs i estiuejants afins al poder caciquil. Tenia una característica que el diferenciava d'altres centres semblants i era que es tractava d'un centre ubicat dins d'un equipament municipal i arrendat pel propi municipi. Aquests burgesos no només buscaven un refugi de l'«allau d'obriers» arribats al poble de fora de Catalunya, sinó també un lloc diferent de l'espai que freqüentaven els rabassaires de la vila.

29. LA UNIÓ SANTCUGATENCA, CENTRE DE LES CLASSES POPULARS

La Coral La Unió Santcugatena havia nascut el 1900 com una escissió de la Coral La Lira, fundada el 1882. En aquells moments feia de mestre Joan San. Segurament, la seva presència al front del cor serà una de les causes del trencament, al que caldria sumar el rebuig d'una part dels cantaires a l'aproximació al món catòlic i catalanista. El 1899 La Lira rebia un pendó regalat per l'industrial Esteve Camarasa. *La Campana de Gràcia* ironitzava:

*Després d'una missa, ohida ab molt fervor pels coristes, fou solemnement benehit lo pendó que'ls ha regalat un catalanista catòlich, apostòlich y romá. No sabem quina relació pot haverhi entre les benediccions del clero y la música popular; però siga com vulga, si'ls coristes de Sant Cugat senten d'aquí endavant que'ls dihuen beneyts, no tenen per qué extrañársen.*¹²¹

Sembla que alguns no van voler que els diguessin *beneyts*. Vint-i-set socis van marxar per formar la Coral La Unió Santcugatena. L'entitat va créixer; un any després, presidida pel republicà Miquel Grau, membre de la Societat d'Agricultura, arribava al centenar de socis. L'any següent absorbeix l'altre cor claverià del poble, la Coral El Progrés. Ha esdevingut la coral d'esquerres, enfront de la Coral La Lira, cor conservador.

A principis dels anys vint són ja tres-cents socis. Des del 1913, després de passar per sales de lloguer, la Unió Santcugatena té local propi, una planta baixa amb cafè i sala de billar que serveix també de sala de ball i teatre. El local ha quedat petit. A més del cor, ara té seccions de ball, festes i cinema. Es va decidir construir una seu de nova planta pagada amb aportacions dels socis i una emissió de bons. Molts socis també van aportar hores de feina. El març del 1922 «solicita permiso para edificar un edificio para Sala de Fiestas de la sociedad en unos terrenos que posee lindantes con la calle Bajada de S. Severo», carrer batejat temps després com Anselm Clavé. El ple l'autoritza i li condona les 660 pessetes d'arbitri d'obra nova, ja que, diu l'alcalde, «la construcción del citado edificio es casi una obra de carácter comunal por estar interesado en él todas las clases sociales de la población».¹²²

No era ben bé així, a la Unió es reuneixen rabassaires, artesans i obrers i es convertirà en un espai de confrontació amb el caciquisme. El nou local tindrà pista de ball, escenari per a representacions i concerts, cafè, cinema i una biblioteca. Aviat naixeran noves seccions com la de Teatre, Cultura, Mútua de

Socors, Música o Agrícola, d'on sorgirà el 1930 el Sindicat Agrícola La Unió.

Com va passar a la majoria de pobles agrícoles, la divisió social i política «es reflectí en la dinàmica associativa, que dona lloc a una situació de dualisme en la qual cada organització existent va veure néixer una entitat homòloga de tendència ideològica i política contraposada».¹²³ Així, a partir del 1920 a Sant Cugat trobem dos centres recreatius, cadascú amb la seva sala de teatre i ball, el seu propi cafè i cinema, el seu propi programa de festes i fires, i també dos corals, dos grups d'aficionats al teatre, dues societats de socors mutus o dos sindicats agrícoles, tot dividit segons la classe social o l'orientació política dels socis. Una societat dual, també políticament.

30. NOVES APROXIMACIONS ALS CATALANISTES

El *Parque* serà l'espai on facin els seus actes polítics les forces conservadores, com la Lliga Regionalista. El 3 d'octubre de 1920 se celebra a Sant Cugat una Diada Nacionalista i d'homenatge a Àngel Guimerà, organitzada pels regionalistes del districte. El programa és l'habitual: missa, sardanes i acte polític a la Sala de Festes. A la taula presidencial hi ha el president de la Diputació, Francesc Llonch, exdiputat del districte, i malgrat estar de llicència, l'alcalde Martí Rodó, que ha de sentir com els oradors ataquen el seu admirat Alfonso Sala. Després es traslladen a l'estació per rebre Àngel Guimerà, que participa en el dinar. Al vespre s'inaugura la placa del carrer que a partir de llavors portarà el nom de l'escriptor, per cloure amb un festival patriòtic de nou al Parc.¹²⁴

La majoria dels assistents venen de fora, sobretot de Sabadell i Terrassa. Ha estat un acte de catalanistes a Sant Cugat, no de catalanistes santcugatencs. Com en anteriors ocasions, l'alcalde està present, però al poble no hi ha cap entitat regionalista. Com escriuria anys més tard un vell republicà: «La Lliga prefirió, por ser más cómodo, tratar en elecciones con el elemento caciquil antes que dirigirse al pueblo y hacerse con el pueblo. La Lliga prefirió conquistar un acta antes que conquistar San Cugat».¹²⁵ Fins a la Segona República no es constituirà a Sant Cugat una agrupació afí a la Lliga.

Les relacions entre catalanisme i caciquisme local s'estenen a altres manifestacions, en què els uneix també el seu catolicisme. El 1921 es crea a Sant Cugat el grup Garba de Flors, de noies, i l'any següent el Pomell Sant Medir, de nois. Formen part dels Pomells de Joventut, un moviment per a joves de caire catòlic i catalanista. Al capdavant d'aquests grups a Sant Cugat trobem joves com Eduard Rodó Enrich, fill de l'alcalde,

o com Pere San Mestres, fill del secretari municipal. És un moviment que no escapa del control caciquil. Els Pomells duraran poc. El seu vessant catalanista fa que, poc després del cop d'estat de Primo de Rivera, el governador civil de Barcelona dicti la seva dissolució.¹²⁶

31. POLÍTICA DE MASSES, ELS REPUBLICANS I ELS RABASSAIRES S'ORGANITZEN

Fins llavors la majoria dels actes polítics a Sant Cugat no havien passat de ser una trobada del candidat amb l'alcalde i les «forces vives», en el cas de les opcions dinàstiques o regionalistes, o d'una trobada de cafè amb els fidels republicans de la vila, en el cas dels candidats republicans. Els actes més massius organitzats pel catalanisme conservador, com el del 1918 o el del 1920, són trobades polítiques de militants de la capital o la comarca fetes a Sant Cugat, que serveix de bonic escenari, però no són dirigides específicament als santcugatencs.

A partir del 1919 els mítings dels republicans federals, sobretot els adreçats als rabassaires, sí que esdevenen actes de masses. Molts rabassaires, que abans se sentien allunyats de la política i es miraven les eleccions com quelcom llunyà a les seves preocupacions diàries, ara se senten interpel·lats, ara escolten polítics que parlen dels seus problemes i anhels. Els republicans federals tornen a ser vistos com els defensors dels seus interessos com a classe enfront de la Lliga Regionalista, que representa els propietaris. No només serà Sant Cugat, les poblacions rurals sortiran de l'apatia.

Les campanyes polítiques modernes, l'alta concurrència als mítings i la politització de capes de la població abans abstencionistes dificultaran la relació clientelar entre cacic i votants i, per tant, el frau electoral. Aquesta «politització del carrer en tant que espai públic de confrontació políticoideològica permanent entre cultures polítiques oposades» serà una altre factor en la decadència del sistema de la Restauració.¹²⁷

De cara a les eleccions generals de l'1 de juny de 1919, el republicà Francesc Layret realitza una intensa campanya als pobles rabassaires del districte. Layret ja té el suport dels republicans i de bona part dels obrers de la ciutat de Sabadell, ara vol completar la seva base social a la circumscripció atraient el vot rabassaire.

L'abril, Layret, junt amb Lluís Companys, arriba a Sant Cugat. L'ambient li és propici. Ara és advocat d'un rabassaire santcugatenc i els rabassaires busquen qui els defensi davant l'ofensiva dels propietaris. Al poble ja s'ha produït l'intent de Joaquim Prou, propietari de Can Volpelleres i membre de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, de rescindir uns contrac-

tes de rabassa morta. A la Sala Tadeo «van acudir-hi la major part dels pagesos de Sant Cugat». Layret va causar una gran impressió. Ramon Mas, qui seria líder rabassaire, el recordava: «A la tribuna, dret sobre les seves crosses, era com un Jesús damunt la seva creu de tolit dirigint-se als desvalguts». Els conferencians, a més de demanar el vot, van insistir en la necessitat d'associar-se per fer front als abusos dels rendistes de la terra. Les darreres paraules de Layret van ser: «Aixequen els vostres caps, dignes treballadors de la terra catalana! No us deixeu befar ni atropellar! Ajudeu-vos tots contra l'opressió i la injustícia!».¹²⁸

Francesc Layret guanya l'escó de diputat per Sabadell, davant la divisió de la dreta amb un candidat monàrquic i un altre de la Lliga.

32. APUNTANT ALS CACICS

Layret torna el 8 de setembre de 1919, en mig de la celebració de la Fira de Sant Cugat. S'ha organitzat una conferència i un àpat d'homenatge, «l'arribada

fou una cosa tan grossa i tan nova per la població fins ara supeditada al caprici bestial dels enemics de tota llibertat, que la nostra ploma no atina a donar-ne una impressió lleu [...] una orquestra acompanya la manifestació i es feu derrotxe de Marsellesa al carrer i durant l'esplèndit *lunch*» a cal Tadeo.

La premsa republicana es felicitava perquè, segons deia, l'acte «ha tret de pollaguera al trust del blat de moro, al trisagi de cunyats agavelladors. L'esperit de la democràcia, endormiscat des de temps immemorial ha devingut viu i lluitador» i finalitzava animant: «Amunt i crits, i que els que trampejaven el negoci del blat de moro, prenguin tres taces de tila».¹²⁹

Naturalment, feia referència a Pere Estapé i Martí Rodó. Pere Estapé és des del 1916 propietari de l'únic molí fariner del poble, el Molí Estevet.¹³⁰ El moliner, sobretot quan tenia el monopoli com Estapé, era una figura especialment odiada per molts agricultors que es veien obligats a vendre'ls els cereals a preus poc competitius.

Casament dels germans Baldiri Rodó Enrich, amb Carme Piñol Estapé, i Gumsinda Rodó Enrich, amb Miquel Rodó Matalonga. El primer per la dreta a la segona filera és Martí Rodó Rabella i el setè el seu cunyat Pere Estapé Franquesa. Restaurant de Montserrat. 18 de maig de 1927. Fons Família Rodó. AMSCV.

Per la seva banda, un dels múltiples negocis de Martí Rodó era la cria d'aus i l'engreix de porcs per a la venda, una activitat que ha crescut molt arran de l'augment del preu de la carn, també a Sant Cugat, «hasta el punto de constituir para la población uno de los más importantes elementos de riqueza». Ha esdevingut una font d'ingressos complementària de la vinya i els cereals per a molts pagesos. El preu de la carn ha augmentat com a conseqüència de la guerra mundial, però el conflicte està dificultant l'arribada de cereals per alimentar els animals i la venda de farratge i menjar per al bestiar, com el blat de moro, és una altra de les empreses on està ficat Martí Rodó des de fa temps. Rodó no ha tingut empatx a defensar el seu negoci des del seu càrrec. El 1917 havia escrit com a alcalde a la Junta Central de Subsistències demanant «la reducción de fletes del maíz y cereales o aquellas otras medidas que aseguren el abastecimiento del mercado nacional, a fin de que no se ciegue una fuente de riqueza que es especialmente en esta localidad medio de vida para numerosas familias»¹³¹. Entre elles la seva.

A més, els dos cunyats, sense deixar els seus propis negocis, han fundat l'empresa Rodó i Estapé, Societat en Comandita, dedicada a la «compra venta de toda clase de mercancías». El principal negoci és la compra i venda de productes agrícoles. De fet, controlen en bona part el mercat local de cereals, segon producte en importància a la vila després del vi. D'aquí venien les crítiques de la premsa titllant-los d'«agavelladors» i les referències al blat de moro.¹³²

La campanya electoral de Francesc Layret i l'èxit de les seves conferències a Sant Cugat entre els rabassaires animen els republicans locals a organitzar-se més enllà del Grup Republicà que havia aparegut per a la campanya. El republicanisme federal santcugatenc es posa de nou al front de les demandes camperoles i de la lluita contra el caciquisme. El desembre del 1919 naixia el Centre Federal Autonomista de Sant Cugat, segurament lligat al Partit Republicà Català. A més, aquests actes de Layret van ser la primera pedra en l'organització d'un combatent moviment rabassaire.¹³³

Com havia passat abans, de nou són els rabassaires la base social d'un renascut republicanisme federal al poble. La poca presència obrera, base social del republicanisme federal a ciutats veïnes com Sabadell o Rubí, fa que tot el protagonisme a Sant Cugat sigui dels rabassaires, amb el suport d'alguns corredors de vins i comerciants enfrontats als cacics.

El 14 de novembre de 1920 se celebra un nou «mitin de rabassaires viticultores» a la Sala Tadeo.

Estan convocades eleccions el desembre. Presideix l'acte el republicà Jaume Lluell Piqué, viticultor i negociant de vins. Francesc Layret es posiciona de nou a favor dels drets dels rabassaires a la propietat i finalitza «animando y ofreciéndose desinteresadamente a los trabajadores para alcanzar cuanto antes los más justos rendimientos que pretenden».¹³⁴

Setze dies més tard Layret era assassinat, queia tirotejat per pistolers del Sindicat Lliure davant de casa seva. El lloc de Francesc Layret serà ocupat per Lluís Companys, que també farà dels rabassaires vallesans part de la seva base social al districte i, com Layret, farà d'advocat d'alguns d'ells. A les eleccions generals del 19 de desembre de 1920 Lluís Companys, empresonat llavors a Maó, s'imposa al monàrquic Enric Turull i al catalanista Manuel Folguera Duran.

33. COOPTANT REPUBLICANS FEDERALS I ASSOCIACIONS

El grup caciquil reacciona a la força que demostra el republicanisme federal a Sant Cugat. Si en el moment de Solidaritat Catalana va cooptar regionalistes, ara toca cooptar republicans. Sembla que s'arriba a un pacte perquè afins als federals tinguin representació al Consistori. S'opta per la via fàcil, els cinc regidors que toca escollir el febrer del 1920 ho seran de nou per l'article 29.

Entre els nous regidors trobem dos republicans federals: els rabassaires Martí Vilaró Canudas i Llogari Sitjes Cañameras, president de la Unió Santcugatena, que havia participat a la Sociedad Cooperativa El Espejo. Tant Llogari Sitjes com Martí Vilaró eren socis del Sindicat Agrícola i Llogari Sitjes havia estat soci de Foment de Sant Cugat; havien compartit, doncs, espais de sociabilitat amb el sector afí al caciquisme.

Malgrat el seu creixement i força, el republicanisme local ha preferit transaccionar a competir en unes eleccions amb el caciquisme. Prefereixen assegurar la presència al Ple, encara que sigui fent servir l'odiós article 29. Els cacics també han de cedir davant la nova situació i de nou saben adaptar-se, assegurant-se que seran ells qui continuen manant.

Els altres regidors «escollits» són un altre opositor, Francesc Castañé Casals, important productor de vi i cereals, potser enfrontat per qüestions comercials als cunyats. Com hem vist, havia quedat fora a les eleccions del 1917. Era soci de la Unió i també havia estat membre de Foment de Sant Cugat, on havia coincidit amb el regidor Jaume Vilaró, que renova

càrrec. També torna al Ple, després de deu anys d'absència, l'excalde Pere Estapé. Aquest ha progressat econòmicament des que va deixar l'alcaldia el 1910. Ara té una farinera i amb el seu cunyat controla el mercat de cereals locals. Torna al Consistori per reforçar la direcció política del seu cunyat i soci comercial.

L'abril, quan és constituït el Consistori, Martí Rodó és de nou votat alcalde, aquest cop amb set vots a favor i tres en blanc. *El Diluvio* remarca el continuisme de la majoria al Consistori:

*Rodó desempeña ya la alcaldía actualmente desde hace doce años y cuatro más consecutivamente de concejal cuando su cuñado Sr. Estapé era alcalde. El Sr. Vilaró cesó en el cargo de edil en el bienio anterior y los Sres. Cahís, Pahisa y Canudas por dos legislaturas u ocho años seguidos, i afegeix: No faltan sospechas en contra de la afición al mangoneo de bienes comunales.*¹³⁵

Els republicans eren conscients del que es jugaven i aquest cop no van deixar d'exercir oposició, aquest cop no hi ha transfuguisme. Com es recordava, anys més tard, en el seu obituari, amb Martí Vilaró Canudas:

*El caciquisme local provà algunes voltes d'atrau-res aquest home. Més enllac de fer-lo servir de joguet igual com havien fet amb altres, ell havia jogat, fentlos ballar a tots els cacics i caciquets [al Ple], amb la seva veu rústega, però clara, havia dit lladre a els que robaven al poble; delatà fets inconfessables [...] fent-lo amb una decisió i valentia, que'ls enemics quedaben aspaordits.*¹³⁶

Els dos cooptats no són només republicans federals, són també persones amb ascendent entre els rabassaires organitzats. Llogari Sitjes és, a més, president de la Unió Santcugatena. En àmbits rurals «l'adscripció d'un individu a una determinada associació venia molt condicionada per la confiança i el reconeixement que els promotors o els dirigents de l'entitat li mereixien». Aquests dirigents «exercien una funció representativa en l'àmbit de la sociabilitat local». Ara, una «competitivitat electoral pròpia de les societats de masses va fer evolucionar, però no va aniquilar, el caciquisme: el control del vot va deixar-se de realitzar a nivell individual, per passar-se a fer a través de la societat civil organitzada». Ja no es tractava d'«atreure no només als notables del torn, sinó a les mateixes masses, organitzades en associacions que defensaven els seus propis interessos».¹³⁷ I aviat neix una altra important entitat, que estarà en disputa.

34. EL CELLER COOPERATIU

El Sindicat Agrícola havia anat perdent força, abandonat per alguns propietaris com Joaquim Prou i per rabassaires que el consideraven proper als rendistes, i més després d'afiliar-se a l'IACSI. Malgrat aquestes baixes, encara eren més de dos centenars d'associats. El 1912 alguns socis proposaren impulsar la creació d'un celler cooperatiu però la majoria ho va rebutjar. L'activitat del Sindicat va anar decaient, dedicant-se bàsicament a la compra consorciada de llavors, sofres, sulfats i patates, a més de la prestació de serveis mutuels i l'organització de la festa patronal del poble per sant Pere.¹³⁸ Serà una nova entitat la que posi en peu un celler cooperatiu.

El 7 de novembre de 1920 la Unió de Vinyaters de Catalunya convoca «un acte de propaganda per a la constitució a la dita localitat d'un Celler Cooperatiu». La iniciativa ha partit d'una comissió on figuren Pere Sanjuan, delegat local de la Unió de Vinyaters, fundador de la Unió i ben relacionat amb els rabassaires i federals; comerciants i propietaris com Pere Sallés o Jaume Galobardes; l'exregidor Miquel Auladell i afins al republicanisme federal com Josep Feliu o Pere Bigas.

A l'acte participen dirigents de la Unió de Vinyaters, representants de la Mancomunitat, sindicats agraris de Sabadell i Terrassa i membres de la comissió local. S'explica que el projecte «està deslligat de tot color polític», ressaltant els oradors els avantatges de l'elaboració comuna del vi en cellers cooperatius, com eren «disminuir el cost d'elaboració, evitar les mermes, procurar l'aprofitament dels baixos, augment de qualitat i, per consegüent, de preu». A més, la venda conjunta millorava la posició negociadora i permetia fer front a la usura d'intermediaris, aconseguint millors preus. Era una resposta a les exigències del desenvolupament del capitalisme al camp i la internacionalització del mercat del vi.

A la conferència només assisteixen «una tercera parte de los viticultores» del poble. S'esperava més concurrència, «l'eufòria amb què es començava quedà una mica frenada per l'arrelat sentit individualista de la majoria dels pagesos, que es mantenien amb l'elaboració del vi a casa, veient en el cooperativisme més inconvenients que avantatges, davant de la inversió que suposava». També es confiava que «los más pudientes no se muestren, como es de esperar, reacios y mezquinos en tan importante y beneficosa obra». Aviat alguns grans propietaris s'hi sumen, com el sempre inquiet Joaquim Prou Marnat o l'advocat Josep Llobet Sanjuan, propietari de Can Delaire, que ja era soci del celler de Sabadell, ciutat on residia.¹³⁹

Finalment, el 24 de maig de 1921 es funda el Sindicat Vitivinícola i Caixa Rural de Sant Medir, que es convertirà en l'entitat econòmica més important del poble, propietària del Celler Cooperatiu. Al projecte s'han sumat, de moment, només 51 socis que escullen un Consell Administratiu presidit per Joaquim Prou i on també figuren els regidors republicans Llogari Sitjes i Martí Vilaró.

El Celler, dissenyat per l'arquitecte Cèsar Martinell, serà construït amb el suport tècnic i financer de la Mancomunitat de Catalunya. La seva construcció exigia una forta inversió. S'emeten obligacions com a capital fix i un capital mòbil proporcional a la quantitat de vi subscripta per cada soci. Entre els associats hi ha rabassaires, petits i mitjans propietaris. No arriben a la desena els grans propietaris. Els socis amb menys diners aporten la seva mà d'obra per «fer els fonaments, o fer de manobre», els petits propietaris amb vinyes pròpies i a parts de fruits «a més de jornades de braços i de carro havien aportat obligacions» i els propietaris rendistes «solament "obligacions" de 500 pessetes, de 1.000 pessetes i de 1.500 pessetes, cobrant interessos».

Aquests grans propietaris tenien la majoria de les obligacions. Els primers estatuts recollien que els vots a l'assemblea fossin segons obligacions i quantitat aportada de vi. El Sindicat començava el seu camí «controlat per propietaris ja que establia el vot proporcional d'acord amb la quantitat de raïm aportat».

Aviat comencen els problemes. Joaquim Prou dimiteix el juny per problemes amb els seus parcers. És substituït per Ricard Ragull Alabau, propietari de Can Magí. Discrepàncies sobre el solar a comprar porten a la dimissió de la nova junta. L'agost del 1921 s'escull com a nou president Josep Feliu Aymerich, proper als republicans, cosa que porta a l'abandó de la cooperativa per part dels grans propietaris com Ragull i Josep Llobet, que eren els principals subscriptors de vi. Els segueixen Joaquim Prou i Tomàs Musella.

En realitat, darrere s'amagava un conflicte pel control de l'entitat, ja que rabassaires i petits propietaris reclamaven que a l'assemblea cada soci tingués un vot, amb independència de la seva aportació de vi. Amb la marxa dels rendistes, el celler queda a les seves mans. A la direcció se succeïren petits propietaris i rabassaires, alguns lligats al republicanisme federal i, més tard, a la Unió de Rabassaires, com el regidor Martí Vilaró Canudas, president del 1921 al 1923, o el seu substituït Tomàs Grau Marcé. Aviat el sindicat passa del centenar d'associats.

Propietaris i rabassaires entenen de forma diferent el cooperativisme. Per als propietaris havien de

ser «institucions de caràcter transversal, interclassista i fins i tot amb un elevat component corporatiu. Havien d'actuar com a mecanisme de control social dels petits pagesos amb l'objectiu de reduir les tensions socials». En canvi, per a petits propietaris i rabassaires «tenia un component important de solidaritat de classe» davant l'oligarquia, es tractava de «fer front a les dificultats derivades tant de la conjuntura de preus adversa, com de les desigualtats socials» originades en el diferent accés a la propietat de la terra. A Sant Cugat s'imposa la visió democratitzadora i de classe i, a diferència d'altres pobles, els propietaris no aconsegueixen bastir una alternativa.¹⁴⁰

35. VICTÒRIA PARCIAL REPUBLICANA I RELLEU ENTRE CUNYATS

El febrer del 1922 tornen a celebrar-se eleccions locals. Aquest cop sí que es vota. Per primera vegada els republicans guanyen unes eleccions locals, encara que fos només a un dels districtes, i a més queden a prop de fer-lo al «copo». Al districte primer s'imposa, amb el 40% dels vots, el corredor de vins Pere Bigas Lluell. Té 61 anys i és un històric del republicanisme local, havia estat dirigent de la Societat d'Agricultura i de Fraternalitat Republicana, amb la qual s'havia presentat sense èxit a les eleccions del 1905, membre de Foment de Sant Cugat i soci fundador del Celler. Darrere seu, Francisco Pila Codoñés, productor de cereals, propietari urbà i consogre de l'alcalde Pere Estapé, que el 1920 havia passat breument per la presidència de la Unió, deixant fora el republicà federal Francesc Pahisa Grau, un rabassaire que presidia llavors la Unió Santcugatena i que es queda a només vuit vots de Pila.

El districte primer històricament havia tingut més participació i vots opositors, ja que part dels veïns i comerciants consideraven que la seva zona, al voltant de la plaça Barcelona, era discriminada en serveis i atencions respecte al centre on, a més, s'havien instal·lat els principals equipaments, com el mercat o la Casa de la Vila.

Al districte segon, en canvi, clara victòria caciquil que quasi dobla en vots als republicans. Guanya el jove Josep Alegret Estapé, de 29 anys, membre d'una nissaga de comerciants; regenta la botiga familiar, fundada el 1892, on es venia confiteria, pa, embotits i altres queviures, a més de licors, és un dels grans contribuents. El segueixen en vots el pagès Anton Castellví Serra, soci del Sindicat Agrícola, i el fuster Bartomeu Tortosa Farreras, de 52 anys i que havia estat dirigent de la Germandat de Sant Isidre i des del 1920 adjunt al jutge municipal, quedant fora els republicans federals Magí Bartralot Auladell i Jaume Lluell Piqué.

Excursió familiar a Sant Llorenç del Munt. 1923. Al mig, amb gorra i medalló, Pere Estapé Franquesa. Darrere seu, en mànigues de camisa i armilla, Josep Alegret Estapé. Fons Família Rodó. AMSCV.

Si el 1909 havia estat Martí Rodó qui havia rebut l'alcaldia de mans de Pere Estapé, ara, l'abril del 1922, és Martí Rodó qui entrega la vara d'alcalde al seu cunyat i soci comercial. Els dos cunyats havien dissolt el 1921 la societat Rodó i Estapé, Societat en Comandita, encara que mantenien oberta la Casa Rodó, Estapé y Cía. Establecimiento de vinos y cereales, que també ven altres productes agrícoles, com sulfats –un dels seus clients és el Sindicat Agrícola– o insecticides.

Pere Estapé, batlle entre 1906 i 1909, és escollit de nou alcalde. Rep sis vots a favor, tres regidors voten en blanc. El seu consogre, Francisco Pila, és escollit primer tinent d'alcalde i com a segon tinent es vota a Josep Alegret, que també estava emparentat amb Estapé. Tot queda, de nou, en família.

36. COMPANYS, NOU REFERENT DELS RABASSAIRES

Després de l'assassinat de Francesc Layret, va ser Lluís Companys qui continuà la seva tasca com a diputat de la circumscripció i com a organitzador dels rabassaires. El 2 de juliol de 1922 acudeix a Sant Cugat. De l'estació, la comitiva que l'ha rebut es desplaça en manifestació fins a cal Tadeo, on està previst un banquet popular. Fan els brindis de rigor republicans locals com el regidor Martí Vilaró, ara també president del Cellar Cooperatiu.

A les 16.30 h comença el míting «atestado el local, obstruida la puerta de entrada por el gentío, que pugnaba por entrar en el mismo». L'acte està presidit pel jove Magí Bartralot, en representació dels rabassaires sancugatencs. A l'estrada se succeïxen els oradors, entre ells Pere Sallés i Josep Feliu Aymerich, antic president del Cellar. El sabadellenc Jaume Ninet destaca que «el esfuerzo de los republicanos de San Cugat es extraordinario. ¿Quién no recuerda, hasta el día de ayer casi, a San Cugat estúpida y someti-do al capricho de los caciques y de las derechas? Hoy el pueblo de San Cugat está en las lindes de su completa emancipación y realiza obras como la del Sellar Cooperatiu».

Finalment, pren la paraula Companys, afirma que cal aprofitar el moment, ja que els liberals han d'arribar al govern aviat i han promès reformes que limitin l'abusiu dret dels propietaris. Insisteix en la mobilització, perquè:

*Si cuando llegue ese momento no estamos organizados y no nos agitamos, los políticos y diputados que representan los intereses de los propietarios dirán que no es necesario legislar para Cataluña; dirán que en Cataluña no existe problema agrario, que nadie protesta, que nadie se queja [...]. Por eso es necesario que nos organicemos y que luchemos.*¹⁴¹

Els rabassaires faran cas d'aquestes consignes. L'agost del 1922 neix la Unió de Rabassaires. L'agrupació de Sant Cugat, creada sobre la base d'una unió pagesa local, nascuda a l'escalf de les campanyes de Layret i Companys, es troba ja adherida a l'organització sindical pagesa l'octubre del mateix any. I la campanya d'agitació continua, ara barrejada amb la campanya electoral. El 9 de desembre de 1922 se celebra un nou acte amb la presència del dirigent de la Unió de Rabassaires Amadeu Aragay i, de nou, Companys. El 4 de gener de 1923, nou acte amb propagandistes de la causa rabassaire. El 29 d'abril Lluís Companys renova el seu escó per la circumscripció de Sabadell davant el nacionalista Pere Pascual Salichs, exalcalde de Sabadell.¹⁴²

37. ELS OBRERS TAMBÉ S'ORGANITZEN

No són només els rabassaires els que s'estan organitzant sindicalment. El gener del 1923 neix el Sindicat Únic de Treballadors de Sant Cugat, adherit a la CNT. La presència obrera, que, com hem vist, era pràcticament inexistent a la vila a principi de segle, ha anat en augment.

La construcció, en un poble en creixement, és un sector que ha augmentat molt per la necessitat de més habitatges. La majoria de la dotzena de paletes que figuraven al cens electoral del 1905 ara són mestres d'obres i el sector ocupa un centenar de treballadors. Un altre sector que ha crescut, a rebuf de la construcció, ha estat el de les bòbiles, que sumen una dotzena i que deuriem ocupar una cinquantena de rajolers. Amb l'arribada del tren també s'han instal·lat algunes fàbriques. El 1920 havia obert la tintoreria Frans de Swert, coneguda com La Pelleria, aprofitat una antiga factoria industrial. L'empresa ocupa una setantena d'obers. A més, existien dues petites fàbriques de llana i cotó i una de tapissos que donaven feina a prop d'un altre centenar d'obers, sobretot dones.

En tots tres sectors els seus treballadors s'han anat organitzant. Els paletes i manobres, després de la vaga del 1919, es van agrupar dins del Sindicat de la Construcció de la CNT. Els tintorers de la Pelleria es van apropar a la Unió Popular, el sindicat d'adobers de la CNT, i els rajolers van crear el 1916 una Sociedad de Oficiales Ladrilleros. El 1923 convergixen en el Sindicat Únic de Treballadors.¹⁴³

A més, tenen bones relacions amb els rabassaires republicans, amb qui alguns d'aquests obrers i sindicalistes havien compartit espais de sociabilitat en entitats com les cooperatives de consum o l'Agrupació de Cultura Racional, creada el 1918 i presidida per Magí Bartralot, que reunia lliurepensadors del poble.¹⁴⁴

38. UNS PLENS MOGUTS

L'entrada de republicans al Consistori s'havia notat des del 1920. Per primera vegada el caciquisme trobava una oposició ferma. A partir del 1922 es va reforçar amb la presència de l'històric Pere Bigas, guanyador de les eleccions al districte primer. Ara són una minoria unida de quatre regidors formada pels republicans Pere Bigas, Martí Vilaró i Llogari Sitjes, alguns d'ells membres també de la Unió de Rabassaires, a la qual se suma Francesc Castañé. Enfront hi ha una majoria de només cinc regidors, ja que l'abril havia renunciat al càrrec Jaume Vilaró, que sembla que no volia manifestar-se ni amb els uns ni amb els altres.

La minoria fiscalitza amb detall la gestió administrativa de l'equip d'Estapé i els seus familiars. No hi estan acostumats. Els plens són tensos, l'oposició es nega a signar actes que, diuen, no recullen allò discutit, fins i tot marxen d'alguna sessió, es posen en qüestió determinats pagaments, es demana revertir l'arrendament del Parc. L'alcalde afirma al Ple que els regidors de la minoria «solo sirven para estorbar y dificultar la marcha administrativa de la Corporación».

A més, per primer cop sorgeix la qüestió religiosa, quan alguns regidors, com Vilaró i Sitjes, deixen de participar en actes religiosos. Fins llavors cap regidor, o almenys no consta a les actes, s'havia oposat a la participació del Consistori com a corporació en festes religioses com el Corpus, sant Pere, Nadal, etc. Ara els republicans afirmen que aquesta assistència ha de ser a títol individual, no com a Ajuntament. La qüestió religiosa, a diferència del que passava a altres pobles, no havia estat al centre del debat a Sant Cugat, malgrat el component anticlerical del republicanisme federal. Excepte algun article a la premsa, el tema no havia aixecat les passions que aixecarà durant la Segona República.

Però l'oposició poca cosa pot fer més que protestar. Els acompanya *El Diluvio*, que publica una sèrie d'articles sota el títol «El caciquismo en San Cugat». El diari apunta de nou al secretari Joan San quan afirma que l'alcalde de Sant Cugat està:

Sometido a las arbitrariedades caciquiles de un secretario municipal, cuya gestión ha corroído como un cáncer la vida de aquel atrayente pueblo de nuestra comarca. No le ha bastado a ese hombre el perturbar, detener y enmarañar aquella población, situándose él, desde empleado en dueño y amo de todo y de todos, sino que aumentada la soberbia al compás de su fortuna, pretende que nadie hable ni tosa sin permiso. Y en las sesiones municipales, el secretario de marras se permite discutir con los regidores, chillarles, mandarles y ordenarles, con el amparo y beneplácito del alcalde hecho por él.

El mateix diari insistia en el tema dies després:

San Cugat, por su especialísima y ventajísima situación, podría ser lugar atrayente y bello si su administración no hubiera estado dirigida por un secretario funesto y una familia de caciques. San Cugat va pasando, como herencia, a los miembros de dicha familia, y así tuvimos un alcalde que duró 14 años, haciendo barbaridades y caciquerías a granel, y ahora tenemos otro alcalde, cuñado del anterior.

A l'article se'ls acusa de «sacar ventajas políticas y personales», de «despilfarro» i es recorda «la escandalosa concesión del Parque [...]; las concomitancias con la Compañía del ferrocarril y otras cosas y cosazas que [...] llevarán tras la reja a alguien o algunos».¹⁴⁵

El febrer del 1923 el propi Lluís Companys, diputat del districte, acompanya els regidors republicans sancugatencs a una entrevista amb el governador civil. Els opositors «es queixen que l'alcalde cohibeix la discussió lliure en les sessions que celebra aquell Ajuntament», que les sessions es convoquen a hores en què no poden assistir per feina, que s'escamotegen de l'acta les seves propostes i que el secretari «se permite entablar discusiones en las sesiones, en forma destemplada, usando un léxico autoritario y desdeñoso». L'Ajuntament rebutja les acusacions i defensa el secretari que «por su cultura y educación no está acostumbrado a usar el lenguaje que le atribuyen los denunciantes».¹⁴⁶

Segons *El Diluvio*, l'alcalde, «que es un monigote del secretario», i el propi secretari van ser cridats a capítol al Govern Civil «donde fueron objeto de una severa repulsa» després d'un altre enfrontament a crits amb l'oposició arran de la discussió del pressu-

post. Deia el corresponsal que «esos señores caciquetes de opereta que habían creído mandar y disponer a su antojo ya se irán convenciendo de que ello no es posible, que todo acaba y que les está reservado el vivir con el desprecio público y quizás purgando detrás de las rejas los desafueros que cometieron».¹⁴⁷ S'equivocava, quan més forta era la campanya anticaciquil, arribà el cop d'Estat.

39. LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

A la historiografia encara cueja un antic debat sobre si la Dictadura va impedir el naixement d'una democràcia que ja s'albirava o va rematar un règim oligàrquic en decadència. A Sant Cugat la dictadura va venir a reforçar i, potser, salvar el caciquisme en el moment en què es trobava més qüestionat políticament i socialment.

Els republicans federals van veure frenat el seu creixement per la repressió política. El delegat governatiu de Terrassa, del qual ara depenia políticament Sant Cugat, va enviar un ofici a l'alcalde el juny del 1924 en què deia que «se me ha dicho que don Luis Companys, exdiputado, va por los pueblos del partido haciendo propagandas comunistas» i afirmava que «no puedo esperar que se consientan tales propagandas que habrá de evitar V. por todos los medios, deteniendo al interesado o interesados, imponiéndoles sanciones».¹⁴⁸ El Centre Federal Autonomista acabaria desapareixent cap al 1925 i als federals sancugatencs no els tornarem a trobar organitzats fins al 1930 quan creïn el Centre Republicà Federal.

També els rabassaires han d'abandonar l'agitació i els actes de masses i concentrar-se en la via legalista. Encara el 13 de setembre, el mateix dia del cop d'Estat, s'havia realitzat un nou acte amb Lluís Companys, Amadeu Aragay i altres propagandistes de la causa a Sant Cugat. Serà el darrer. La Unió de Rabassaires no desapareix però veu molt limitats els seus moviments. Durant els primers anys de dictadura només trobem la presència sancugatencs l'agost del 1925, quan entre els signants del manifest que s'adreça al govern demanant una legislació més justa apareix l'històric Miquel Vilarrubí, delegat a Sant Cugat de la Unió de Rabassaires que ja havia estat president de la Societat d'Agricultura el 1897. No serà fins al 1927, i per iniciativa del propi Vilarrubí i un altre històric, Miquel Grau Ricart, que es va tornar a «començar la tasca d'unir als explotats agricultors», arribant aviat als seixanta associats.¹⁴⁹

La CNT va haver de passar a la clandestinitat i perdé la seva força. L'intent de Sindicat Únic a Sant Cugat va quedar avortat i el moviment obrer no tor-

narà a donar senyals de vida fins al 1929, quan s'organitzin a Sant Cugat sindicats del tèxtil, la construcció i oficis varis, adherits als Sindicats Lliures, que agrupen més de dos-cents treballadors. Aquesta era l'única opció legal i, malgrat aquesta adscripció sindical, els santcugatencs no practicaran un sindicalisme groc i estaran dirigits per sindicalistes i republicans. La prova és que l'abril del 1931 aquests sindicats desapareixeran per donar lloc al Sindicat Únic d'Arts i Oficis de Sant Cugat, adherit a la CNT.

Per la seva banda, el catalanisme va veure suspeses les seves entitats. No serà, com en el cas dels federals, fins a la «dictablanda» que en reapareguin algunes, com la delegació local de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Entre els seus socis més polititzats sorgirà l'Agrupació d'Acció Catalana local.

40. NOU CONSISTORI, VELL CACIQUISME

L'omnipresència de la corrupció política i econòmica i el progrés social van acabar xocant, sent una de les causes per les quals el sistema de la Restauració col·lapsaria. La Dictadura va provar de basar la seva legitimitat en la necessària regeneració política, que al final va resultar només estètica.

El 30 de setembre de 1923 es dissolen els consistoris i són substituïts per les Juntes de Vocals Associats, que s'escollien per sorteig entre els màxims contribuents municipals i que, fins llavors, pràcticament només tenien com a funció aprovar els pressupostos municipals. La Dictadura pretenia amb aquests canvis erradicar el caciquisme, un dels objectius que pregonava en el seu programa de regeneració política, però els vocals associats, per les seves característiques, estaven molt lligats a la situació anterior.

El 4 d'octubre, sota la presidència del comandant militar de la plaça, es constitueix el nou Consistori de Sant Cugat. El ple es divideix en dos bàndols. Una majoria amb tots els vocals que havien estat regidors, tots afins al caciquisme, nomena alcalde a Francisco Cahís Juliana, que ja havia estat tinent d'alcalde entre 1914 i 1920. Rep sis vots, els mateixos que el primer tinent d'alcalde, Francesc Mas, que era al Consistori des del 1918, i el segon, l'exrepublicà Joan Canudas, que era al Consistori des del 1914. La resta d'afectes a la majoria també han estat regidors anteriorment, propietaris agrícoles com Miquel Pahisa i Manuel Rabella i el fuster Joan Soler. Naturalment, tenen el suport de Joan San com a secretari municipal. Amb aquest personal polític poca regeneració podia haver-hi.

Enfront es dibuixa una oposició formada pels comerciants i pagesos Jaume Galobardes Gusi i Tomàs

Sallés Codoñés i pels corredors de vins Jaume Lluell Piqué i Ramon Sagalés Bartralot, tots dos militants del republicanisme federal. Aquests vocals realitzen una dura fiscalització. Denuncien extralimitacions i amiguisme, demanen tornar la Casa de la Vila als claudres per estalviar-se les 2.000 pessetes que es paguen a Joan San de lloguer i es neguen a signar algunes actes. També denuncien la incompatibilitat amb el càrrec de regidor de Joan Soler, arrendatari del Parc Municipal. El Ple, amb els vots de la majoria, acorda que no hi ha tal incompatibilitat. La majoria acusa els opositors d'obstruccionisme. L'ambient als plens és tens.

Davant la crispació, Jaume Lluell renuncia al càrrec el 29 d'octubre. La seva renúncia no és acceptada pel Ple. Davant dels abusos de la majoria, Tomàs Sallés, Jaume Galobardes i Ramon Sagalés presenten la seva dimissió el desembre, que no és acceptada pel governador civil «por tratarse de cargos obligatorios», i els adverteix que «no cumplir con las obligaciones que les están encomendadas constituiría el delito de abandono de funciones públicas». Tomàs Sallés demana llavors dispensa per malaltia, que se li concedeix el febrer.¹⁵⁰

De nou és el republicà *El Diluvio* qui denuncia la persistència del caciquisme, el tracte a l'oposició, a la qual «se les contesta con evasivas, cuando no con frases burlonas», i el que mostra la seva indignació per la proposta de fer un homenatge a l'antic alcalde Martí Rodó, nomenat jutge municipal el desembre del 1923, alegrant-se del fet que «la idea fracasó porque de la gestión municipal de dicho señor conserva el pueblo de San Cugat recuerdos no muy gratos». I conclou: «El caciquismo continúa imperando en San Cugat con el mayor descaro. ¿Qué se espera para ordenar una inspección al desbarajustado Ayuntamiento de ese pueblo?».¹⁵¹

Però en lloc d'inspeccions el març del 1924 el governador civil ordena una renovació de vocals. Són substituïts cinc regidors –els quatre crítics i Miquel Pahisa– i entren nous membres, tots ells exregidors del Consistori anterior al cop d'Estat. Són Bartomeu Tortosa, Anton Castellví, Josep Alegret, Francisco Pila i l'antic alcalde Pere Estapé. Cahís és reelegit alcalde, aquest cop amb tots els vots menys el seu. Serà una alcaldia molt breu.

El 8 d'abril, d'acord amb el nou Estatut Municipal, se pretenia dotar de més autonomia els municipis, s'ordena una nova reorganització de l'Ajuntament. S'augmenta en un el nombre de regidors, càrrec que ocupa de nou Miquel Pahisa, ara com a representant del Sindicat Agrícola, i hi ha canvi a l'alcaldia. Pere Estapé és escollit alcalde amb deu vots a favor i el seu en blanc, passant Francisco Cahís

a la primera tinença d'alcaldia i aviat a la presidència de la Unió Patriòtica.

A partir de llavors només se celebren plens cada mes o dos mesos, normalment per donar compliment a diferents decrets dictats pel governador civil o el govern central. Els ajuntaments no tenen cap capacitat per oposar-se a les ordres rebudes. Tampoc calen més plens, l'oposició ha estat esborrada i el Consistori està format només per addictes al caciquisme.

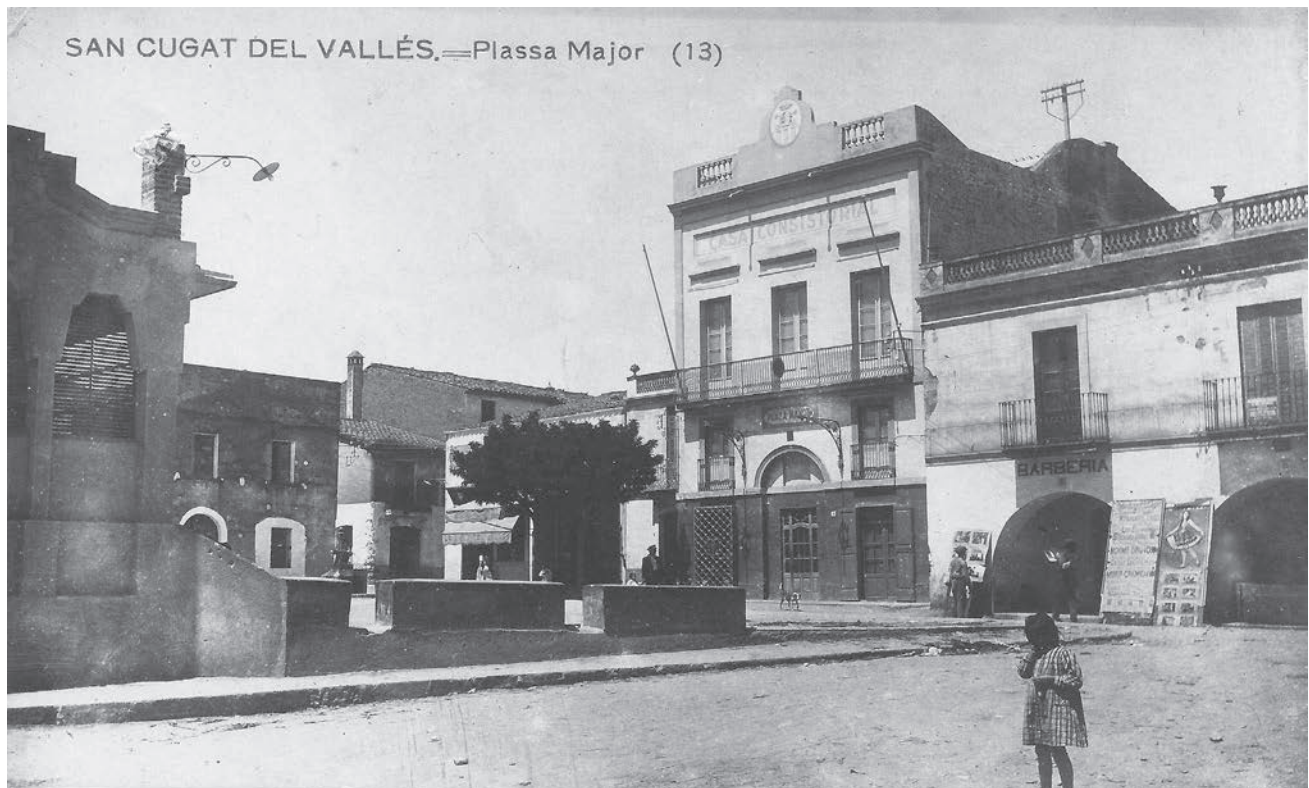
Les noves autoritats no obliden els vells fidels. El govern central concedeix el mes d'octubre del 1924 la Cruz de Caballero de la Real Orden de Isabel la Católica a Joan San Vilaseca «por los relevantes servicios prestados al municipio durante los 28 años de ejercicio en el cargo».¹⁵²

41. UNIÓN PATRIÓTICA

Des de mitjan 1924 s'havia començat a organitzar a tot Espanya la Unió Patriòtica, com a agrupació política de suport al Directorio Militar. La Unió Patriòtica teixirà una nova xarxa clientelar que afectarà els antics partits monàrquics. A Catalunya, un dels primers a impulsar la seva creació és la Unió Monàrquica Nacional, el partit creat per Alfonso Sala el febrer del 1919 i amb al qual, potser, van tenir contacte alguns dels cacics santcugatencs.

El nou règim dona rellevància política als districtes judicials, posant un militar al seu front com a delegat. Sant Cugat, que formava part del partit judicial de Terrassa, queda encabit en aquest districte, dominat políticament per Sala i el seu moviment, el salisme. Com hem vist, els cacics santcugatencs coneixen i admiren Alfonso Sala. Poc abans del cop d'Estat, el febrer del 1923, amb motiu d'haver estat nomenat Alfonso Sala senador vitalici, es van reunir «los principales elementos de la población acordando nombrar una comisión para felicitarle y demostrarle las simpatías que con su recto y honrado proceder ha sabido ganarse».¹⁵³ Ara, per fi, aconseguen passar a dependre del seu districte.

Alfonso Sala, president de la Mancomunitat i dirigent del Sometent de Terrassa, serà qui organitzi Unió Patriòtica al districte sobre la base dels sometentistes. En el passat el Sometent de Sant Cugat havia estat dirigit per Martí Rodó, ara és caporal Francisco Cahís, que tindrà com a subcaporal a partir del 1927 Josep Alegret. Serà Cahís l'encarregat d'organitzar el nou partit a Sant Cugat, esdevenint el seu president. A més, formarà part de la Junta de la Cámara Gremial Patriòtica, que agrupava comerciants afiliats a la Unió Patriòtica. La base social serà el centenar de sometentistes que tenia l'agrupació de Sant Cugat, formada sobretot per propietaris i comerciants, i, com a molts llocs, també un grapat d'oportunistes.

Tarjeta de la plaza Mayor (avui Sant Pere) amb la Casa Consistorial al fons [ca. 1927]. Col·lecció Ricard Mestre.

La Unión Patriótica es convertirà en un altre ressort de poder del caciquisme. A Francisco Cahís l'acompanyen en la direcció local Pere San, fill de Joan San, el mestre Ángel Estrada Turmo i, fins a la seva defunció, el jutge i antic alcalde Martí Rodó.¹⁵⁴ Aquests vincles es demostren també amb el lloc on s'instal·la la seu del partit: el *Parque*.

Com va explicar el mateix Francisco Cahís, en la conferència de què ja hem parlat del 13 de juny de 1926, quan es va conèixer el programa del Directorio Militar van descobrir «que desde hacía 20 años ya era el nuestro, no nos asombró; pero sí nos alegró porque señalaba dicha fecha una era de prosperidad para la inmensa mayoría de los municipios que no habían tenido la dicha como el nuestro de haber unido los esfuerzos de sus hijos para el bien común».¹⁵⁵

El president de la Unión Patriótica santcugatenc entén que la nova política és la de sempre, la que es va acordar a nivell local el 1897 entre San i Borrell, el caciquisme. L'erradicació del caciquisme i el desplaçament dels vells polítics, una de les batalles inicials del Directorio Militar, ja era història. Amb la Unión Patriótica els vells polítics, com Alfonso Sala a Catalunya o Pere Estapé a Sant Cugat, tornen o segueixen a primera fila. L'esperit regeneracionista és arraconat. Amb l'Ajuntament i el partit oficial a les seves mans, la Dictadura a Sant Cugat es convertirà en un temps de refermament del poder caciquil.

42. LA JUBILACIÓ DE JOAN SAN, FILL PREDILECTE DE LA VILA

El 18 d'octubre de 1926, en sessió extraordinària, el Ple de l'Ajuntament:

*Acordó, a instancia del interesado, jubilar al secretario municipal don Juan San y Vilaseca, haciendo constar en acta el sentimiento de la Corporación por verse privada de los servicios de un funcionario que ha ejercido el cargo durante 30 años, a completa satisfacción de los distintos Ayuntamientos que han venido sucediéndose, y como a la vez ha sido el iniciador y propulsor de las obras y mejoras efectuadas en esta población, por unanimidad acordó nombrarle hijo predilecto de esta villa.*¹⁵⁶

Joan San surt de l'Ajuntament per la porta gran, reconegut pels seus, nomenat fill predilecte i amb millor posició econòmica que quan va entrar-hi. Però la seva jubilació no altera res el panorama polític local. Canvia la persona però no el seu paper. El nou secretari, que ja venia exercint d'oficial, és un jove santcugatenc de 26 anys, a qui els rumors asseguren que han lliurat de la mili de forma irregular,

Francesc Torrens Vilarasau. Segurament alligonat pel propi Joan San, es convertirà en un dels principals actors del caciquisme local i aviat és acusat de ser qui mou els fils del poder local i de les mateixes irregularitats que el seu predecessor.

Després de la sortida del poder de Joan San, l'agost del 1928, desapareixerà un altre dels protagonistes del caciquisme santcugatenc: moria l'excalde Martí Rodó Rabella amb només 53 anys. Martí Rodó no s'havia apartat del tot de la política local, era el jutge municipal, però s'havia centrat en els seus negocis. Regentava, ara en solitari, la Casa Rodó, adrogueria i cansaladeria, que també havia convertit en magatzem de venda de material de construcció de tota classe i dipòsit d'Uralita des del 1927. En un moment de creixement urbanístic de Sant Cugat va veure que la venda de material de construcció esdevenia un gran negoci. I així va ser.

43. ASSUMPTES POLÈMICS

El dia de sant Joan del 1928, un incendi arrasa la Sala de Festes del Parc. S'inicia llavors una campanya d'entitats artístiques, de la premsa barcelonina i de veïns santcugatencs contra la reedificació de la Sala. El Cercle Artístic de Sant Lluç i els Amics de l'Art Litúrgic es dirigeixen a l'Ajuntament de Sant Cugat demanant «no permeteu que novament aquells murs sagrats siguin befats per unes parets barroeres destinades a encobrir un insult públic a tot l'esperit i la història d'aquell Monestir». La premsa dedica articles a l'assumpte i fa crides a l'Ajuntament a «evitar el desastrós contrast que representa una sala d'espectacles públics dintre les parets del venerable Monestir de Sant Cugat».¹⁵⁷

De nou, de res van servir les protestes. El 12 d'agost de 1928 el Ple de l'Ajuntament concedia el traspass de la concessió de Joan Soler, present en la sessió ja que era regidor, a Espiridí Serramia Porta, un professional del món de la restauració. S'acceptava la despesa total de 70.250 pessetes per a la construcció d'un nou edifici, es prorrogava el contracte per quinze anys i s'aproven els plànols presentats per a la construcció «del local destinado a cinematógrafo, café y billares».¹⁵⁸

El 17 d'agost de 1928 una comissió de veïns fa un esforç final i s'entrevista amb el governador civil demanant que s'impedeixi reedificar el *Parque*. Però, una vegada més, el govern civil recolza els mandataris santcugatencs; el 15 d'octubre de 1929 aprova la memòria i plànols de la nova Sala de Festes.¹⁵⁹

La gestió d'aquest Consistori estarà marcada per la sol·licitud d'un crèdit de 470.000 pessetes al Banco

de Crèdit Local per a la construcció d'un Grup Escolar i una Casa de la Vila, entre altres obres públiques. El crèdit va ser aprovat el desembre del 1928, amb el suport dels grans contribuents locals, fent ús de les majors facilitats que es donava als ajuntaments per endeutar-se des de la proclamació del nou Estatut Municipal. Però ràpidament va concitar dures crítiques per una part dels veïns, que consideraven que s'hipotecaven les finances de l'Ajuntament per cinquanta anys. També hi ha crítiques dins de la, fins llavors, monolítica Unió Patriòtica local.

Es va iniciar una bel·licosa campanya en contra del crèdit amb cartes a les autoritats provincials i entrega de signatures. El gener del 1929 es presenta «una instancia suscrita por cerca de trescientos electores» en la qual es protesta l'acord de l'Ajuntament i «solicitan sea anulado y pidiendo en caso de no acceder la aplicación del referéndum que ordena el Estatuto Municipal». Però de res va servir, l'empresitit va tirar endavant.¹⁶⁰

Durant aquestes protestes, republicans federals i catalanistes van donar símptomes de reorganització i també els trobarem darrere de les manifestacions organitzades contra una altra decisió polèmica d'aquest Consistori, l'arrendament el 1929, en règim de monopoli, dels serveis funeraris municipals a l'Empresa de Pompas Fúnebres La Victoria, creada aquell mateix any.

El panorama polític general està canviant. El dictador Primo de Rivera havia presentat la seva dimissió. El 28 de gener de 1930 el general Dámaso Berenguer és nomenat president del govern amb l'objectiu de retornar al sistema constitucional anterior al cop d'estat. S'inicia el període conegut com la «Dictablanda».

44. LA «DICTABLANDA», INTENT FRUSTRAT D'ACABAR AMB EL CACIQUISME

Aprofitant els nous aires polítics, l'11 de febrer de 1930 una comissió de veïns visiten el governador per fer-li entrega de les signatures recollides demanant el «cese del Ayuntamiento». També s'envia un telegrama al nou govern «suplicando destitución y redención de cuentas actual Ayuntamiento que, amparado inmunidad dictadura, ha provocado con sus desaciertos popular descontento».¹⁶¹ No calien pressions, els canvis dels consistoris entraven dins dels plans del nou govern. El mateix febrer es reemplacen les corporacions que havien funcionat durant la Dictadura. Els nous consistoris són formats pels regidors més votats a les tres últimes eleccions abans del cop d'estat del 1923 i pels majors contribuents.

Per la quota de grans contribuents entren al Consistori els comerciants Antoni i Pere Sallés Borrell, propietari de la botiga El Siglo del Vallès, així com Joan Alegret Beumala –pare de Josep Alegret, que a més de taules al mercat té també una botiga de queviures–, els exalcaldes Francisco Cahís i Pere Estapé, a més del propietari Francesc Fàbregas Malla, que havia estat als inicis del Cellar, el constructor Tomàs Musella Castañé i Joaquim Prou, propietari de Can Volpelleres, que aviat dimiteix. I pels candidats més votats abans del 1923 accedeixen al ple Jaume Vilaró, Josep Alegret, Francesc Castañé i els republicans Pere Bigas i Martí Vilaró.

El nou Ajuntament escull com a alcalde Antoni Sallés, de cal Ciutadà. Tant Antoni com el seu germà Pere havien format part en el seu dia de Fraternitat Republicana i havien estat entre els impulsors del Cellar. Antoni Sallés havia exercit com a regidor regionalista entre 1909 i 1911 i era el gendre d'un vell enemic del caciquisme, Francesc Sagalés. Com a primer tinent d'alcalde s'escull Tomàs Musella, que malgrat la seva militància carlina és, com havia estat el seu pare Joan Musella, un ferm enemic del caciquisme local. Són «moments d'entusiasme popular», molts veïns són presents en la presa de possessió del nou Consistori, semblava que «s'havien acabat les antigues arbitriarietats i el nou Ajuntament es constituïa en mig d'un ambient de confiança que li era francament favorable».¹⁶²

Al Ple es dibuixa una nova majoria que desplaça els cacics. A finals de febrer una nova comissió de santcugatencs lliura al governador «una instància signada per molts propietaris industrials, agricultors i veïns» i regidors del nou Consistori en què es demana que els antics alcaldes Pere Estapé i Francisco Cahís i l'antic regidor Josep Alegret «no formin part de l'Ajuntament nou perquè llur actuació, mentre han format part de l'Ajuntament imposat per la dictadura, ha estat funesta».¹⁶³ Però res s'aconsegueix.

El nou Consistori arriba amb ganes de revisar el que han fet els ajuntaments de la Dictadura, malgrat que molts dels regidors crítics havien passat per les files de la Unió Patriòtica o el Sometent. Les primeres mesures que pren són de transparència política –obrint els plens municipals al públic, que omple la sala– i de millores als carrers i l'enllumenat de la vila. S'encarrega també un informe per conèixer l'estat de les finances municipals. El perit que el redacta carrega contra el polèmic crèdit demanat al Banco de Crèdit Local, que considera un greu error ja que hipotecava els ingressos municipals.

També s'afrenta el tema de les Pompas Fúnebres La Victoria, que segons la premsa «tan sols en un any d'actuació s'ha fet repudiosa dels veïns de

Sant Cugat puix [...] cobrava el que volia i com que no es podia reclamar els anava com una seda». El març s'havia organitzat una manifestació i un tancament de botigues com a protesta contra aquest monopoli funerari. El Ple decideix revisar el contracte.¹⁶⁴

Des de les files del republicanisme hi ha qui, malgrat aquests gestos, es mostra escèptic. Ramon Bontremp, pseudònim d'un veterà republicà local, afirma que:

*Con el cambio de situación no se ha ganado nada, por cuanto el Municipio actualmente está en manos de elementos que en su mayoría propugnaron contra el anterior Ayuntamiento, no por deseos de llegar a una buena administración, sino por llegar a administrar ellos. Fueron upetistas que intrigaron, que procuraron hacer zancadilla a los que tenían cargos públicos [...]. Hoy, pues, si no es el upetismo auténtico el que administra la villa, es el vergonzante, el de alma, con diferentes etiquetas en lo externo, apelando a las marrullerías de la baja política pueblerina para no ser puestos en evidencia.*¹⁶⁵

No pensaven el mateix els republicans federals, que es mostren disposats a donar una oportunitat al nou Consistori i que, aprofitant el clima de major llibertat, s'han reorganitzat. El 26 d'abril de 1930 feia la seva presentació pública el Centre Republicà Federal de Sant Cugat del Vallès, que venia gestant-se des de setmanes abans i que inicialment està format per una desena de membres. Entre els oradors, Ramon Mas i Magí Bartralot. No són els únics opositors que s'organitzen, el mateix mes d'abril es forma l'Agrupació d'Acció Catalana de Sant Cugat que, per impediments de les autoritats, no poden fer la seva presentació fins al 22 de juny, quan es reuneixen la desena llarga de socis fundadors per triar la seva direcció.¹⁶⁶

Mentrestant el Consistori continua la seva feina de revisió i el setembre es constitueix una comissió per estudiar el contracte d'arrendament del Parc. El mateix mes, per unanimitat dels assistents al Ple, s'aprova un «voto de censura para que no puedan asistir nunca más» Pere Estapé, Francisco Cahís i Josep Alegret, que des de l'agost s'havien constituït en «oposición fiscalizadora de la gestión municipal». Però aviat aquesta actitud anticaciquil de l'alcalde i altres regidors comença a variar. Sembla que des del Govern Civil se'ls ha donat un toc d'atenció.

Els dos bàndols de l'Ajuntament es redibuixen. Per una banda, l'alcalde Anton Sallés i el segon tinent d'alcalde, Jaume Vilaró, convertits ara en els màxims valedors de la llei, que saben que els seus càrrecs depenen directament del governador, i que reben el suport dels antics alcaldes Francisco Cahís

i Pere Estapé i dels Alegret, pare i fill. Amb aquest grup està el secretari municipal Francesc Torrens, acusat pels rivals de moure els fils de tot plegat.

En contra, un grup de regidors que encapçala el primer tinent d'alcalde, el constructor Tomàs Musella, i on hi ha Pere Sallés, germà de l'alcalde, vells republicans i opositors com Pere Bigas, Martí Vilaró o Francesc Castañé, a més dels propietaris Francesc Fàbregas i Pere Jané, propietari de Can Gener, que havia substituït Joaquim Prou. Aquest grup rep el suport des de fora dels republicans federals, de *Sembrador*, revista política local que es publicava des de l'abril del 1930, dirigida per Modest Casadesús, i d'Anton Serra Rubies, corresponsal a Sant Cugat de *La Vanguardia*, *El Diluvio* i *Las Noticias*.

El Consistori queda partit per la meitat. En aquesta divisió es barregen assumptes personals, rivalitats econòmiques, velles disputes entre membres de la Unió Patriòtica i qüestions de política local. Les discussions al Ple puguen de to i, de nou, el secretari municipal està al mig de la controvèrsia. Si el 1896 van ser dos Musella els que més es van oposar al nomenament de Joan San com a secretari, ara serà Tomàs Musella, fill i nebot d'aquells regidors, qui critiqui Torrens pel seu comportament partidista i per l'alt sou que cobra. Torrens diu que tot és una venjança per haver tramitat una denúncia en què s'afirmava que Musella estava utilitzant, en una obra seva, material procedent d'unes cases expropiades per l'Ajuntament.

De cop, el panorama polític canvia de nou. El 6 de març de 1931 el govern de l'almirall Juan Bautista Aznar convoca eleccions municipals per al 12 d'abril. Els exiliats tornen, un d'ells és Francesc Macià. El 28 de març passa per Sant Cugat. Durant els pocs minuts que s'atura el tren és victorejat per «més de 300 persones». Ningú podia imaginar en aquell moment que en pocs dies Espanya seria una República, Francesc Macià president de la Generalitat i alguns dels presents a l'estació, regidors. La fi del caciquisme estava propera, però a Sant Cugat encara demostrarà la seva resistència.

45. RESISTÈNCIA CACIQUIL. LES ELECCIONS DEL 12 D'ABRIL DE 1931

El 29 de març de 1931 veia la llum el primer número d'*Aurora*, una nova publicació política que, amb el seu català prefabrià, es feia ressò del clima polític a la població:

Sant Cugat està vivint aquests dies una vida d'activitat política insospitada. Després de tants anys de no haber-hi eleccions, després de tants anys qu'el poble ha estat callat, suportant-hu tot amb patriarcal resignació, are desperta del somni forçat en que vivia

*y es disposa a fer valdre els seus drets a les urnes a fi de portar a la Casa Gran als seus veraders representants.*¹⁶⁷

Davant la convocatòria d'eleccions municipals, les forces polítiques locals s'han definit. Les coincidències entre federals i el grup de Tomàs Musella i de Pere Sallés a l'Ajuntament han fructificat. El Centre Republicà Federal ha pactat una heterogènia aliança, la Candidatura Administrativa de Coalició, en què figuren candidats federals, la majoria de perfil moderat, com l'espardenyer Roc Codó o el seu amic Ramon Sagalés Bartralot, al qual ja coneixem, i algun component més esquerrà com el mecànic Martí Vilaró Castañé, nebot de l'exregidor republicà Martí Vilaró Canudas, a més del catalanista Modest Casadesús Costa, impulsor del desaparegut *Sembrador*. Republicans barrejats amb exregidors crítics de l'Ajuntament de la «Dictablanda» com Tomàs Musella, cunyat de Sagalés, o Pere Sallés. Es presenten com a administratius, sense remarcar cap ideologia, com un front per tractar d'enderrocar el caciquisme.

Al marge quedaven els catalanistes republicans d'Acció Catalana que rebutgen participar en aquesta candidatura amb antics membres de la Unió Patriòtica «puix el caràcter administratiu que se li vol donar no ofereix cap garantia ni expressa cap contingut polític» i «lamenta el fet que [...] una part del republicanisme federal, obsessionats per la victòria, possible en l'orde electoral, s'ajuntessin amb elements que, si bé foren d'oposició als actuals cacics, gran part d'ells el que volien era obtenir de la Dictadura el passar a ésser els que detentaven la representació popular i depradaven la hisenda comunal».¹⁶⁸

Enfront de la candidatura administrativa i d'Acció Catalana es presenta una candidatura dita «governamental» auspiciada pel caciquisme, a la qual se li dona un aire renovador presentant gent més jove, fills i familiars dels cacics tradicionals. A la llista figuren Eduard Rodó Enrich, fill de l'antic alcalde Martí Rodó; Pere San Mestre, fill de l'exsecretari Joan San; el cansalader Josep Villadelprat Muxinach, gendre de l'exalcalde Francisco Cahís; Joan Soler Julià, fill de Joan Soler Aymerich, exregidor i antic arrendatari del Parc; Eugeni Auladell Tortosa, fill de l'exregidor Miquel Auladell, antic republicà fusionista, a més de l'antic republicà Teodoro Martí Pujol, fiscal municipal durant la Dictadura; Jaume Martí Farrés, jutge municipal durant la Dictablanda, i Francesc Torrens, secretari municipal, que es presentava pels dos districtes a la vegada i que era un dels principals artífexs de la llista.

46. LA CAMPANYA. ADMINISTRATIUS CONTRA GOVERNAMENTALS

Les eleccions, com escrivia *Aurora*, es presentaven «renyides, molt renyides». La publicació va entrevistar alguns dels candidats. Amb Pere San es reuneix a la seva casa del carrer Major, on el periodista queda enlluernat pels diplomes del seu pare. Pere San explica que és a la llista perquè «el secretari actual em digué que era necessari per bé del poble qu'em presentés» i, seguint el pensament paternal, afirma que el «secretari és l'ànima del poble i el més indicat per orientar-nos a tots els concejals».

També entrevisten als «administratius» Tomàs Musella i Pere Sallés, que no obliden criticar el secretari i afirmen que Torrens es dedica a fer política i «cobra un sou fabulós i no s'el veu mai per casa la vila». Resumeixen l'objectiu de la candidatura: «treuer el caciquisme».

Acció Catalana va fer el 4 d'abril el seu primer míting, on afirmen que «són enemics dels dos sectors qu'es presenten a les urnes, sobretot del vell caciquisme». Acció Catalana es presenta per minories com l'única candidatura netament republicana i catalanista.¹⁶⁹

El dia 10 és el torn de la Candidatura Administrativa de Coalició, que realitza l'acte a la Unió Santcugatena. El primer orador és Magí Bartralot, que desgrana la funesta administració municipal i ataca «el secretari actual [que] segueix les petxadas de l'altre i que com éll, vol confeccionarse ajuntaments a mida com si fos un traje». Recordant l'entrevista a Pere San, on es parlava dels diplomes del pare, afirma que «el principal no l'ensenya i son les finques i propietats que té. Com les ha obtingut?» pregunta insidiosament, rebent grans aplaudiments. I rebla l'atac afirmant que el fill es presenta per defensar la pensió del pare i el «lloguer de la casa la Vila, puig sab que si perden els cacics, li perillan».

La resta de conferenciants segueixen en la mateixa línia. Ramon Sagalés Bartralot afirma que si el mercat es va fer a la plaça Major va ser per interessos econòmics de Martí Rodó i Ramon Mas demana el vot «per derrocar el règim de panxas grosses [i] caps d'estopa». Els administratius es presenten com «la única salvación para poder desterrar al caciquismo».¹⁷⁰

Anton Serra, des de *El Diluvio*, escriu el mateix dia de les eleccions: «El pueblo de Sant Cugat no quiere ni por un momento más soportar tal caciquismo, clama venganza para los cómplices del famoso empréstito [...], clama venganza sobre los firmantes del ruinoso monopolio de las Pompas Fúnebres, clama venganza al fin por todos aquellos que di-

rectamente han contribuido a la ruina de esta villa [...] que solo ven con buenos ojos todo aquello que puede ser un lucro personal». Es mostra optimista que seran derrotats.¹⁷¹ S'equivocava.

El 12 d'abril es registra una alta participació, l'*Aurora* parla que tres quartes parts dels 843 electors censats han anat a votar. L'endemà es coneixen els resultats. S'escollien onze regidors. Al districte primer guanyen els administratius, que obtenen tres regidors per dos dels governamentals, però en canvi al districte segon es van imposar clarament els elements monàrquics amb cinc regidors per només un administratiu.

En nombre de vots la candidatura governamental supera per un punt els administratius, un 47,7% dels vots davant un 46,6%, mentre que els candidats d'Acció Catalana no arribaven al 5% dels vots. Aquests resultats diferencien Sant Cugat de la majoria dels pobles de la comarca, on s'havien imposat les candidatures republicanes, i demostren la resistència de la xarxa caciquil local. Però a pesar del seu èxit electoral aquests monàrquics mai prendrien possessió dels càrrecs de regidors.¹⁷²

47. LA PROCLAMACIÓ DE LA REPÚBLICA. «ELS TEMPS DEL CACIQUISME ES PODEN DONAR PER FINALITZATS»

El dia 14, a primera hora de la tarda, arriba al poble la notícia de la proclamació de la República a Barcelona. Els republicans de la vila es reuneixen. El federal Roc Codó, com a alcalde provisional, Magí Bartralot, president del Centre Republicà Federal, i Pere Pahissa Massana, president d'Acció Catalana, creen un comitè provisional republicà que es desplaça a la plaça d'Octavià, a casa d'Antoni Sallés, a buscar la vara de batlle, que aquest els cedeix sense cap resistència. La comitiva puja pel carrer Major fins a la seu de l'Ajuntament. Surt a la balconada de l'edifici que havia estat objecte de l'atemptat de Massanel·la el 1908 i proclama la República a Sant Cugat. Es despenja la bandera monàrquica i s'hissa la bandera tricolor. Són les sis de la tarda.¹⁷³

La Generalitat provisional ordena que es formi un Ajuntament amb els dos regidors republicans electes –Roc Codó i Joan Serraboguñà–, quatre membres del Centre Republicà Federal i quatre d'Acció Catalana. El federal Roc Codó Serra és confirmat com a alcalde provisional. El 19 d'abril es constitueix aquest Ajuntament. La primera decisió és apartar del càrrec Francesc Torrens. Segons informava Roc Codó a Francesc Macià, «tenia reunions secretes a casa seva ab persones de la vila afectas a la antic règim

[...] sent això un perill per la República i per la bona marxa d'aquesta vila, ja que aquests elements són els antics cacics que durant trenta anys tenien la vila dominada».

També explica al president que els «adictes a l'antic règim, coaccionaren al poble comprant vots, amenant en augmentar la contribució, les cdules, etc. si votaban en contra i això fou la causa que'l poble asustat votá per ells», però la diferència de vots fou mínima «demostrant ab aixó que ab tot i la repugnant coacció, fou una victòria moral per les esquerres». Aprofita també per denunciar les maniobres dels monàrquics escollits que «estan constituint un Centre d'esquerra republicana [...] a fi de veure que son republicans convensuts i tenen dret de prendre possessió de carrec de regidor».¹⁷⁴

Efectivament, els monàrquics ara es presenten com a republicans. El dia 24 d'abril la Junta Municipal del Cens de Sant Cugat els reconeix com a vencedors, segons deien els federals, gràcies a les coneixences que tenien amb alguns funcionaris del Govern Civil. Un grup de veïns presenta un escrit demanant declarar il·legal l'elecció d'aquests candidats. Denuncien frau electoral, afirmen que les llistes d'electors estaven manipulades, que el secretari municipal es presentava als dos districtes per coaccionar «oferint tota classe de favors si li donava el vot» i que, a més, «el dia 12 a les primeres hores del matí un exèrcit d'homes, per cert ben disciplinat i proveïts de bastons ocuparen tots els llocs estratègics dels col·legis electorals i amb un cinisme descarat coaccionaven els electors». Però de res serveix l'escrit, el mateix dia, a les nou de la nit, es presenta a l'Ajuntament un cotxe amb cinc Mossos d'Esquadra per donar possessió del càrrec als regidors recentment proclamats.

Alterats per les notícies, Roc Codó i altres republicans marxen a Sabadell per parlar amb Lluís Companys, governador civil provisional, que té previst un acte a la ciutat vallesana. Amb crits de «Lladres a Casa la Vila!», es forma una gran manifestació que s'aplega davant la porta de l'Ajuntament per impedir l'entrada dels monàrquics. Els ànims s'exciten i es llença alguna pedra. El capità dels Mossos decideix suspendre l'acte de possessió i es posa en contacte amb Companys. El governador decideix passar per Sant Cugat abans d'anar a Sabadell. Arriba al poble cap a les onze de la nit i parlamenta amb els dirigents republicans. Decideix anul·lar definitivament les actes de les eleccions i deixa la composició de l'Ajuntament provisional tal com estava. Després es dirigeix als concentrats a la plaça i els assegura que els temps del caciquisme es poden donar per finalitzats.¹⁷⁵

La primera actuació del nou Ajuntament republicà, com hem vist, va ser depurar la casa de funcionaris hostils al nou règim. Ara també s'imposa canviar la seu de la Casa de la Vila, hostatjada a l'edifici de Joan San. Es denuncia l'estat ruïnós de l'edifici. El 1932 es canviarà de seu consistorial. A més, també demanen a Joan San, sense èxit, que renunciï a cobrar la pensió, que diu que no necessita per la seva còmoda situació econòmica.

48. LA FI DEL CACIQUISME

Les eleccions del 12 d'abril van ser anul·lades per irregularitats. Es van repetir el 31 de maig. Els antics candidats governamentals van rebutjar de participar. La victòria va ser aclaparadora per als candidats del Centre Republicà Federal, que ara es presenten deslligats dels seus antics aliats «administratius». Van treure més del 70% dels vots, guanyant al «copo» al districte primer. Nou regidors d'onze. Ara, per primer cop des del 1873, són els republicans federals els que controlen els ressorts del poder local, ara els regidors són espartenyers, paletes i rabassaires.

El vell caciquisme va seguir el camí dels salistes terrassencs. A les eleccions generals del 1932 van recolzar la candidatura monàrquica de Dreta de Catalunya. Només van obtenir setze vots a Sant Cugat. El seu últim reducte de poder va ser el Sometent, dirigit per Francisco Cahís fins a la depuració iniciada per Dencàs el 1934. Després alguns van passar a la CEDA. Els fills dels antics cacics van veure que el futur no estava entre els monàrquics i es passaran a les files de la Lliga Regionalista. Entre els principals impulsors del partit de Cambó a Sant Cugat trobem Pere San i Joan Soler Julià. També s'hi acabaran sumant Josep Alegret o Santiago Rodó, fill de Martí Rodó. Els principals protagonistes de l'època caciquil desapareixen. L'agost del 1928 havia mort Martí Rodó, el desembre del 1932 moria Pere Estapé i el setembre del 1934 Joan San.¹⁷⁶

Amb l'inici de la Guerra Civil alguns dels regidors de l'època caciquil seran detinguts els primers dies, però alliberats poc després, altres s'amagaran, alguns passaran a l'Espanya franquista i molts veuran confiscats els seus béns. El cas més dramàtic serà l'assassinat de Pere San Mestres el juliol del 1936.

Dos dies després de l'entrada de les tropes franquistes a Sant Cugat arriba al poble Francesc Torrens, el qual retornarà a la secretaria municipal que ja no deixarà fins a la seva jubilació el 1971. Serà l'encarregat de reorganitzar la nova administració local franquista. Alguns dels regidors o familiars que hem conegut formaran part de la primera Junta Gestora,

formada el febrer del 1939, com Josep Alegret o Hermenegildo Rodó Rabella, germà de Martí Rodó, que dirigirà la comissió de depuració dels funcionaris municipals. Però ja no seran a les següents.

El març del 1940 es nomena una nova gestora controlada pels falangistes, on ja no figuren antics cacics. A la Falange inicial trobarem alguns dels nets dels vells cacics, però seran pocs. Les famílies que hem vist dominar l'Ajuntament durant trenta anys no tindran el protagonisme del passat, però no desapareixeran del tot. Al Consistori nomenat el juny del 1941 entrava com a regidor Santiago Rodó Enrich, que més endavant, entre 1950 i 1956, serà alcalde de Sant Cugat, com abans ho havien estat el seu avi Baldiri i el seu pare Martí. Encara als darrers consistoris franquistes trobarem algun net de Pere Estapé.

Bona part dels interessos econòmics i socials que havia defensat el caciquisme els defensarà, i de forma més eficient, una dictadura militar amb un partit únic. Ja no caldrà falsejar eleccions, ni pressionar electors, serà Falange Española Tradicionalista y de las JONS qui decideixi, serà el governador civil i jefe provincial qui posi i tregui alcaldes i consistoris. Tampoc caldran tripijocs amb l'oposició, que es troba empresonada o exiliada, silenciada per la repressió i la por. El franquisme anorrearà unes tradicions polítiques esquerranes i populars provinents de l'època del Sexenni Democràtic, com el republicanisme federal, el moviment rabassaire o l'anarcosindicalisme.

49. UN CACIQUISME PERSISTENT EN EL TEMPS

En aquest repàs a més de trenta anys d'història de Sant Cugat, destaca sobretot la pervivència del caciquisme en el temps. A diferència de les ciutats i de bona part de Catalunya, on el caciquisme havia entrat en crisi a començaments de segle, a Sant Cugat perviu fins al 1931 i, fins i tot, guanya les eleccions del 12 d'abril, cas únic entre els municipis del seu voltant.

El primer que destaquen alguns testimonis del Sant Cugat de principis de segle era la brutícia i la ignorància, però Sant Cugat no és un poble rural aïllat i allunyat de centres urbans. És més, des del 1917 està a mitja hora amb tren de Barcelona, i se situa «entre les dos fogueres de l'ideal republicà, com són Sabadell i Rubí». En canvi, el poder local es mantindrà en mans de les mateixes famílies des de començaments de segle.

El control dels mecanismes d'aquest poder local serà la base del caciquisme. A Sant Cugat els cacics són rics i s'enriqueixen més en el seu càrrec, però ni són els més rics del poble, ni tenen un ascendent

econòmic determinant sobre la població. No donen feina, encara que sí que controlen bona part del mercat agrícola i potser hi ha pagesos que depenen d'ells per a les seves vendes. Però són els càrrecs que exerceixen –alcalde, síndic, jutge i, especialment en el cas de Sant Cugat, secretari municipal– els que els permeten utilitzar els ressorts administratius per controlar les eleccions i el poder.

Són un grup cohesionat, fins i tot familiar. Els grans propietaris agraris i industrials viuen fora del poble, així que qui controla el poder local són comerciants de queviures i corredors de vins, propietaris urbans i propietaris mitjans agrícoles. El sistema exclou la majoria de la població, els rabassaires, els obrers i les dones.

El caciquisme local aporta les seves xarxes a l'«encasillado» del districte i aprofita la desídia política general, quan no el clima de submissió, per imposar el candidat governamental a les eleccions generals. No dona problemes al governador civil des del 1896 i compleix el seu paper quan hi ha eleccions, així que les autoritats superiors el mantindrà al front de l'Ajuntament i el defensarà, quan calgui, de les denúncies de mala administració i corrupció.

El grup caciquil actua amb pragmatisme. Es doten d'una oposició «oficial», escollida per ells, com els republicans fusionistes, o coopten els regionalistes, en l'època de Solidaritat Catalana, o els republicans federals, després de les victòries de Layret. L'oposició sancugatenc demostra la seva debilitat, es deixa cooptar. Després dels diferents fracassos i dels fraus electorals patits creuen que pactar amb els cacics és l'única manera d'accedir al Consistori. Així que poca oposició van tenir als plens municipals. No serà fins als anys vint, amb l'entrada dels republicans federals, que als plens municipals es duu a terme una veritable fiscalització de la política de la majoria.

Com explicava Ramon Bontrem, a Sant Cugat, «si el caciquismo imperó [...] fue por desidia de los partidos catalanes de izquierda y porque el de la derecha del catalanismo –la Lliga– va preferir pactar amb els cacics sancugatencs en lloc d'enfrontar-s'hi.

Los demás partidos solo se acordaron de San Cugat al venir elecciones. Y el pueblo, ya de sí cándido en el orden político, desorientado, sacudida su mentalidad solo en los momentos de pasión electoral, no llegó a adquirir un núcleo de convencidos, un haz de apóstoles del ideal [...] que se aprestaran a luchar a su cabeza en el puesto de mayor peligro por el triunfo de la justicia, de la libertad, y de Cataluña, y de la República.¹⁷⁷

Tampoc no hi ha premsa política local fins a la sortida de *Sembrador* el 1930. A molts pobles va ser la premsa local la que va exercir una forta oposició al caciquisme, denunciant les seves corrupteles, i des d'on es va articular, de vegades, una resposta política. A Sant Cugat també hi ha una crítica dura al caciquisme des de la premsa, però per part de corresponsals de diaris de Barcelona i amb campanyes sense continuïtat. El regionalista *La Veu de Catalunya* entre 1901 i 1903 i esporàdicament fins 1908, J. Enrique Puigbonet des del republicà *La Publicidad* entre 1903 i 1904, el veterinari Josep Benet a *El Diluvio* entre 1915 i 1916, i des del mateix diari republicà el corresposnal de torn entre 1923 i 1924 i el republicà que signa amb el pseudònim de Ramon Bontrem el 1930.

Només els rabassaires, lligats des de la Primera República al republicanisme federal, exerciran una oposició política real al caciquisme. I aquesta va a batzegades. Entre 1895 i 1905, primer amb la Societat d'Agricultura i després amb Fraternalitat Republicana, hi ha un primer moviment d'oposició que no aconsegueix accedir al Consistori. Després no serà fins al 1919, amb les campanyes de Layret i Companys, que reneixi l'oposició rabassaire i federal, aquest cop amb més força i organització.

Quan major era la pressió sobre el caciquisme arriba el cop d'estat de Primo de Rivera. La Dictadura tornarà tota la força perduda al caciquisme, que es reforçarà sumant-se al salisme. El Consistori de la «dictablanda» iniciarà una tímida revisió de l'època caciquil, però aviat entre el Govern Civil i el secretari municipal tot tornarà a les mans dels de sempre. La força que encara mantenen es demostra el 12 d'abril en què –per poc, això sí– guanyen les eleccions a una coalició anticaciquil. Serà una vegada proclamada la República i apartats de l'administració local pels republicans federals, perduts els ressorts del poder, que els cacics i els seus desapareixen de la política local o es transformen.

BIBLIOGRAFIA

- AYALA, Ferran (1998). «Ajuntament de Sant Cugat a mitjan segle XIX: polítics, propietaris i parents». Gausac [Sant Cugat del Vallès], núm. 12.
- BENAU, Josep M. (1989). «Dues ciutats i dues polítiques: Sabadell i Terrassa, 1900-1923». A: Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració, 1875-1923. Lleida: Virgili & Pagès.
- BENET, Josep. «Noticias y conceptos post electorales». El Diluvio, 16 d'abril de 1916.
- BONTREMP, Ramon. «En San Cugat los republicanos no se arredran». El Diluvio, 27 de maig de 1930.
- BONTREMP, Ramon. «La herencia de la Dictadura». El Diluvio, 21 de maig de 1930.
- CASAS, Jordi [s.d.]. L'efecte de l'Estatut Municipal en les hisendes locals. L'exemple de Sant Cugat del Vallès: 1923-1930. Treball inèdit.
- COLOMÉ, Josep (2008). «Associacionisme i conflictivitat social agrària en la segona meitat del segle XIX». A: Història agrària dels Països Catalans, vol. 4. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca.
- FONT, Joan Antoni (2020). Secretaris, interventors i tresorers d'administració local: cap a una habilitació local. València: Tirant lo Blanch.
- FONT, Pere (1998). «Bustillo, monàrquics i industrials: entorn de la crisi dels partits dinàstics, 1893-1903». Arraona [Sabadell], 3a època, núm. 3.
- GARRIGA, Bonfill (1906). Topografía médica de S. Cugat. Barcelona: Tip. Religiosa de Julián Doria Miguel.
- LLORENS, Jordi (1992). La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARCET, Xavier (1990). «El salisme: moviment polític i bloc de poder». Terme [Terrassa], núm. 5.
- MARÍN, Manuel (1994). «El joc polític de la Restauració: una anàlisi de les eleccions». A: Indústria i ciutat: Sabadell, 1800-1980. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MAS, Ramon (1967). La pagesia catalana i els seus problemes. Barcelona: Aportació Catalana.
- (1972). Camins pagesos de Catalunya. Barcelona: Nova Terra.
- «El problema agrari a Sant Cugat». L'Avenir [Sant Cugat del Vallès], núm. 12 (març 1933).
- «Preparant l'aixafada caciquil». L'Avenir [Sant Cugat del Vallès], núm. 21 (desembre 1933).
- [Salvi Colomer]. «Francesc Layret, precursor i apòstol de la U.R.C». La Terra. Nova etapa, núm. 5 (març 1947).
- MIQUEL, Domènec (1994). «La formació del Sant Cugat contemporani». Gausac [Sant Cugat del Vallès], núm. 5.
- MIQUEL, Domènec; CASAS, Jordi (2017). Al tren!: cent anys de ferrocarril a Sant Cugat, 1917-2017. Sant Cugat del Vallès: Museus de Sant Cugat: Ajuntament de Sant Cugat: Cossetània.
- MOTA, José Fernando (2001). La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 115-118 [Versió actualitzada i augmentada a: «Història de Sant Cugat del Vallès (1931-1941) (en línia)». Història de Sant Cugat del Vallès. <https://historiasantcugat.wordpress.com/santcugat/>]. [Consulta: 6 gener 2020]
- (2013). «El cooperativisme obrer de consum a Sant Cugat: d'El Espejo a La Unidad Obrera [en línia]». Història de Sant Cugat del Vallès. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2013/12/17/el-cooperativisme-obrer/>>. [Consulta: 12 gener 2020].
- (2017). «Carta d'un exiliat santcugatenc a un sacerdot franquista». Gausac [Sant Cugat del Vallès], núm. 50.
- (2020a). «Fejocistes i montserratines: l'associacionisme catòlic juvenil a Sant Cugat durant la Segona República [en línia]». Història de Sant Cugat del Vallès. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2020/04/28/fejocistes-i-montserratines>>. [Consulta: 12 gener 2020].
- (2020b). «Esport i entitats esportives al Sant Cugat de la República [en línia]». Història de Sant Cugat del Vallès. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2020/05/24/esport/>>. [Consulta: 12 gener 2020].

- MUÑOZ, Jaume (2017). «Vicis de mal treure. La corrupció electoral a la província de Barcelona durant els primers compassos de la Restauració». Comunicació presentada al Primer Congrés d'Història de la Corrupció Política a l'Espanya Contemporània.
- PLANAS, Jordi; VALLS, Francesc (2011). *Cacics i rabassaires: dinàmica associativa i conflictivitat social: Els Hostalets de Pierola, 1890-1939*. Vic: Eumo.
- RANZATO, Gabriele (1987). *La aventura de una ciudad industrial: Sabadell entre el Antiguo Régimen y la Modernidad*. Barcelona: Península.
- RIBERA, Climent; AULADELL, Joan (2001). *100 anys d'història, 1900-2000: Societat Coral La Unió Santcugatena*. Sant Cugat: La Unió Santcugatena.
- RUBÍ, Gemma (2019). «Liberalisme oligàrquic, caciquisme i democratització política entre 1876 i 1923: el cas català». *Catalan Historical Review*, núm. 12.
- RUBÍ, Gemma; ARMENGOL, Josep (2012). *Vots, electors i corrupció: una reflexió sobre l'apatia a Catalunya, 1869-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAN, Pere. «El feixisme esquerrà a Sant Cugat». *La Veu de Catalunya*, 7 de maig de 1933.
- SERRA, Anton. «Caciquismo». *El Diluvio*, 12 d'abril de 1931.
- TORTOSA, Joan (1996). *Pas a pas: 3 itineraris per Sant Cugat*. Sant Cugat del Vallès: Grup d'Estudis Locals.
- TOSCAS, Eliseu (2008). *Secretarios municipales y construcción del estado liberal en España*. València: Tirant lo Blanch.
- TROYANO, Joan (1994). «La farinera de la família Estapé». *Gausac [Sant Cugat del Vallès]*, núm. 5.
- TROYANO, Joan (1996). «100 anys d'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès (1896-1996)». *Gausac [Sant Cugat del Vallès]*, núm. 9.
- VARELA, José (2001). *Los amigos políticos: partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración, 1875-1900*. Madrid: Marcial Pons.

ANNEX

RESULTATS DE LES ELECCIONS MUNICIPALS A SANT CUGAT DEL VALLÈS (1891-1922)

Els marcats amb un asterisc són els candidats escollits regidors.

10 DE MAIG DE 1891

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		382		340
Votants		87		105
Candidats	* Joan Buscallà Solà	57	* Joan Català Fàbregas	51
	* Benet Isidro Juliana Buscallà	55	* Antoni Casas Perich	49
	* Pere Català Farrés	53	Ramon Sangés Campmany	1
	Antoni Casas Perich	4		
	Josep Farrés Batista	1		
	Jaume Castañé Sobregrau	1		
	Francesc Franquesa	1		
	Joan Musella Vilallonga	1		

Font: Expedient eleccions municipals 1891. AMSCV.

19 DE NOVEMBRE DE 1893

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		291		361
Votants				168
Candidats	* Joan Musella Vilallonga	49	* Pere San Nonell	100
	* Josep Borrell Boldú	46	* Ramon Sagalés Ratés	100
	Jaume Rodó Vilardell	36	* Josep Farrés Batista	68
	Francesc Vidal Rovira	2	Josep Canas Gispert	68
	Josep Canas Gispert	1		

Font: Expedient eleccions municipals 1893. AMSCV.

12 DE MAIG DE 1895

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		286		356
Votants		204		178
Candidats	* Ramon Musella Vilallonga	83	* Josep Vilaró Rodó	100
	* Jaume Rodó Vilardell	83	* Esteve Estapé Tortosa	68
	* Pere Farrés Batista	80	Baldiri Rodó Pila	68
	Joan Tortosa Ribatallada	80	Joan Canudas Marcet	
	Pere Pila Llundell	41	Joan Tortosa Ribatallada	
	Francesc Rodó Paloma	40	Ramon Musella Vilallonga	

Font: Expedient eleccions municipals 1895. AMSCV.

9 DE MAIG DE 1897

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		270		343
Votants		92		145
Candidats	Cens 286	204	Cens 356	100
	* Francesc Arpí Sangés	51	* Ramon Sagalés Ratés	109
	* Joan Sangés Domènech	39	* Josep Borrell Boldú	92
	Joan Musella Vilallonga	2	* Francesc Sagalés Ratés	73
			Jaume Viñals Casajuana	7
			Joan Fàbregas Artigas	7

Font: Expedient eleccions municipals 1897. AMSCV.

14 DE MAIG DE 1899

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		258		332
Votants		117		77
Candidats	Cens 286	204	Cens 356	100
	* Jaume Rodó Vilardell	41	* Joan Estapé Tortosa	48
	* Pere Farrés Batista	39	* Josep Masana Fàbregas	41
	Josep Martí Valls	36	* Miquel Pila Ribatallada	36
	Jaume Viñals Casajuana	1	Joan Fàbregas Artigas	15
			Joan Canudas Marcet	14

Font: Expedient eleccions municipals 1899. AMSCV.

10 DE NOVEMBRE DE 1901

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		252		328
Votants		103		90
Candidats	* Josep Borrell Boldú	49	* Baldiri Rodó Pila	62
	* Joan Tortosa Ribatallada	45	* Joan Català Fàbregas	60
	Esteve Estapé Tortosa	1	* Esteve Estapé Tortosa	56
	En blanc	1	Joan Aymerich Serraboguñá	1
			Francesc Vidal Rovira	1
			Joan Tortosa Ribatallada	1

Font: Acta municipal, 1 de gener de 1904. AMSCV.

6 DE NOVEMBRE DE 1903

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		288		365
Votants		171		150
Candidats	* Miquel Pila Ribatallada	68	* Josep Massana Fàbregas	98
	* Josep Català Villadelprat	57	* Pere Barquet Farrés	97
	Francesc Perpiñà García	46	* Jaume Castañé Sobregrau	83
			Ramon Sagalés Ratés	2
			Pere Bigas Lluell	2

Font: Acta municipal, 1 de gener de 1904. AMSCV.

12 DE NOVEMBRE DE 1905

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		396		247
Votants		203		199
Candidats	* Pere Estapé Franquesa	70	* Martí Rodó Rabella	114
	* Gabriel Boldú Cahís	67	* Miquel Auladell Farrés	113
	Francesc Perpiñà García	66	* Joan Soler Aymerich	103
			Pere Bigas Lluell	30
			Joan Vilà Casals	30
			Joan Sangés Domènech	1
			Francesc Perpiñà García	1
			Quirze Lluell Capmany	1

Font: Expedient eleccions municipals 1905. AMSCV.

2 DE MAIG DE 1909 (ARTICLE 29)

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral		284		369
Votants		-		-
Candidats	* Antoni Sallés Borrell	-	* Josep Català Villadelprat	-
	* Jaume Puig Macià	-	* Pere Barquet Farrés	-
			* Tomàs Català Vilarrubí	-

Font: Relación de individuos que componen Ayuntamiento, 1 de juliol de 1909. Correspondència. AMSCV.

12 DE DESEMBRE DE 1909

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants				
Candidats	* Josep Pahissa Trabal		* Martí Rodó Rabella	
	* Francesc Vidal Rovira		* Joan Soler Aymerich	
			* Josep Pahissa Massana	

Nota: desconexim els resultats. A més dels candidats escollits també es van presentar altres candidats dels quals desconexim el nom.

12 DE NOVEMBRE DE 1911

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants				
Candidats	* Joan Vilardell Vilallonga		* Sever Mas Vilaró	
	* Jaume Puig Macià		* Miquel Pahisa Caldés	
			* Jaume Vilaró Vilaró	

Nota: desconexim els resultats. A més dels candidats escollits també es van presentar altres candidats dels quals desconexim el nom.

9 DE NOVEMBRE DE 1913 (ARTICLE 29)

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants		-		-
Candidats	* Francisco Cahís Juliana	-	* Martí Rodó Rabella	-
	* Francesc Pahisa Jané	-	* Joan Canudas Marcet	-
			* Jaume Campmany Sitges	-

14 DE NOVEMBRE DE 1915 (ARTICLE 29 AL DISTRICTE SEGON)

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants		201		-
Candidats	* Joan Vilardell Vilallonga	90	* Sever Mas Vilaró	-
	* Manuel Rabella Pascual	69	* Miquel Pahisa Caldés	-
	Ramon Sagalés Bartralot	41	* Martí Miquel Julià	-
	En blanc	1		

Font: La Comarca del Vallès, 22 de novembre de 1915.

11 DE NOVEMBRE DE 1917

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants		169		
Candidats	* Francisco Cahís Juliana	74	* Martí Rodó Rabella	157
	* Francesc Pahisa Jané	67	* Joan Canudas Marcet	148
	Francesc Castañé Casals	26	* Francesc Mas Casademunt	143
	Martí Rodó Rabella	1	Pere Bigas Llunell	1
	En blanc	1	Francesc Castañé Casals	1
			Alfons Magrans Vilallonga	1
			Francesc Pahisa Jané	1
			J. Vilaseca	1
		Ramon Sagalés Bartralot	0	

Font: Lista de vecinos residentes en este municipio que mayores votaciones han logrado, Correspondència. 15 de febrer de 1930. AMSCV.

8 DE FEBRER DE 1920 (ARTICLE 29)

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants		-		-
Candidats	* Martí Vilaró Canudas	-	* Francesc Castañé Casals	-
	* Llogari Sitjes Cañameras	-	* Pere Estapé Franquesa	-
			* Jaume Vilaró Vilaró	-

Font: Lista de vecinos residentes en este municipio que mayores votaciones han logrado, Correspondència. 15 de febrer de 1930. AMSCV.

5 DE FEBRER DE 1922

Districte	Primer	Vots	Segon	Vots
Cens electoral				
Votants		187		
Candidats	* Pere Bigas Lluell	73	* Josep Alegret Estapé	151
	* Francisco Pila Codoñés	61	* Anton Castellví Serra	142
	Francesc Pahisa Grau	53	* Bartomeu Tortosa Farreras	137
	Josep Alemany	1	Magí Bartralot Auladell	79
			Jaume Lluell Piqué	76

Font: Lista de vecinos residentes en este municipio que mayores votaciones han logrado, Correspondència. 15 de febrer de 1930. AMSCV.

NOTES

- [Ramon MAS]. «Preparant l'aixafada caciquil». *L'Avenir* [Sant Cugat del Vallès], núm. 21 (desembre 1933).
- Ramon MAS (1967). *La pagesia catalana i els seus problemes*. Barcelona: Aportació Catalana, p. 13, i Bonfill GARRIGA (1906). *Topografia mèdica de S. Cugat*. Barcelona: Tip. Religiosa de Julián Doria Miguel, p. 55-56. Per efectuar els càlculs hem fet servir els censos electorals de 1898 i 1905. Expedients d'eleccions municipals 1898 i 1905. Arxiu Municipal de Sant Cugat del Vallès (AMSCV).
- Expedient eleccions municipals 1895. AMSCV.
- La Publicidad*, 23 de juny de 1895.
- Carta de Ramon Mas a Antoni Griera, 26 de novembre de 1956. Fons Mn. Antoni Griera. AMSCV. Reproduït a José Fernando MOTA (2017). «Carta d'un exiliat santcugatenc a un sacerdot franquista». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 50, p. 183.
- «¡Travesurillas del señor Turull futuro candidato a la diputación a Cortes por el distrito de Tarrasa! Con estos procedimientos no se necesitan electores», escribia *La Publicidad*, que a més informava que «en San Cugat el bendito someten arrojó a los electores del local para que la mesa quedase libre». *La Publicidad*, 23 de febrer i 24 de maig de 1884.
- Gemma RUBÍ (2019). «Liberalisme oligàrquic, caciquisme i democratització política entre 1876 i 1923: el cas català». *Catalan Historical Review*, núm. 12, p. 185, i Gemma RUBÍ, Josep ARMENGOL (2012). *Vots, electors i corrupció: una reflexió sobre l'apatia a Catalunya, 1869-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 136-137.
- GARRIGA (1906), p. 67.
- La Renaixensa*, 24 de desembre de 1896.
- El Diluvio*, 19 d'octubre de 1887, i Domènec MIQUEL (1994). «La formació del Sant Cugat contemporani». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 5, p. 73 i 78.
- La Dinastia*, 8 de febrer de 1891; *La Veu de Catalunya*, 15 de febrer de 1891, i Joan TROYANO. «100 anys d'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès (1896-1996)». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 9, p. 81.
- Diario de Barcelona*, 11 de febrer de 1895; *La Pagesia i El Diluvio*, 18 de febrer de 1895, i *La Publicidad*, 19 de febrer de 1895.
- Ramon MAS (1972). *Camins pagesos de Catalunya*. Barcelona: Nova Terra, p. 104.
- Josep COLOMÉ (2008). «Associacionisme i conflictivitat social agrària en la segona meitat del segle XIX». A: *Història agrària dels Països Catalans*, vol. 4. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, p. 542-543.
- Expedient de la Sociedad de Agricultura de San Cugat. Associacions. Arxiu General de la Subdelegació del Govern a Barcelona (AGSGC) i *La Autonomía*, 24 de juny de 1899.
- La Publicidad*, 2 de maig de 1897.
- La Vanguardia*, 22 de juny de 1926.
- GARRIGA (1906), p. 55-56.
- Ferran AYALA (1998). «Ajuntament de Sant Cugat a mitjan segle XIX: polítics, propietaris i parents». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 12, p. 32-34.
- Gabriele RANZATO (1987). *La aventura de una ciudad industrial: Sabadell entre el Antiguo Régimen y la Modernidad*. Barcelona: Península, p. 55.
- Agraeixo aquesta informació a Domènec Miquel.
- L'Avenir* [Sant Cugat del Vallès], núm. 21 (desembre 1933).
- Sobre la figura del secretari municipal: Eliseu TOSCAS (2008). *Secretarios municipales y construcción del estado liberal en España*. València: Tirant lo Blanch, i Joan Antoni FONT (2020). *Secretaris, interventors i tresorers d'administració local: cap a una habilitació local*. València: Tirant lo Blanch.
- La Veu de Catalunya*, 29 de desembre de 1901 i 8 de gener de 1902.
- La Autonomía*, 11 d'agost de 1897.
- Expedient eleccions municipals 1899. AMSCV. La premsa federal també denuncia «chanchullos e irregularidades electorales». *La Autonomía*, 24 de juny de 1899.
- Acta municipal, 17 de març de 1901. AMSCV i protesta a la Diputació a *La Publicidad*, 2 d'octubre de 1901.
- La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1902.
- El Diluvio*, 27 de maig de 1930, i José VARELA (2001). *Los amigos políticos: partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración*,

1875-1900. Madrid: Marcial Pons, p. 409-500. El mateix observava AYALA (1998) per a la primera meitat del segle XIX al Consistori de Sant Cugat.

30. *La Veu de Catalunya*, 3 de novembre de 1901.

31. Acta municipal, 1 de gener de 1904, i Carta de l'alcalde al govern civil, 10 de novembre de 1901. Correspondència. AMSCV.

32. *La Dinastia*, 19 d'agost de 1902.

33. Josep M. BENAUL (1989). «Dues ciutats i dues polítiques: Sabadell i Terrassa, 1900-1923». A: *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració, 1875-1923*. Lleida: Virgili & Pagès, p. 133.

34. RANZATO (1987), p. 17-58. Resultats a Sant Cugat a: Expedient eleccions generals. Congrés. 1891. AMSCV.

35. Manuel MARÍN (1994). «El joc polític de la Restauració: una anàlisi de les eleccions». A: *Indústria i ciutat: Sabadell, 1800-1980*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 249. Resultats a Sant Cugat a: Expedient eleccions generals. Congrés. 1893. AMSCV.

36. Pere FONT (1998). «Bustillo, monàrquics i industrials: entorn de la crisi dels partits dinàstics, 1893-1903». *Arraona* [Sabadell], 3a època, núm. 3, p. 61-74.

37. *Revista de Sabadell*, 14 d'abril de 1896. Resultats a Sant Cugat a: Expedient eleccions generals. Congrés. 1896. AMSCV.

38. *La Campana de Gràcia*, 20 de desembre de 1902.

39. *La Campana de Gràcia*, 9 de maig de 1903. Resultats a Sant Cugat a: Expedients eleccions generals. Congrés. 1899, 1901 i 1903. AMSCV.

40. *La Veu de Catalunya*, 29 de desembre de 1901.

41. També s'hi adhereix un altre santcugatenc, Pere Barquet. *L'Arch de Sant Martí*, 7 de juny de 1888, i *Lo Catalanista*, 24 de juny de 1888.

42. *L'Arch de Sant Martí*, 16 i 23 de juny de 1889; *Lo Catalanista*, 23 de juny de 1889, i *La Dinastia*, 4 i 21 de juny de 1889. El juliol del 1889 Enric Castañé serà nomenat jutge de Sant Cugat.

43. Jordi LLORENS (1992). *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 476, i *Lo Catalanista*, 23 de juny de 1889. Esteve Camarasa, a títol individual, forma part del partit. El 1895 figura com a vocal a la Comissió d'Agricultura i Indústria de la Lliga de Catalunya i el novembre del 1896 és escollit tresorer a la seva Junta Directiva. *Lo Catalanista*, 27 d'octubre de 1895 i novembre de 1896. També representa Sant Cugat a les assemblees de la Unió Catalanista d'Olot (1895), Girona (1897) i Terrassa (1901), on l'acompanyen altres dos santcugatencs.

44. *La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1902. En el mateix sentit, *La Campana de Gràcia*, 20 de desembre de 1902. El metge Bonfill Garriga coincidí en la brutícia de la vila: «La limpieza pública (...) está algo desatendida, por cuanto se repite a menudo el hecho de aparecer en ciertas calles poco frecuentadas, basuras, aguas sucias, desperdicios de alimentos y hasta animales muertos, convirtiendo dichas vías en verdaderos estercoleros». GARRIGA (1906), p. 35.

45. *La Veu de Catalunya*, 18 d'octubre de 1903.

46. *La Veu de Catalunya*, 15 d'abril de 1902.

47. RUBÍ (2019), p. 183.

48. Carta de la Sociedad de Agricultura a l'alcalde, 27 de setembre de 1900. Correspondència. AMSCV i *La Autonomía*, 24 de juny de 1899 i 7 d'abril de 1900.

49. Carta de l'alcalde al president de la Unión Agrícola, 25 de setembre de 1900. Correspondència. AMSCV; Expedient de Fomento Agrícola de Sant Cugat y la Comarca. Associacions. AGSGC. Sobre l'acte del 1902: *La Veu de Catalunya* i *La Vanguardia*, 25 d'agost de 1902. També TROYANO (1996), p. 81.

50. *La Publicidad*, 25 d'octubre de 1903.

51. Carta de l'alcalde Josep Borrell al governador civil, 22 de febrer de 1904. Expedient de la Sociedad de Agricultura de San Cugat i expedient de Fraternidad Republicana de San Cugat. Associacions. AGSGC; i *La Publicidad*, 1 i 17 de desembre de 1903.

52. *La Publicidad*, 17 de juny de 1903 i 26 de febrer de 1904.

53. Acta municipal, 1 de gener de 1904. AMSCV.

54. Reclamacions a la Junta Repartidora de Consums, 1905, i cartes de Govern Civil, Consums i de delegació d'Hisenda. Correspondència 1905. AMSCV. L'escrit el signen també altres significats republicans com Jaume Lluell Puigbó, Miquel Vilarrubí, Ramon i Francesc Sagalés, Miquel Massana Fàbregas, Josep Martí Valls, Joan Vilà Casals o Pere Bigas Lluell.

55. *El Diluvio*, 2 d'agost de 1905.

56. *La Publicidad*, 19 d'agost de 1905, i GARRIGA (1906), p. 33.

57. MAS (1972), p. 182-183.

58. Expedient eleccions generals. Congrés. 1905. AMSCV.

59. Carta de l'alcalde a governador, 2 de novembre de 1905. Correspondència. AMSCV i *La Vanguardia*, 2 de novembre de 1905.

60. Expedient eleccions municipals 1905 i acta municipal, 28 de desembre de 1905. AMSCV.

61. *Diario de Barcelona*, 9 de gener de 1906.

62. Vegeu AYALA (1998), p. 30-34, per als ajuntaments santcugatencs de la primera meitat del segle XIX.

63. Xavier MARCET (1990). «El salisme: moviment polític i bloc de poder». *Terme* [Terrassa], núm. 5, p. 31-32.

64. MAS (1972), p. 182-183.

65. *La Publicidad*, 5 de setembre de 1908.

66. *La Veu de Catalunya*, *La Publicidad* i *El Diluvio*, 5 de setembre de 1908; *El Poble Català* i *El Diluvio*, 6 de setembre de 1908, i *La Comarca del Vallés*, 5 i 9 de setembre de 1908.

67. *La Veu de Catalunya*, 5 de setembre de 1909, i acta municipal, 13 de setembre de 1908. AMSCV.

68. *El Diluvio*, 5 de setembre de 1915.

69. *La Comarca del Vallés*, 18 de desembre de 1908; *El Diluvio* i *La Veu de Catalunya*, 17 de setembre de 1908.

70. *La Comarca del Vallés*, 17, 18 i 19 de desembre de 1908; *El Poble Català*, 18, 20 i 22 de desembre de 1908, i *La Publicidad*, 18 de desembre de 1908.

71. *La Comarca del Vallés*, 17, 18 i 19 de desembre de 1908.

72. Expedient de Cosme Masanella Soler. Fons Institut de Batxillerat Jaume Vicens Vives. Arxiu Històric de Girona. AHG170-281.

73. Informe de la situació escolar por los maestros Antonio Casellas y Cosme Masanella, 17 de gener de 1902. AMSCV.

74. *La Vanguardia*, 2 de setembre de 1902.

75. Carta de Cosme Massanella a la Junta Local de Primera Ensenyança, 29 de maig de 1903. Correspondència. Més queixes a acta municipal, 3 d'agost de 1905. AMSCV. El corresponsal de *La Publicidad* titllava de «pocilgas» els locals escolars per aquelles mateixes dates. *La Publicidad*, 27 de desembre de 1903.

76. Memoria reglamentaria para los exámenes de 1908, 18 de juliol de 1908. AMSCV.
77. *La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1909, i *La Comarca del Vallès*, 23 i 26 de gener de 1909.
78. *La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1909.
79. TROYANO (1996), p. 83, i *El Poble Català i La Veu de Catalunya*, 7 de gener de 1907.
80. *La Campana de Gràcia*, 19 de maig de 1906.
81. Expedient eleccions generals. Congrés. 1907. AMSCV.
82. *La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1909.
83. *El Poble Català*, 14 i 15 de febrer de 1909; *La Veu de Catalunya*, 2 i 15 de febrer de 1909, i carta de la comissió organitzadora a l'alcalde, 3 de febrer de 1909. AMSCV.
84. Relación de individuos que componen Ayuntamiento, 1 de juliol de 1909. Correspondència. AMSCV. Segons aquest informe, Josep Català s'havia presentat per Esquerra Catalana. No sabem si es referia a l'aliança electoral de perfil autonomista que sectors d'Unió Republicana, el Partit Republicà Democràtic Federal i el Centre Nacionalista Republicà van fer aquell any i que donarà lloc a la Unió Federal Nacionalista Republicana.
85. En total les propietats a Sant Cugat estaven valorades en 3.300 pessetes les urbanes i 3.600 pessetes les rústiques. Les de fora de Sant Cugat es valoraven en més de 13.500 pessetes. Relació de béns de Baldiri Rodó. 1929. Fons Família Rodó. AMSCV.
86. Acta municipal d'1 d'agost i 12 de setembre de 1909. AMSCV; i *Paz y Tregua*, setembre 1909.
87. *La Comarca del Vallès*, 29 de desembre de 1909.
88. *El Diluvio*, 5 de gener de 1910, i acta municipal, 1 i 16 de gener de 1910. AMSCV. Desconeixem els resultats electorals. A l'AMSCV no hi ha cap expedient electoral entre 1909 i 1923.
89. Carta del Govern Civil sobre recurs de Juan Musella, 8 de gener de 1913. Correspondència i acta municipal, 4 de desembre de 1910. AMSCV. Finalment, la querella va quedar en res.
90. *La Comarca del Vallès*, 39 de setembre de 1912.
91. Joan TORTOSA (1996). *Pas a pas: 3 itineraris per Sant Cugat*. Sant Cugat del Vallès: Grup d'Estudis Locals.
92. Acta municipal, 23 d'octubre i 13 de novembre de 1910. AMSCV. A més, el 1922 es llogarà una casa de Martí Rodó per a casa habitació del mestre. Acta municipal, 20 d'agost de 1922.
93. *La Veu de Catalunya*, 8 de gener de 1902, i *La Publicidad*, 6 de març de 1904.
94. A les eleccions també es presentava el radical Josep Antich, del qual desconeixem els seus resultats a Sant Cugat. *El Poble Català*, 9 de maig de 1910. Sobre la tupinada: Jaume MUÑOZ (2017). «Vicis de mal treure. La corrupció electoral a la província de Barcelona durant els primers compassos de la Restauració». Comunicació presentada al Primer Congrés d'Història de la Corrupció Política a l'Espanya Contemporània.
95. Acta municipal, 28 d'agost de 1910. AMSCV.
96. RUBÍ (2019), p. 181, i MARCET (1990).
97. *La Publicidad*, 11 d'octubre de 1904.
98. *La Comarca del Vallès*, 20 de novembre de 1911.
99. *El Diluvio*, 11 de gener de 1912.
100. Acta municipal, 14 de febrer i 16 de maig de 1911. AMSCV; *El Poble Català*, 25 de maig de 1911; *La Publicidad*, 28 de maig de 1911, i *La Veu de Catalunya*, 29 de maig de 1911.
101. *El Diluvio*, 8 de novembre de 1913.
102. Martí Miquel només tenia 26 anys i era fill d'una família pagesa amb poques terres. La seva mare, però, va heretar la finca de Can Xandri i això va fer que l'intentessin captar com a membre del dretà Sindicat Agrícola, quan ell era soci de l'esquerrana Unió. No es tornarà a presentar.
103. *El Diluvio*, 15 de novembre de 1915, i resultats a *La Comarca del Vallès*, 22 de novembre de 1915.
104. *El Diluvio*, 5 de gener de 1916.
105. Resultats a *Sabadell Federal*, 6 de març de 1914. Denúncies a MUÑOZ (2017).
106. *El Diluvio*, 13 de novembre de 1915.
107. RUBÍ (2019), p. 181.
108. Carta de Ramon Sagalés a l'alcalde, 22 de febrer de 1916. Correspondència. AMSCV; i *Sabadell Federal*, 28 de febrer i 6 de maig de 1916.
109. Josep BENET. «Noticias y conceptos post electorales». *El Diluvio*, 16 d'abril de 1916, i MUÑOZ (2017).
110. Domènec MIQUEL; Jordi CASAS (2017). *Al tren!: cent anys de ferrocarril a Sant Cugat, 1917-2017*. Sant Cugat del Vallès: Museus de Sant Cugat: Ajuntament de Sant Cugat: Cossetània. Paral·lelismes amb un altre poble rural com Hostalets de Pierola a: Jordi PLANAS; Francesc VALLS (2011). *Cacics i rabassaires: dinàmica associativa i conflictivitat social: Els Hostalets de Pierola, 1890-1939*. Vic: Eumo, p. 27-28.
111. *La Veu de Catalunya*, 12 de febrer de 1918, i *La Vanguardia*, 1 de març de 1918. Desconeixem els resultats a Sant Cugat, a l'AMSCV no hi és l'expedient.
112. *La Veu de Catalunya*, 20 i 26 de juny i 3 de juliol de 1918.
113. *La Publicidad*, 15 de desembre de 1918; *Solidaridad Obrera*, 13, 20, 23 i 31 de desembre de 1918 i 4 i 9 de gener de 1919, i *La Veu de Catalunya*, 16 de gener de 1919.
114. MAS (1972), p. 109, i PLANAS-VALLS (2011), p. 31-37.
115. PLANAS-VALLS (2011), p. 203-204.
116. Expedient de Fomento de San Cugat del Vallès. Associacions. AGSGC.
117. Pere SAN. «El feixisme esquerrà a Sant Cugat», *La Veu de Catalunya*, 7 de maig de 1933.
118. *El Diluvio*, 6 de febrer de 1923.
119. Carta de Ramon Mas a Antoni Griera, 26 de novembre de 1956. Fons Mn. Antoni Griera. AMSCV. Reproduït a MOTA (2017), p. 183, i José Fernando MOTA (2020b). «Esport i entitats esportives al Sant Cugat de la República [en línia]». *Història de Sant Cugat del Vallès*. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2020/05/24/esport/>>. [Consulta: 12 gener 2020].
120. *La Veu de Catalunya*, 11 de març i 1 de juny de 1923.
121. *La Campana de Gràcia*, 23 de setembre de 1899. Sobre la Unió: Climent RIBERA; Joan AULADELL (2001). *100 anys d'història, 1900-2000: Societat Coral La Unió Santcugatena*. Sant Cugat: La Unió Santcugatena.
122. Acta municipal, 12 de març de 1922. AMSCV.
123. PLANAS-VALLS (2011), p. 14.
124. *La Veu de Catalunya*, 14, 17 i 30 de setembre i 4 d'octubre de 1920.
125. Ramon BONTREMP. «En San Cugat los republicanos no se arredran». *El Diluvio*, 27 de maig de 1930.
126. José Fernando MOTA (2020a). «Fejocistes i montserratines: l'associacionisme catòlic juvenil a Sant Cugat durant la Segona República

ca [en línia]». *Història de Sant Cugat del Vallès*. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2020/04/28/fejecistes-i-montserratinas>>. [Consulta: 12 gener 2020].

127. RUBÍ (2019), p. 180.

128. Francesc Layret va defensar el rabassaire santcugatenc Joan Torner en un plet amb el propietari de la Torre Negra, Esteve Rabadà. Aquest mantenia part de la seva propietat acotada per a la caça, cosa que feia que als seus terrenys proliferessin els conills i les perdius, un greu perill per a les vinyes veïnes, perquè se'n menjaven els brots. Finalment l'Audiència de Barcelona dona la raó a Torner i el propietari de la Torre Negra fou condemnat a pagar unes 8.000 pessetes pels perjudicis causats. MAS (1972), p. 116-119. Sobre les visites de Layret a Sant Cugat: *El Diluvio*, 7 de setembre de 1919; *La Campana de Gràcia*, 20 de setembre de 1919; *La Terra*, 15 de desembre de 1922 i 15 d'abril de 1936. Ramon MAS (Salvi Colomer). «Francesc Layret, precursor i apòstol de la U.R.C.». *La Terra. Nova etapa*, núm. 5 (març 1947), i MAS (1972), p. 116-119.

129. *La Campana de Gràcia*, 20 de setembre de 1919.

130. Joan TROYANO (1994). «La farinera de la família Estapé». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 5, p. 93.

131. Carta de Martí Rodó, alcalde constitucional de Sant Cugat, a la Junta Central de Subsistències, 10 de febrer de 1917. AMSCV.

132. A l'empresa també participen Hermenegildo Rodó Rabella, germà de Martí, i un altre cunyat, Isidre Vendrell Català, antic membre de Fraternidad Republicana. La societat es va constituir el maig del 1919 amb un capital de 100.000 pessetes aportat a parts iguals pels quatre socis. Escripura de venda atorgada per Esteve Estapé i Campmany a favor de Rodó i Estapé, Societat en Comandita, 1919, i escripura de dissolució de la societat Rodó i Estapé, Societat en Comandita, 1921. Fons Família Rodó. AMSCV.

133. A l'AGSGC, quan vaig fer la consulta, l'expedient estava perdut, només es conservava l'assentament al llibre de registre d'Associacions el 12 de desembre de 1919, amb el número 9.972.

134. *El Diluvio*, 18 de novembre de 1920.

135. *El Diluvio*, 18 d'abril de 1920.

136. *L'Avenir* [Sant Cugat del Vallès], núm. 6 (8 de setembre de 1932).

137. PLANAS-VALLS (2011), p. 203-204; MUÑOZ (2017); RUBÍ (2007), p. 17, i RUBÍ-ARMENGOL (2012), p. 148-149.

138. TROYANO (1996), p. 83.

139. *La Veu de Catalunya*, *El Diluvio*, 11 de novembre de 1920, i TORTOSA (1996).

140. TROYANO (1996), p. 84-88; MAS (1972), p. 150, i PLANAS-VALLS (2011), p. 107.

141. *El Diluvio*, 4 de juliol de 1922.

142. *La Terra*, 15 de desembre de 1922, 15 d'abril de 1936 i març de 1947, i MAS (1972). Desconeixem els resultats electorals a Sant Cugat.

143. Carta del Govern Civil a alcaldia, 23 de gener de 1923, i cartes del Sindicato Único de Trabajadores a l'Ajuntament, 27 i 28 de febrer, 5 i 12 d'abril, 23 de maig, 13 de juny, 12 de juliol i 29 d'agost de 1923. Correspondència. AMSCV.

144. José Fernando MOTA (2013). «El cooperativisme obrer de consum a Sant Cugat: d'El Espejo a La Unidad Obrera [en línia]». *Història de Sant Cugat del Vallès*. <<https://historiasantcugat.wordpress.com/2013/12/17/el-cooperativisme-obrer/>>. [Consulta: 12 gener 2020].

145. «El caciquismo en San Cugat». *El Diluvio*, 6 i 21 de febrer de 1923.

146. *La Veu de Catalunya*, 5 de febrer de 1923, i Carta del Govern Civil a l'Ajuntament i resposta de l'Ajuntament, 24 de març de 1923. Correspondència. AMSCV.

147. «El caciquismo en San Cugat». *El Diluvio*, 8 de març de 1923.

148. Ofici del delegat governatiu de Terrassa a l'alcalde de Sant Cugat, 5 de juny de 1924. Correspondència. AMSCV.

149. Ramon MAS. «El problema agrari a Sant Cugat». *L'Avenir* [Sant Cugat del Vallès], núm. 12 (març 1933), p. 3-4.

150. Actes municipals, 2 d'octubre de 1923 - 24 de març de 1924; Carta del Govern Civil a l'Ajuntament, 7 de desembre de 1923. Correspondència. Expedients personals de Jaume Lluell Piqué, Tomàs Sallés Codoñes i Joan Soler Aymerich. AMSCV.

151. «Cosas de San Cugat». *El Diluvio*, 13 de gener de 1924.

152. *La Vanguardia*, 12 d'octubre de 1924.

153. *La Comarca del Vallès*, 28 de febrer de 1923.

154. Expedient d'Unión Patriótica Provincial de Barcelona. Associacions. AGSGC.

155. *La Vanguardia*, 22 de juny de 1926.

156. *La Vanguardia*, 19 d'octubre de 1926.

157. *La Publicitat*, 26 de juny i 26 i 29 de juliol de 1928 i 12 d'agost de 1928, i *La Campana*, 4 d'agost de 1928.

158. Acta municipal, 12 d'agost de 1928. AMSCV.

159. *La Publicitat*, 18 i 25 d'agost de 1928; *La Veu de Catalunya*, 18 d'agost de 1928; *El Diluvio*, 18 i 25 d'agost de 1928, i Acta municipal, 1 de novembre de 1929. AMSCV.

160. *El Diluvio*, 31 de gener de 1929. Sobre el préstec: *Garba*, núm. 8 (21 de febrer de 1932), p. 1, i el treball inèdit de Jordi CASAS. *L'efecte de l'Estatut Municipal en les hisendes locals. L'exemple de Sant Cugat del Vallès: 1923-1930* [s.d.].

161. *El Diluvio*, *La Publicitat* i *ABC*, 11 de febrer de 1930.

162. *Sembrador* [Sant Cugat del Vallès], núm. 11 (26 d'octubre de 1930).

163. *La Veu de Catalunya*, 24 de febrer de 1930, i *El Diluvio*, 25 de febrer de 1930.

164. *La Publicitat*, 9 de maig de 1930, i *La Vanguardia*, 28 de gener i 17 de març de 1931.

165. Ramon BONTREMP. «La herència de la Dictadura». *El Diluvio*, 21 de maig de 1930.

166. *El Federal*, 26 d'abril i 3 de maig de 1930; *La Publicitat*, 9 de maig de 1930, i *El Diluvio*, 15 de maig i 25 de juny de 1930. Expedients del Centre Republicà Federal i Agrupació d'Acció Catalana de Sant Cugat. Associacions. AGSGC.

167. *Aurora* [Sant Cugat del Vallès], núm. 1 (29 de març de 1931).

168. *La Publicitat*, 31 de març de 1931. Les paraules són de F. Pineda i Verdager, vicepresident d'Acció Catalana, al miting ofert el 29 de març de 1931.

169. *Aurora* [Sant Cugat del Vallès], núm. 2 (5 d'abril de 1931) i núm. 3 (12 d'abril de 1931), i *La Publicitat*, 4 i 8 d'abril de 1931.

170. *Aurora* [Sant Cugat del Vallès], núm. 3 (12 d'abril de 1931), i *El Diluvio*, 12 d'abril de 1931.

171. Anton SERRA. «Caciquismo». *El Diluvio*, 12 d'abril de 1931.

172. *Aurora* [Sant Cugat del Vallès], núm. extra, 13 d'abril de 1931.

173. Telefonema Mossos d'Esquadra de Sant Cugat a Mossos d'Esquadra de Barcelona, 14 d'abril de 1931, i Carta de Roc Codó a Francesc Macià, 15 d'abril de 1931. Fons President Francesc Macià. Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), i MOTA (2001), p. 113-114.

174. Cartes de Roc Codó al president de la Generalitat, 20 i 22 d'abril de 1931. Fons President Francesc Macià. ANC, i Acta municipal, 26 i 30 d'abril de 1931. AMSCV.

175. Cartes de Roc Codó a Francesc Macià, 24, 27, 29 i 30

d'abril de 1931. Fons President Francesc Macià. ANC; *La Vanguardia*, 26 d'abril de 1931; *Aurora*, núm. 6 (26 d'abril de 1931); *L'Avenir*, núm. 2 (maig 1932), i José Fernando MOTA (2001). *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 115-118 [Versió actualitzada i augmentada a: «Història de Sant Cugat del Vallès (1931-1941) (en línia)». *Història de Sant Cugat del Vallès*. <https://historiasantcugat.wordpress.com/santcugat/>]. [Consulta: 6 gener 2020].

176. *La Veu de Catalunya*, 25 de setembre de 1934.

177. Ramon BONTREMP. «En San Cugat los republicanos no se arredran». *El Diluvio*, 27 de maig de 1930.